ERZURUM İLİ HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ

Feyza DEMİRCİ YOZGAT

Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı
Doç. Dr. Hamza KOLUKISA
2025
Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ (FOLKLOR) BİLİM DALI

Feyza DEMİRCİ YOZGAT

ORCID ID: 0009-0004-3371-6491

ERZURUM İLİ HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Hamza KOLUKISA

ERZURUM – 2025

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **" ERZURUM İLİ HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [*Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.*] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve …… sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**
Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun …./…/…. tarih ve ……
sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

27.01.2025

Feyza DEMİRCİ YOZGAT

Aslı Islak İmzalıdır

** İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.*

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Hamza KOLUKISA danışmanlığında, Feyza DEMİRCİ YOZGAT tarafından hazırlanan "ERZURUM İLİ HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ" başlıklı çalışması 27/01/2025 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi (Danışman):	Doç. Dr. Hamza KOLUKISA ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi:	Prof. Dr. Ali KAFKASYALI ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ	Aslı Islak İmzalıdır

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

…. / … / 2025

Prof. Dr. Hüseyin BAYDEMİR

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
ÖZET ..... **VI**
ABSTRACT ..... **VII**
ÖN SÖZ ..... **VIII**
FOTOĞRAF DİZİNİ ..... **IX**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **X**
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ ..... **XI**

GİRİŞ
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI **1**
II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ **1**
III. HINIS İLÇESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ **2**
A. Hınıs'ın Konumu 2
B. Hınıs'ın Tarihi 2
C. Hınıs'ın Demografik ve Ekonomik Yapısı 4

BİRİNCİ BÖLÜM
HALK HEKİMLİĞİ VE LİTERATÜR ÖZETİ
1.1. HALK HEKİMLİĞİ **6**
1.2. DÜNYA VE TÜRK TARİHİNDE HALK HEKİMLİĞİ **9**
1.3. GÜNÜMÜZDE HALK HEKİMLİĞİ **16**
1.4. HALK HEKİMLİĞİ LİTERATÜR ÖZETİ **19**

İKİNCİ BÖLÜM
HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI
2.1. AĞRI VE ATEŞ HASTALIKLARI **23**
2.1.1. Baş Ağrısı 23
2.1.2. Migren 24
2.1.3. Diz Ağrısı 25
2.1.4. Karın Ağrısı 26
2.1.5. Diş Ağrısı 27

2.1.6. Yüksek Ateşi Düşürmeye Dair Uygulamalar 29
2.1.7. Mide Ağrısı 30
2.1.8. Boğaz Ağrısı 31
2.2. SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI 32
2.2.1. Akciğer Enfeksiyonu 32
2.2.2. Astım 33
2.2.3. Bademcik Enfeksiyonu "Tonsilit" 33
2.2.4. Bronşit 34
2.2.5. Guatr 34
2.2.6. Grip- Nezle- Soğuk Algınlığı 35
2.2.7. Kabakulak 36
2.2.8. Nefes Darlığı 37
2.2.9. Öksürük 38
2.2.10. Ses Kısıklığı 39
2.2.11. Sinüzit 39
2.2.12. Verem 40
2.2.13. Zatürre 40
2.3. DERİ HASTALIKLARI 40
2.3.1. Alerji 40
2.3.2. Çıban 41
2.3.3. Çil 42
2.3.4. Deri Çatlaması 43
2.3.5. Et Ezilmesi 44
2.3.6. Kaşıntı-Uyuz 44
2.3.7. Kepeklenme 45
2.3.8. Kızamık 45
2.3.9. Mantar 46
2.3.10. Pişik 47
2.3.11. Saç Dökülmesi 47
2.3.12. Saçkıran 48
2.3.13. Sarılık 48
2.3.14. Siğil 50

2.3.15. Sivilce 50
2.3.16. Su Çiçeği 51
2.3.17. Uçuk 51
2.3.18. Yanık 52
2.4. SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI 53
2.4.1. Bağırsak Kurdu (Helmint) 53
2.4.2. Basur (Hemoroid) 53
2.4.3. Hazımsızlık 54
2.4.4. Gaz Sıkışması 54
2.4.5. İshal 55
2.4.6. İştahsızlık 55
2.4.7. Kabızlık 56
2.4.8. Kusma ve Bulantı 57
2.5. ZEHİRLENMELER 57
2.5.1. Akrep ve Arı Sokması 57
2.5.2. Gıda Zehirlenmesi 58
2.5.3. Yılan Sokması 58
2.6. KESİK, KANAMA VE YARA 59
2.6.1. Burun Kanaması 59
2.6.2. Yara Tedavisi 59
2.6.3. Vücut Kanaması 60
2.7. GÖZ HASTALIKLARI 61
2.7.1. Arpacık, İtdirseği 61
2.7.2. Göz Ağrısı- İltihabı 61
2.8. DIŞ ETKENLERDEN OLUŞAN HASTALIKLAR 62
2.8.1. Cilt Çatlaması 62
2.8.2. Güneş Yanığı 62
2.8.3. Nazar Tedavisi 63
2.9. ÜRİNER HASTALIKLAR 64
2.9.1. Böbrek Ağrısı 64
2.9.2. Böbrek Taşı 64
2.9.3. İdrar Tutamama 65

2.9.4. İdrar Yolları Enfeksiyonu 65
2.10. KAS VE İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI 66
2.10.1. Bel Ağrısı-Bel Tutulması 66
2.10.2. Boyun Tutulması 66
2.10.3. Burkulma 67
2.10.4. Felç Tedavisi-İnme 67
2.10.5. Kemik Çatlaması-Kırılması 68
2.10.6. Kemik Erimesi 68
2.10.7. Kireçlenme (Artrit) 69
2.10.8. Romatizma 69
2.11. DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI 70
2.11.1. Bayılma 70
2.11.2. Kalp Ağrısı 70
2.11.3. Kolesterol 71
2.11.4. Şeker Hastalığı 71
2.11.5. Tansiyon 72
2.12. ANNE VE ÇOCUK SAĞLIĞI HASTALIKLARI 73
2.12.1. Ateşli Pençe 73
2.12.2. Aydan Düşme 73
2.12.3. Kısırlık 74
2.12.4. Düşük Yapma 74
2.12.5. Doğumun Kolay Olması 74
2.12.6. Göbek Bağını Kesme 75
2.12.7. Lohusalık 75
2.12.8. Al Basması 76
2.12.9. Bebek Gazı 76
2.12.10. Burun Tıkanıklığı 76
2.12.11. Kırk Çıkarma 77
2.12.12. Sünnet 77
2.12.13. Yürümesi Geciken Çocuk 78
2.12.14. Geç Konuşan Çocuk 78

SONUÇ.....79
KAYNAKÇA.....82
ÖZ GEÇMİŞ.....95

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ERZURUM İLİ HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ
Feyza DEMİRCİ YOZGAT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Hamza KOLUKISA
2025, Sayfa: 95+XI
Jüri: Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU (Başkan)
Prof. Dr. Ali KAFKASYALI
Doç. Dr. Hamza KOLUKISA

Halk hekimliği, birçok tedavi ve sağaltma yöntemini içinde barındırır. Tıp ilminin yetersiz olduğu, doktorlara ulaşmanın imkansız olduğu yer ve zamanlarda insanlar kendi tedavi yöntemlerini oluşturmak zorunda kalmışlardır. Teknoloji ile tıp biliminin gelişmesi neticesinde halk hekimliğine olan rağbet bazı yerlerde azalmıştır. Bu yöntemler genellikle kırsal kesimde yaşayan halkın hafızasında kendisini korumuştur.

Bu çalışmada Erzurum iline bağlı Hınıs ilçesinde yaşayan insanlar ile görüşülerek halk hekimliği bilgileri araştırılmıştır. Kaynak kişilerin yaş, cinsiyet ve inançlarının farklı olması nedeniyle bu yöntemler çeşitlilik göstermektedir.

Giriş bölümünde yapılan çalışmanın konusu, önemi, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, materyal ve yöntemi; Hınıs ilçesinin konumu, tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde halk hekimliğine dair var olan genel bilgiler kapsamlı bir şekilde verilmiştir. Tıp tarihi, halk hekimliği tarihi, dünya ve Türk tarihinde halk hekimliği gibi konulara dair bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde, belirlenen hastalıklar için derlemenin yapıldığı Hınıs ilçesinde uygulanan tedavi ve sağaltma yöntemleri bulunmaktadır.

Sonuç kısmında yapılan araştırmanın bulgularına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hınıs, halk hekimliği, tedavi, sağaltma, iyileştirme, tıp

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

ERZURUM PROVINCE HINIS DISTRICT FOLK MEDICINE

Feyza DEMİRCİ YOZGAT

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Hamza KOLUKISA

2025, Pages: 95+XI

Jury: Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU (Chairman)

Prof. Dr. Ali KAFKASYALI

Assoc. Prof. Dr. Hamza KOLUKISA

Folk medicine is housed in many treatment and health centers. In places where medical science is inadequate, doctors are complex and impossible, people have had to create their own treatment methods. As a result of the results of technology and medical science, the popularity of folk medicine has decreased. These copies have generally preserved themselves in the memory of those living in rural areas.

In this study, people living in the Hınıs district of Erzurum province were interviewed and their knowledge of folk medicine was investigated. These methods vary due to the different age, gender and beliefs of the source people.

In the introduction section, information about the subject, importance, purpose, scope and limitations, material and method of the study; the location and history of Hınıs district are given.

In the first section, general information about folk medicine is given in a comprehensive manner. Information on topics such as medical history, folk medicine history, folk medicine in world and Turkish history is presented.

In the second section, there are treatment and healing methods applied in Hınıs district where the compilation was made for the determined diseases.

The findings of the research are included in the conclusion section.

Keywords: Hınıs, folk medicine, treatment, healing, improvement, medicine

ÖN SÖZ

Varlık âleminde her şey etkileşim hâlindedir ve bu âlemde birbirine olumlu-olumsuz tesirler yapan unsurlar vardır. İnsanlık, bu etkileşimlerin birçoğunu tecrübe ederek faydalı, faydasız olanlarını ayırt etmiş ve insanlık tarihine bu tecrübeleri kazandırmıştır. Bu tecrübeler, sağlık alanına da yansımıştır. İnsanların yaşadığı coğrafya, kültürel unsurlar ve sağaltma olanakları birleşerek hekimlik yöntemlerini ortaya çıkarmıştır. Her coğrafyadan, her kesimden insanlar çeşitli hastalıklarla baş etmeye çalışmış ve bunun için bazen ilkel bazen de tıp bilimine yol gösterici yöntemler üretmiştir. Doğanın sunduğu unsurların, ana malzeme olduğu hekimlik yöntemlerinin kaynağı olarak Türk toplumunda Şamanizm inanışı esas alınmıştır. Şamanların hekimlik, otacı gibi görevleri üstlenmeleri halk hekimliği tarihinde bizlere ışık tutmuştur.

Halk hekimliği hem kültürel hem de tarihî anlamda birçok kaynağa ışık tutmaktadır. Anadolu'nun kültürel anlamda zengin olması halk hekimliğinde de çeşitlliği sağlamıştır. Böylelikle her yörede kendine has halk hekimliği uygulamaları türemiştir. Yapılan çalışma ile atadan toruna aktarılan birçok kıymetli bilgiye erişilebilmektedir.

Bu çalışmada bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, araştırmanın her aşamasında ulaşıp danışabildiğim, samimiyeti ve içtenliği ile bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Hamza KOLUKISA'ya bana her zaman güvenip hiçbir zaman yalnız bırakmayan aileme, dostlarıma ve öğrencilerime teşekkür ederim. Ayrıca bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, misafirperver Hınıs halkına ve kaynak kişilere de teşekkür ederim. Tezimi her daim yanımda olan hiçbir zaman desteğini esirgemeyen kıymetli eşime ithaf ediyorum.

Erzurum **Feyza DEMİRCİ YOZGAT**

FOTOĞRAF DİZİNİ

Fotoğraf B.1. Hınıs İlçesi 3

Fotoğraf B.2. TÜİK Nüfus İstatistikleri 4

Fotoğraf 2.1.1. Şilan Meyvesi & Kuşburnu 24

Fotoğraf 2.1.2. Pung Otu (Yarpuz) 28

Fotoğraf 2.2.1. Pel Heves Otu 35

Fotoğraf 2.3.1. Kızamık Şekeri 41

Fotoğraf 2.3.2. Hava Civa Otu 42

Fotoğraf 2.3.3. Zarmaşi Otu / Sığır Kuyruğu Otu 46

Fotoğraf 2.6.1. Çatlankuş Otu 60

Fotoğraf 2.9.1. Kırkkilit Otu 65

Fotoğraf 2.11.1. Dalak Otu 73

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo C.1. Erzurum İli Hınıs İlçesi Kaymakamlık Nüfus İstatistikleri.....5

Tablo C.2. Erzurum İli Hınıs İlçesi TÜİK Nüfus İstatistikleri.....5

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

S. : Sayfa
SS. : Sayfa Sayısı
K. : Kaynak Kişi
M.Ö. : Millattan Önce
M.S. : Millattan Sonra
GETAT : Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp
DLT : Divan-ü Lügat-it-Türk
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
VB : Ve Benzerleri
KM : Kilometre
M : Metre

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Halk hekimliği, geçmişten günümüze kültürümüzde önem arz etmektedir. Yapılan literatür araştırması sonucunda Erzurum'un Hınıs ilçesine ait halk hekimliği uygulamaları ile ilgili herhangi bir çalışma olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmanın konusu, Erzurum ili Hınıs ilçesindeki halk hekimliği inanışlarını ve uygulamalarını içermektedir.

Halk hekimliği, teknoloji ve modern çağdan çok öte zamanlarda, insanların sağaltma uygulamalarının bütünüdür. Bu çalışmada, atalarımızın deneme-yanılma ya da tesadüfen öğrendikleri tedavi uygulamaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tedavi yöntemleri nesiller arası aktarılmıştır. Günümüzde alternatif tıp adıyla anılan halk hekimliğiyle ilgili bilimsel çalışmalar da yürütülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bu alanda yapılacak derlemeler hem halk bilimi hem de tıp bilimi için önem arz etmektedir.

İnsan için sağlık, yaşamın idame edilmesi için en temel ihtiyaçtır. Modern tıp tedavilerine ulaşılamayan dönemlerde, atalarımızın halk hekimliği uygulamaları ile birçok hastalıkla mücadele etmeleri oldukça kıymetlidir. Bu sebeplerden ötürü halk hekimliği her zaman araştırılmaya açık hale gelmiştir.

Ülkemiz halk hekimliği konusunda oldukça zengin bir kültüre sahiptir. Bu kültürel birikimlerin derlenmesi ve korunması oldukça önemlidir. Halk hekimliği çalışmaları sayesinde yaşadığımız coğrafyalarda yüzyıllar boyunca kullanılmış sağlık uygulamalarına ulaşmak mümkündür.

II. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu saha çalışması, Erzurum ili Hınıs ilçesi sınırlarını kapsamaktadır. Bu sebeple ilçede ve köylerde yaşayan halk ile görüşmeler yapılarak halk hekimliği uygulamaları derlenmiştir. Öncelikle bölgede görüşülecek kaynak kişiler tespit edilmiştir. Bu kaynak kişilerle belirli bir sıra halinde görüşülmesi için kaynak kişiler listesi hazırlanmıştır. Aynı zamanda bu kişilerle yapılacak röportaj için kendilerinden izin alınmıştır.

Derlemeye başlamadan önce kaynak kişilere yöneltilecek sorular belirlenmiştir. Soruların herkes tarafından anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Kaynak kişiler

belirlenirken kültür, eğitim, yaş gibi özelliklere dikkat edilmiştir. Yöresel ağızda kullanılan kelimelerin güncel karşılıkları araştırılmış, derleme kısmında bunlar da yer almıştır. Tedavi yöntemlerinde kullanılan bitkilerin görsellerine ulaşılarak derleme kısmında bu görsellere yer verilmiştir. Kaynak kişiler "K." olarak kısaltılmış, her birine 1'den başlayarak numara verilmiş, son kısımda ise kaynak kişilerin adı-soyadı, yaşı, eğitim durumu gibi bilgiler (izin verdikleri kadarıyla) yer almıştır.

Yöre halkıyla dolaylı ya da doğrudan iletişim kurulmuş olup yapılan alan araştırmasında görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılmıştır. Halk hekimliği uygulamaları not alarak, ses ve görüntü kaydederek derlenmiştir. Bunun yanı sıra halk hekimliğine dair kaynak taraması da yapılmıştır.

III. HINIS İLÇESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

A. Hınıs'ın Konumu

Erzurum ilinin 150 km. güneydoğusunda yer alan Hınıs ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer alır. Hınıs İlçesi'nin kuzeyinde Karadağ (2881 m), kuzeydoğusunda Akdağ (2963 m), doğusunda Karaçoban İlçesi, güney ve güneydoğudan Akdoğan (Hamurpet 2870 m) Dağları ve batısında ise Bingöl Dağı (Serpulaş) (3193 m) ile çevrilidir. Hınıs çevresinin bu yüksek dağlar ile çevrili olması doğal ve beşerî faaliyetleri etkilemiştir (Polat, 2011).

B. Hınıs'ın Tarihi

Hınıs, kelime anlamı olarak "Kale"dir. Arapça olarak "Hıns" kelimesinden gelmektedir. İlçenin tarihsel gelişimi M.Ö. 1400'lü yıllara dayanmaktadır. Tarihsel süreçte, kaynaklarını bölgeden alan Aras ve Fırat nehirlerinin geçtiği vadilerde büyük medeniyetler yer almıştır. Özellikle bu bölgede, Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı itibariyle birçok siyasi olay ve nüfus hareketi olmuştur. Hınıs'ın Kalecik köyünde bulunan kalenin kuruluşunun M.Ö. 1000 yıllarında Urartular dönemine ait olması ve bulunan kalıntılar bölgenin önemini göstermektedir. İskitler (Saka Türkleri) Afrasiyap zamanında Erzurum bölgesine yerleşmişlerdir (M.Ö.654-626). Doğu Anadolu bölgesinde M.Ö.60-M.S.400 yılları arasında Büyük Roma İmparatorluğu hüküm sürmüştür. M.S. 400 yılında Büyük Roma

İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle bölge Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) hakimiyetine geçmiştir. M.S.651 yılında Halife Hz. Osman döneminde bölgenin fethi için görevlendirilen Mesleme el-Fihri oğlu Habib, Suriye topraklarından toparladığı ordu ile bu dönemde ismi "Kalikala" olarak anılan Erzurum topraklarını fethetmiştir. 651-949 yılları arası İslam idaresinde kalan bölgeyi Bizans tekrar ele geçirmiştir (Yılmaz Çağlayan, 2014).

Büyük Selçuklu ve Bizans arasında 1047 yılında bölgenin hakimiyeti için başlayan mücadele 1071 Malazgirt zaferi ile Doğu Anadolu Bölgesi Türk hakimiyetine geçmiş ve böylece Hınıs coğrafyası Türk İslam kültürüyle tanışmıştır. Erzurum ve Muş arasındaki Hınıs'ın da dahil olduğu bu bölge Anadolu'daki ilk Türk yurdu olmuştur. *(URL1)*

Kronolojik olarak sırasıyla İlhanlılar (1308-1335), Çobanlılar (1335-1358), Eratnalılar (1358-1381), Karakoyunlular (1381-1468), Akkoyunlular (1468-1502) ve Safeviler (1502-1514) arasında el değiştiren bölgede yapılan savaşlar bölge nüfusunun azalmasına sebep olmuştur. 23 Ağustos 1514 Çaldıran Meydan Muharebesi ile Osmanlı hakimiyetine giren bölge Safevilerden temizlenmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rusya arasında yapılan savaşı (93 Harbi) ile bölge Rusların eline geçmiştir. Yapılan barış antlaşması neticesinde çekilen ve bölgeyi Osmanlı idaresine bırakan Ruslar, I. Dünya Savaşı ile 15 Ocak 1916 tarihinde Hınıs'ı tekrar işgal etmişlerdir. Rus ordusunda gönüllü olarak yer alan Ermeni çeteleri, bu bölgede yaşayan Müslümanlara katliam yapmışlardır. 14 Mart 1918 tarihinde I. Dünya Savaşı sonucunda Hınıs'ın Ermeni işgalinden kurtulmuştur (Yılmaz Çağlayan, 2014).

Fotoğraf B.1. Hınıs İlçesi *(URL2)*

C. Hınıs'ın Demografik ve Ekonomik Yapısı

Erzurum ili Hınıs ilçesi 2016 yılında adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre nüfusu 26.832 kişidir. Erzurum'un toplam nüfusunun %3,443'ünü oluşturmakta ve kilometrekare başına düşen kişi sayısı 15,55'tir. Hınıs 96 mahalleden oluşmaktadır. Hınıs nüfusunun %50,80'i erkek geriye kalan %49,20'si ise kadın nüfusunu oluşturmaktadır. Erzurum'un yirmi ilçesi arasında en kalabalık sekizinci ilçesidir. Terör ve işsizlik sebebiyle dışarıya verilen yoğun göç, nüfusun azalmasına sebep olmuştur. 2016 itibariyle ilçedeki yaşam şartlarının düzelmesiyle beraber göçler yavaşlamış olsa bile nüfus artış hızı %0,97 oranında azaldığı gözlemlenmiştir *(URL3).*

Tablo 1'de verilen 2000-2016 yılları arasında Hınıs ilçesinin kaymakamlık verilerinde yer alan ve Tablo 2'de verilen 2019-2023 yılları arasında güncel TÜİK verilerine bakılarak ilçe nüfusunun negatif yönlü olduğu, yani nüfus sayısının giderek azaldığı gözlemlenmektedir. 2000-2023 yılları arasında toplam nüfusta %50'lik bir oranda azalma gözlemlenmiştir.

Erzurum ilinin ekonomisini tarım, hayvancılık ve ticaret unsurları oluşturmaktadır. Kuzeydoğu ve güneydoğu bölgelerini birbirine bağlayan Hınıs ilçesi de bu unsurları bünyesinde bulundurmaktadır. Ayrıca ilçede yer alan kanyon ve nehir ile doğa, tarihi eserleri ile kültürel açıdan potansiyel taşımaktadır.

Fotoğraf 1.12. TÜİK Nüfus İstatistikleri *(URL4)*

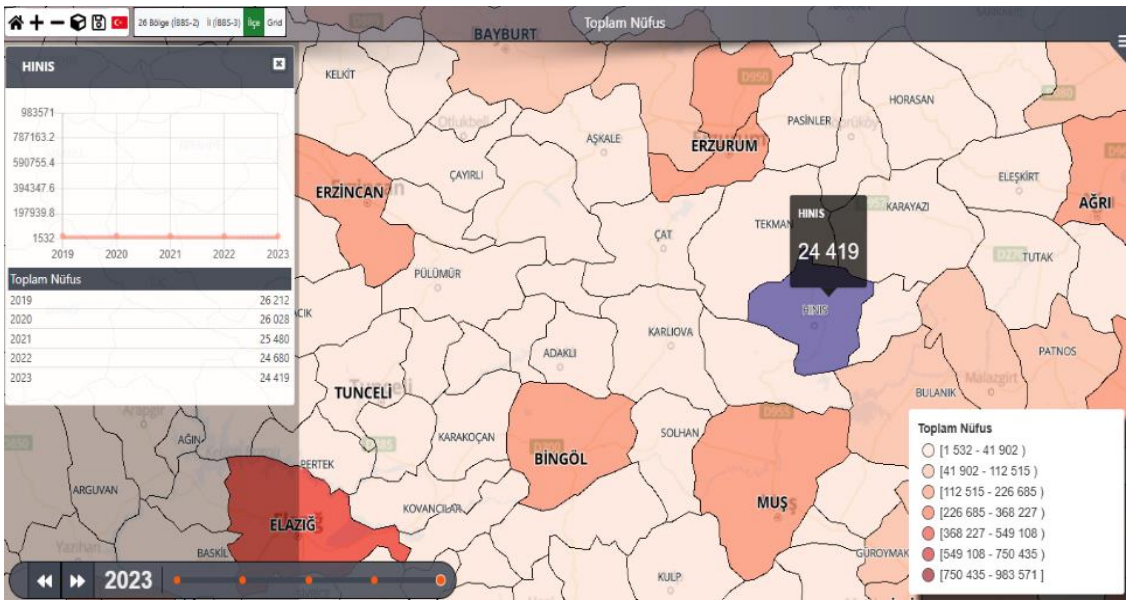

Tablo C.1. Erzurum İli Hınıs İlçesi Kaymakamlık Nüfus İstatistikleri *(URL3)*

YIL	NÜFUS SAYISI
2000	49.892
2007	32.059
2008	31.479
2009	31.330
2010	31.072
2011	30.627
2012	29.810
2013	29.165
2014	28.607
2015	27.096
2016	26.832

Tablo C.2. Erzurum İli Hınıs İlçesi TÜİK Nüfus İstatistikleri *(URL4)*

YIL	NÜFUS SAYISI
2019	26212
2020	26028
2021	25480
2022	24680
2023	24419

BİRİNCİ BÖLÜM
HALK HEKİMLİĞİ VE LİTERATÜR ÖZETİ

1.1. HALK HEKİMLİĞİ

Halk sözcüğü, Büyük Türkçe Sözlükte *"1. Aynı ülkede yaşayan, aynı kültür özelliklerine sahip olan, aynı uyruktaki insan topluluğu, folk. 2. Aynı soydan gelen, aynı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu. 3. Bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarından her biri. 4. Belirli bir bölgede veya çevrede yaşayanların bütünü, ahali. 5. Bir ülkedeki yurttaşların bütünü, kamu"* şeklinde geçmektedir.

Sedat Veyis Örnek ise halkı şu şekilde açıklamıştır: "Halk, belirli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların meydana getirdiği birliktir" (1973: 32).

Hekimlik kavramına dair de şunlar söylenebilir: Büyük Türkçe Sözlükte hekim kavramı, *"insanlardaki hastalıkları teşhis ve onları ilaçlarla veya bazı araçlarla tedavi eden kimse, doktor, tabip"* olarak karşımıza çıkmaktadır. Divan-ü Lügat'it-Türk'te ilaç olarak *"em"*, ilaç yapan adam olarak da *"emçi"* kelimesi karşımıza çıkmaktadır (DLT I, 36).

"Türkçede *hekim* ve *hekimlik* anlamlarında kullanılan Arapça *tabib* ve *tıb* kelimelerinin kökü *tabbe* olup 'işin ehli olma, bir işte usta olma, bir işin ilmini bilen kimse' anlamlarındadır" (Bayat, 2016:18).

Bir bütün olarak bakıldığında halk hekimliği, hastalıklar karşısında çeşitli sağaltma yöntemlerini kullanarak iyileştirme çalışmaları bütünüdür. Halk hekimliği kavramı gerek Türk gerek yabancı pek çok araştırmacının araştırmasına konu olmuş ve çeşitli tanımlar kazanmıştır.

Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

"Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz" (Boratav,1984:122). Bir nevi halkın kendi kendini tedavi etmesidir. Coğrafi bölgelerin her yeri aynı şartlara sahip

olamaz. Aynı şartlara sahip olsa bile bazen bu şartlara ulaşamaz. Bu sağlık alanında da geçerli olduğu için halk kendine ait sağaltma yöntemleri bulmuştur.

Halk hekimliğinin ortaya çıkmasında insanların çaresizliğinin önemli bir yeri vardır. Birçok şeyden mahrum olan insan, yaşam içerisinde hem sağlığını korumak hem de hastalığının tedavisi için farklı bir çaresi olmadığı zamanlarda halk hekimliği uygulamalarına müracaat etmek zorunda kalmıştır (Tek, 2021:16).

"Sağlığı korumak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla uygulanan geleneksel metotların tamamına halk hekimliği/halk tıbbı/folklorik tıp/tıbbi folklor denir" (Bayat, 2016:24).

Halk hekimliği, "İçgüdü tababeti halinde başlayan ve eskiliği bu kadar çok olan halk hekimliği veya tıbbi folklor, bir taraftan animist, totemist, natüralist yollardan geçerek mistisizme bürünmek ve maddi taraflarıyla kurallaşmak ve kuşaktan kuşağa geçmek suretiyle zamanımıza kadar gelirken diğer taraftan evvelki yıllarda yani Hipokrat devrinde ve belki de daha evvel temeli atılmış olan ilmi tababete bol bol malzeme vermiştir" (Başar, 1972).

"Halk tıbbı, başka bir deyişle yerel tıp, halk tababeti/sağaltmacılığı olarak adlandırılmaktadır. Hastalıklarla ilgili bilgi, tecrübe ve uygulamaların nesiller boyu aktarılmasıyla oluşan sözlü bilgiyi belirtmektedir" (Kaplan, 2023:150-156).

"Halk hekimliğinin anlam, amaç ve yöntemlerine birçok kaynakta tesadüf etmek mümkündür. Tesadüf edilen bu kaynak ve bilgilerden yola çıkarak, daha çok taşra ya da kırsalda yaşayan insanların hastane, sağlık ocağı, doktor gibi tıbbi imkânlardan uzak kalmalarından ötürü kendilerince oluşturdukları ilaç ve tedaviler bütünü olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Gözlem ve deneme yoluyla ulaşılan iptidai tedavi bilgilerinin kökeni, insanlık tarihi kadar eski olup günümüzde alternatif tıp, tamamlayıcı tıp, geleneksel tedavi gibi isimler de almıştır" (Avcıoğlu, 2023:394).

Halk hekimliğinde hastalık terimi, insanın sağlık durumundaki bozuklukların haricinde nazar gibi insanlardan gelen kötü etkilere; cin, peri gibi olağanüstü varlıkların sebep olacağı çeşitli sakatlıklara kadar birçok kavramı kapsar (Asil, 1989:33).

Doğanın sunduğu kaynaklar, toplumların binlerce hastalıkla mücadele etmesinde önemli rol oynamıştır. Bitkiler, madenler, hayvanlar bu kaynaklar arasında yer almaktadır (Yurdakul, 2023: 190).

Hekimlik için tabiata dair birçok unsurdan faydalanılmıştır. Toprak da bu unsurlardan biridir. Madensel emler arasında bulunan toprak; tek başına kullanıldığı gibi su, tükürük, tuz ve kül gibi maddelerle de kullanılmıştır (Tek, 2018:191).

Yapılan araştırmalar neticesinde görülmektedir ki başka coğrafyalarda yaşayan insanlar, birbirlerinden habersiz olsa da aynı yöntemlere müracaat edebilmiştir. Doğanın ve yaşadıkları çevrenin her şeyinden faydalanarak sağaltma işlemlerinde benzer yöntemleri kullanmıştır. Toplumlar varlığını idame ettirmek için çevreleriyle daima ilişki kurmuş ve sağlığını korumak yani hastalığı iyileştirmek için tecrübelerden ve gelenekleşen uygulamalardan faydalanmıştır (Çopuroğlu, 2011:30).

İnsanın yaşamı her zaman önemli olmuştur. Onlar, avlanma, düşmanlarla mücadele, ekonomiye katkı, soyun devamı vb. gerekçelerle sağlıklı fertlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebepler, bazen ölümsüzlüğe bazen de sağlıklı ve uzun bir ömre kavuşabilmek için halk hekimliği adı altında bir dalın gelişmesine katkıda bulunmuştur (Atnur, 2010:51).

Toplumların kutsal kabul ettikleri inanışlar ve sağlık arasındaki ilişki de araştırmalara konu olmuştur. “Halkın sağlığı, Tanrı’nın insanlara verdiği en büyük armağandır” (Acıpayamlı,1989:1).

Acıpayamlı (1978) yaptığı çalışmasında halk hekimliği uygulamalarını beşe ayırmıştır:

> ***1) İlaçla sağaltma***
> *İlaçlar bitkisel, hayvansal, madensel kaynaklarla ve bunların karışımı oluşturularak karşılanır.*
> ***a.****Hayvansal kaynaklı ilaçlar: Bir hayvanın organı veya tek bir gövdesi kullanılabilmektedir. Örneğin göbek bağı, köpek derisi, kurt kılı, kirpi eti, kedi kuyruğu vb.*
> ***b.****Bitkisel kaynaklı ilaçlar: Bitkilerin kök, gövde, tohum, yaprak, çiçek, meyve ve kabukları çeşitli işlemler (dövme, kurutma vb.) akabinde ilaç olarak kullanılmaktadır. Örneğin çörek otu, keten tohumu, sarımsak, pekmez, kuru üzüm, papatya, karanfil vb.*
> ***c.****Madensel kaynaklı ilaçlar: Kullanılan bazı madenlerden ilaç olarak yararlanılmıştır. Örneğin tuz, taş, su, akik vb.*

2) Sihirsel yöntemlerle sağaltma
Bu yöntemde temelini oluşturan iki unsur kısaca hastayı; kudretli, canlı, sağlıklı sanılan canla ya da cansız olaylarla temasa ettirmek ya da hastanın bu nesnelere benzemesini sağlamak. Hastalığın kaynağı kabul edilen canlı cansız olayları yok etmek veya zararsız hale getirmek için kullanılır. Örnek olarak hastalığın kaynakları sayılan güneş, ay, fırtına, yasakları çiğnemek, yalan söylemek, büyü vb. durumların tedavisi için kurşun dökmek, tütsülemek, dalak kesmek, yağ dökmek, tuz patlatmak vb. Bu işlemler ekseriyetle uzman olan (ocak sayılan) kişiler tarafından yapılmaktadır.

3) Dinsel işlemlerle sağaltma
Bu yöntemde yaratıcıya, ruhlara, totemlere yalvarmak yoluyla hastalığa neden olan kaynağı yok etmek esas alınır. Bu yöntemin sihirsel sağaltma yönteminden farkı taklit ve temas değil, yalvarma ve yakarmadır. Ocak sayılan uzmanın yerine din adamları ve yatır gibi oluşumlar yer almıştır.

4) Ameliyatla sağaltma
Bu yöntemde hasta olan kişinin vücudunda delikler açarak veya bazı organlarında kesintiler yaparak gerçekleştirilen sağaltma yöntemidir. Örnek olarak dil altını kesmek, parmak kesmek vb.

5) Karışık sağaltma
Daha önce anlatılan tedavi yöntemlerinin (ameliyat, dinsel, sihirsel, ilaç) birlikte kullanılmasıyla oluşan tedavi yöntemidir. Örnek olarak hocanın kurşun dökmesi, üzüme kırk bir Yasin okunması, muska takma vb. (s.2)

Artun (2011) halk hekimliği ile ilgili farklı uygulamaların sürdüğünü vurgulamış, bunları dört başlık altında incelmiştir.

a. *Tamamen tıbbi yöntemlerle tedavi edilen hastalıklar*
b. *Yarı tıbbi şekildei yani birtakım otlar, kökler, kocakarı ilaçları dediğimiz ilaçlarla tedavi edilen hastalıklar.*
c. *Hem tıbbi hem de sihri bir şekilde tedavi edilen hastalıklar*
d. *Yalnız sihri bir şekilde tedavi edilen hastalıklar. (s.217)*

1.2. DÜNYA VE TÜRK TARİHİNDE HALK HEKİMLİĞİ

Halk hekimliği, insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Yerleşim ve barınma sıkıntıları yaşayan insanoğlu, tabiatta yaşayarak bu doğal ortamda var olan şeylerle kendini tedavi etmeye çalışmıştır. Hayvanların içgüdüleriyle kendilerini tedavi ettiğini müşahede eden insan, gördüğü bu yöntemleri kendine uygulamıştır. Eski dönemlerde hastalıkların kaynağı tespit edilemediği için hastalıklar ay ve güneş tutulmalarına, yıldızlara, şimşek çakmaları gibi doğa olaylarına bağlanmıştır (Şar, 1989: 223).

"Sağlığı korumak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla uygulanan geleneksel metotların tamamına halk hekimliği/halk tıbbı/folklorik tıp/tıbbi folklor denir. Tıp tarihi araştırmaları tarih öncesine doğru uzandıkça halk hekimliğiyle birleşir. Bir dönemin

bilimsel tıp anlayışını temsil eden bilgiler zamanla önemini yitirerek halk hekimliğinde yaşamaya devam eder. Bu sebeple, halk hekimliği tıp tarihinin konularından biridir. Toplumun ilkel tedavi metotları hekimliğin folklorik yanını teşkil eder. Halk hekimliği bu alana malzeme toplamakla kalmaz tedavi metotlarının ortaya çıkış yollarını da gösterir" (Bayat, 2016:25).

"Tıp tarihiyle ilgili bilgiler antik devirlerden XIX. yüzyıla kadar klasik eserler içinde kısa ve dağınık olarak yer almıştır. Konuyla ilgili ilk müstakil eser, ortaçağ İslam dünyasında 1242 yılında İbn Ebî Usaybia tarafından 'Uyûnü'l-Enbâ fî Tabak ati'l-Etibbâ' adıyla Kahire'de yazılmıştır. Bu eser, 400'ü Müslüman 500 hekimin hayatı ve eserleri ile Hint ve Yunan tıbbı hakkında geniş bilgi ihtiva etmektedir" (Bayat, 2016: 25).

Tedavi yöntemlerinde, gerçek ve olağan yöntemler kullanıldığı gibi büyüsel ve doğaüstü yöntemler de kullanılmıştır. "İlk hekimler, bitkisel ve hayvansal ilaçları kullanırdı. Ancak hizmet bununla sınırlı değildi. Hastasını ziyaret eden kötü ruhları kaçırmak için büyü yapar ve kehanette bulunurdu" (Ronan, 2003: 10).

Türkdoğan, ilkel topluluklar üzerinde yapılan araştırmalar sonucunda şu kanıya varmıştır: "Hastalık ve sağlık kavramlarına atfettikleri mana, diğer cemiyetten farklıdır. Bu vetire de bize hastalık veya sağlık olaylarının cemiyetin sosyo-kültürel değerleri ile yakından ilgili olduğu gerçeğini göstermektedir" (1965:46).

Bayat, iptidai toplumlarda hastalıkları sağaltma yöntemlerinin "büyüsel" ve "ampirik" olduğunu belirtmiştir (2016:36). Anlaşılacağı üzere yeryüzünde var olan maddelerin, cisimlerin, nebatların yetişemediği ya da sonuç vermediği noktalarda veya başka sebeplerden ötürü insanoğlu büyüsel, majik yöntemlere de başvurmuştur.

Mısır medeniyetinde, çeşitli hastalıkların tedavisinde, böcek veya başka hayvanların sokmaları gibi vakalarda sihirden faydalanma fikri söz konusuydu. Bu medeniyette tanrıların sihir, büyü gibi doğaüstü olaylarla münasebetinden ötürü, sihir tedavisiyle dini tıp arasında bir yakınlık söz konusuydu. İnsanların hastalıklarının ana kaynağı olarak ölülerin öç alması, tanrıların cezalandırılması, düşmanların yaptığı büyüler vb. olaylar görülüyordu. Mısırlıların hastalığı tedavi etme amacı, bir şeytanı veya ölüyü hasta karnından dışarı çıkarmak olabilirdi. Yani tedavide, vücutta bulunan kötü ve ruhani şeylerin dışarı çıkarılması gerekmekteydi (Sayılı, 1991:130-131).

Ön Asya medeniyetlerinin tıbbını üç başlık altında incelemiştir: Dini toplumlarda büyüyle tedavi, savaşçı toplumlarda bıçakla cerrahi tedavi, tarım toplumlarında şifalı bitkilerle tedavidir (Bayat, 2016:47).

Tıp ve tedavi üzerinde çeşitli etkiler olduğu aşikârdır. Bu etkilerden birinin de coğrafi ve sosyolojik etkenler olduğu görülmektedir. Askeri nitelikleri yüksek olan toplumlarda büyüyle tedavi değil de bıçak ile cerrahi tedavinin, tarımın geliştiği toplumlarda ise tabiat ve bitkilerin ön planda olduğu ortaya çıkmaktadır. Mezopotamya tıbbında dua, büyü, muska gibi paranormal yöntemlerin yanı sıra deneysel temele dayanan bitki, maden ve hayvan merkezli ilaçlardan da faydalanılırdı (Bayat, 2016: 49).

Mezopotamya tıbbında sağlık ve hastalıkla ilgili diğer bir görüş de şudur: Hastalıklar insanoğlunun günahının bir cezasıdır. Bu medeniyette yaşayan kişiler, bir kural ve kaideyi bozup aşarsa tanrı o kişiyi cezalandırarak hastalıkların kaynağı ve taşıyıcısı şeytanların öfkesine bırakır (Demirhan, 1982: 17).

İnsanoğlunun ruhuna giren cinlerin çıkarılması için hasta olan kişinin başına su dökülmesi, başına sert bir cisimle vurulması veya kafatasında delikler açılması gibi yöntemler de kullanılmıştır (Şar, 1989: 223).

Mezopotamya medeniyetine nazaran Mısır medeniyeti tıp bakımından daha çok gelişme göstermiştir. Mısır tanrılarının birçoğu şifa verme özelliği taşımaktaydı. Horus güneş ve sağlık tanrısıydı. Bes, doğumu kolaylaştırıcı, anneyi ve bebeği kötü ruhlardan koruyan bir tanrıydı. Seth, salgın hastalıklara yol açıyor, gözyaşının değdiği bitkiler zehirli hale geliyordu. Aslan başıyla sembolize edilen tanrıça Sekhmet ise veba salgınlarına sebep oluyordu. Aynı zamanda tapınaklarda rahipleri operasyonlardan geçiriyordu (Bayat, 2016: 59). Görüldüğü gibi sağlık üzerinde din kaynaklı bir nüfuz söz konusu olmuştur. Buna istinaden hem iyileşme hem de hastalıkların kaynağında tanrı ve tanrıçalar sebep gösterilmiştir.

Uzak Asya ülkesi olan Çin'de ise temel nokta Yin-Yang Teorisi'dir. Bu teoriye göre Yin-Yang, insan vücudunda belli ölçüde uyum ve denge hâlinde olması durumunda insan vücudu sağlıklıdır. Bu uyum ve dengenin bozulması durumunda hastalık baş gösterir. Oluşan hastalıkları sağaltma ise Yin-Yang dengesini yeniden sağlayacak girişimlerle gerçekleşir (Bayat, 2016:85).

Çin tıbbında varlığı bir bütün olarak görmek esastır. Çinli hekimler, hastanın vücudunun genel durumuna, nefes kokusuna, dilin rengine, temizliğine vb. bakar ve bu bilgiler doğrultusunda tedavi yöntemi oluşturur (Ronan, 2003: 204).

Çin tıbbında Yin-Yang teorisinin esas olduğunu belirtmiştir. Yin dişi, Yang ise erkek unsurdur. Bütün evren bu iki unsurun tesiri altında olmakla birlikte hastalıklar da beş organ arasındaki dengesizlikten ortaya çıkar (Demirhan, 1982: 28).

Eski Hint medeniyetinde sağlık problemlerinin kalıtsal olduğuna inanılmıştır. Başka bir görüşe göre ise mevsimlerin değişmesi de hastalıkların kaynağıdır. "Hastalıkların tedavisi iki aşamalı bir süreçti: önce vücudun içinde bulunan ve dengesizliğe yol açan maddeler vücuttan çıkarılıp atılmakta sonra da yerlerine uyumlu maddeler getirilmekteydi" (Ronan, 2003:216).

Yine Hint hekimliğinde; sihir, büyü gibi majik tedavi yöntemlerinin yanı sıra diyet, yoga, nefes egzersizleri gibi tedavi yöntemleri de kullanılmıştır. Ayrıca yoga, hacamat gibi uygulamalara da rastlanmıştır (Şar, 1989: 223).

Yunan tıbbında ilk bilgiler, İliada ve Odysseia destanında yer almaktadır. Savaş ve çarpışmalarda oluşan yaralanmalarda uygulanacak tedavi yöntemleri öğretilmiş ve bunun yanı sıra halk, bitkilere sihirsel anlamlar da yüklemiştir. Söğüt ağacı regli çabuklaştırır, nar doğumlarda kullanılır, güveyiotu doğumu kolaylaştırır. Yunan tıbbı üç başlık altında ele alınmıştır: Mitolojik dönem, Filozof-hekimler dönemi ve Hippokratik anlayışın egemen olduğu dönemdir (Bayat, 2016: 110).

"Hippokrates, Salgın Hastalıklar kitabında şöyle demiştir: 'Tabiat hastalıkların hekimidir. Buna yol açan da kendisidir. Tabiatın düşünmesi gerekmez, bizden bir şey öğrenmeden gerekeni yapar.' Bir başka yerde ise 'tabiatın öğretmensiz iş gördüğünü' söylemiştir. Şifa mücadelesine yardımcı olmaya çalışmış, özellikle beslenme rejimine önem vermiş; yulaf çorbası, sirkeli bal (oxymel) ve sulu bal (hydromel) yanında sıcak banyolar, kusturucular, pürgatifler, kan alma ve hacamat tavsiye etmiştir" (Bayat, 2016: 111).

Eski Türk toplumunda çeşitli hastalık ve rahatsızlıkların sebepleri olarak iyeler, kötü ruhlar ve belli nitelikteki insanların bakışları görülmüştür (Sever, 2004: 101).

"Geleneksel halk hekimliği uygulamaları, binlerce yıl öncesi atalarımızın tabiat olaylarını, çevrelerini algılama, anlamlandırma ve etkisinde kaldıkları olay ve durumlara karşı tepkide bulunma ve toplumsal yaşam içindeki etkileşimleri sonucu doğmuştur. Geleneksel tedavi anlayışında yaşanmış, birçok kere denenmiş uygulamalar ve bu uygulamalar çevresinde gelişmiş inançlar etkili olmuştur" (Sever, 2004: 96).

Tedavilerde kullanılan inanç ve uygulamalar nesilden nesile sistematik bir şekilde ya da resmi yollarla aktarılmıştır (Sever, 2004: 96).

(Bayat, 2016) eski Türk tıbbını uygulama yöntemlerine göre iki gruba ayırmıştır:

a. Şaman, baksı kam adı verilen, Şamanizm'in majik yani büyüsel tedavi yöntemlerini uygulayan büyücü-hekimlerin yürüttüğü hekimlik.

b. Emçi, otaçı, Atasagun denilen, droglarla ve diğer tedavi yöntemleriyle yapılan, o döneme ait maddesel tıp anlayışını temsil eden hekimlik. (s.237)

Türk mitolojisinde var olan kötü ruh yani Erlik, salgın hastalıkların sebebi sayılmıştır. Erlik, istediklerini yapmayan insanlara envai felaket yollayarak kötülük ve hastalıkları insanlara musallat etmiş ve bu durumlar için hastalıklar karşısında belli düşünceler ortaya çıkmıştır. Çoğu kez bir tabuya karşı gelerek buna uymamak sonucunda hastalıklar baş göstermiştir. Hastalıklardan kurtulmak içinse sadaka dağıtmak, köleleri serbest bırakmak ve dua etmek temel yöntemler arasında sayılmıştır (Bayat, 2016: 240).

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında hastalıklar maddesel, bedensel ve ruhsal, akılsal olarak ayırt edilmiştir. Bedensel hastalıklar genellikle tabiat unsurlarından bitki, maden ve hayvan ile tedavi edilmiştir. Bunların tedavisini emci, otacı denilen hekimler yapmıştır. Ruhsal sıkıntılar ise daha çok büyüsel işlemlerle tedavi edilmiştir. Bunların tedavisini ise kam, şaman denilen kişiler üstlenmiştir (Bayat, 1988: 61).

Eski Türk toplumunda çeşitli hastalıklar, çevresel, kişisel ve doğaüstü nedenlere dayanmıştır. Bu hastalıkların tedavileri kam, baksı, şaman adı verilen kişilerce efsunlama gibi dinî ve büyüsel yöntemlerle yapılmıştır. Aynı zamanda günümüzdeki hekimin karşılığı olan emci, atasagun, otacı adı verilen kişilerin yaptığı ilaç tedavileridir (Atnur, 2010:52).

İnsanlara "Öldürücü hastalıklar gönderen Bourma Lahaytoyona'ya, eşi Bouray-Mlahay Hatın'a hizmet edeceğim. Çocukları yaşamayanların çocuklarına ömür vermelerini dileyerek beyaz ineğe kurban sunacağım" (İnan, 1972: 77).

Şaman, toplumu çeşitli yönlerde düzenleyen, diğer âlemle yaşanan âlem arasında bir aracı olandır. Birçok işlevi bulunan şamanın görevlerinden bazıları şöyledir: Hastaları iyileştirmek, ölen kişilerin ruhunu öteki dünyaya götürmek, kısırlığı tedavi etmek, evi kötü ruhlardan temizlemek vb. dir. Şaman felsefesinde hastalığın kaynağı şudur: Beş elementten herhangi birinin vücutta eksilmesi ya da yok olması veya fazlalaşmasıdır (Bayat, 2006: 23).

Sihirbaz, halk hekimi ve üfürükçülere bahşı denildiğini belirtmiştir. İslam inanışına hâkim olmayan ya da paganist inanışa bağlı kişiler, kötü ruhların neden olduğu hastalıkları iyileştirmek için baksılara başvurmuşlardır (Köprülü, 1999:153).

Şamanların hastaları sağaltmaları konusunu şu şekilde açıklamıştır: Hasta kişileri tedavi etmek ve ölenlerin ruhlarının öteki dünyaya gidişlerine eşlik etmek şamanların görevleri arasındadır. Şaman, bir doktor gibi hastaları tedavi eder. Bunun nedeni, cinlerin veya kötü ruhların hastaların ruhunu alıp götürmesi inancıdır. Buna istinaden bazı cinlerin insanların içine girerek onları hasta ettiği inancı vardır (Örnek, 1995: 54-55).

Çavdar (1988), eski Türk tedavi yöntemlerini şu şekilde kabul edildiğini belirtmiştir:

a. İnsanın ruhunun cin veya kötü ruhlar tarafından çalınması.

b. İnsan ruhuna kötü ruh veya cin girmesi. Bu varlıklar insanın ruhunu ve bedenini ele geçirir. Çalınma ve epilepsi denilen hastalıkların sebebi, insan bedenine cin girmesi ve bu insanı tutmasıdır. (s.309)

Halk hekimliğinde şifa, hasta kişinin sadece bedenindeki problemi değil, ruhunu da iyileştirme esas haldedir. Sağlık bir bütün olarak düşünülmüştür. Bu nazariye "ruh-beden sağlığı" şeklinde bütünlüğü ifade eder (Kaplan, 2023:151).

Kamlar hakkında Cüveyni şöyle bahsetmiştir: "Uygurlarda sihir ilmini bilenlere kam derler, bunlar şeytanlara hükmettiklerini iddia ederler. Hastaları da kamlar tedavi ederler."

Bayat (2016) tarafından tanımlanan büyüsel şaman tedavileri şu şekildedir:

> ***Alazlama:*** *Kötü ruh ve eşyaların ateşle temizleneceği inancıdır. Özellikle yeni doğmuş kadınları ve çocukları kötü ruhlu tabiat ruhlarından korumak için ya da hastalık halinde tedavi etmek için bir nesneyi tutuşturup hastanın etrafından dolaşarak alazlama yapılır.*
>
> ***Göçürme:*** *Bu aşamada hastalık, kurban edilen bir hayvana, bez, tahta gibi cansız bir cisme aktarılması inancıdır. Başka bir çeşidi ise aylanmak adı verilen yöntemdir. Kurbanı veya cansız nesneyi hastanın etrafında dolaştırma şeklinde olur.*
>
> ***Kurşun dökme:*** *Şaman kültüründe buna "kuy kutma" denirdi. Hastalıkları uzaklaştırmak amacıyla yapılan bir yöntemdir.*
>
> ***Uçuklama:*** *"Uçguk" adı verilen ruhun, ağız etrafında kalan yemek birikintilerini yediğine ve buralarda kabarcıklar bıraktığına inanılırdı. Bunu sağaltmak için bir bez ya da paçavra tutuşturulur, hastanın başı üzerinde gezdirilip ocağa atılır. Bir başka şekli ise şöyledir: Ekmek parçaları uçuğa değdirilip köpeğe yedirilir.*
>
> ***Arbav:*** *Yılan gibi zehirli hayvanların ısırmasıyla meydana gelen zehirlenmeler sonucunda dağlama, sihir gibi yöntemlere başvurulurdu. (ss. 242-244)*

Boratav (1984) tarafından aktarılan büyüsel nitelikteki tedavi yöntemleri şu şekildedir:

> ***Yatırlar:*** *İsimleri bilinmeyen ve olağanüstü güçleri olduğuna inanılan kişilerin sağaltma kabiliyetleri olduğu düşünülür. Halk çeşitli hastalıklardan kurtulmak için yatırlara başvurur. Bazı yatırlar tüm hastalıkları tedavi eder, bazıları ise birtakım hastalıkları tedavi edebilir. Örnek: Isparta'da "Sıtma Dedesi" sıtma hastalığı uzmanıdır. Ankara'da "Bacım Sultan" sinir hastalıkları uzmanıdır.*
>
> ***Ocaklar:*** *Belirli bir hastalığı tedavi edebilme becerisi olan ve bunun yöntemlerini bilip bu alanda uzmanlaşmış kişilerdir. Tedavi işlemleri büyüsel olmakla beraber ilaç gibi akılcı-gerçekçi şekilde de tedavi edilmektedir.*
>
> ***Üfürük, afsun:*** *Ekseriyetle bağlama büyülerini çözme işlemleridir.*
>
> ***Kutlu yerler:*** *Bir velinin, evliyanın ya da bir ulu kişinin mezarı olmadığı halde türlü sıkıntılar için başvurulan yerler vardır: ağaçlar, kayalar, sular vb. Örnek: Öksürük sıkıntısı için Delikli Kaya'daki delikten geçince bu sıkıntıya deva bulunur. Fırat nehrinin kaynağı olarak bilinen Dumlu'ya ise doğumda zorluk yaşayan kadınlar başvurur. Hızır'ın kutlu kişiliğine bağlanan birçok sağaltma işlemleri de bulunur. (ss. 23-25)*

Ocak kavramı Türk halk hekimliğinde önemli bir yere sahiptir. Gümüş (2023), herhangi bir sebepten ötürü doktora ulaşılamayan durumlarda hastaların müracaat ettiği yer olarak ocakları göstermiş ve bunların belli bir ocaktan yetiştiğini belirtmiştir (s.489).

Ergin (1971), Eski Türk toplumlarının tedavi ve sağaltma yöntemlerinin çeşitlilik arz ettiğini ifade etmiştir. Doğanın tüm unsurlarından yararlanılabildiği gibi büyüsel ve olağanüstü unsurlardan da faydalanılmıştır. Türk edebiyatında birçok kaynakta halk hekimliğine dair unsurlar yer almıştır. Dîvân-ü Lugât'it Türk, Kutadgu Bilig gibi eserlerimizde eski Türk halk hekimliğine dair bilgiler edinilmektedir. Önemli

eserlerimizden bir diğeri olan Dede Korkut'ta da halk hekimliğine dair örneklere rastlanılmaktadır. Şu şekilde sıralanabilir:

> ***Dağ Çiçeği ve Anne Sütüyle Tedavi:*** *Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yaramı sıvazladı, "Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir." dedi (ss.21-22).*
>
> ***Yaraya Kül Basarak Tedavi Etme:*** *Çoban şehit olan kardeşlerini Hakk'a teslim etti, kâfirlerin leşinden bir büyük tepe yığdı, çakmak çakıp ateş yaktı ve keçesinden isli kül yapıp yarasına bastı, yolun kenarına geçip oturdu, ağladı, sızladı (s.33).*
>
> ***Kör Gözün Açılması:*** *"Oğlum olduğunu şundan bileyim, serçe parmağını kanatsın, kanını mendile silsin, gözüme süreyim, açılacak olursa oğlum Beyrek'tir." dedi. Zira ağlamaktan gözleri görmez olmuştu. Mendili gözüne sürünce Allah Taâla'nın kudreti ile gözü açıldı. Babası anası feryad ettiler (s.91).*

Tedavi yöntemleri çeşitlilik göstermekle beraber gerçekçi yöntemler ön plana çıkmaktadır. Bu yöntemlerin en yaygını bitkilerle tedavidir. Büyüsel uygulamalar ise yaygınlık göstermekle beraber bu uygulamalar çok eskilere dayanmaktadır (Diş, 2018:10).

Hayvansal ürünler (safra, kuş etleri, yılan derileri vb.), sebzeler, bal, çeşitli otlar ve meyveler Osmanlı Türkleri tarafından çeşitli hastalıklarda tedavi amaçlı kullanılmıştır (Ünver & Nafiz, 1935: 21).

İlkel toplumlardan modern topluma kadar uzanan halk hekimliğinin temelinde doğaüstü unsurlar yer almaktadır. Halk hekimliğinde kültürler arası farklılıklar olup bu hekimlik "büyü" ve "din" kökenlidir (Kaplan, 2023: 157).

1.3. GÜNÜMÜZDE HALK HEKİMLİĞİ

Halk hekimliği, maddi ve manevi tedavi yöntemleri sayesinde insanların sağlığını korumak ve hastaları sağlığına kavuşturmayı amaçlamaktadır (Acıpayamlı, 1989:5).

Halk hekimliği tedavilerinde ve sağaltmalarda kullanılan ilaçlar ve uygulamalar ait olduğu kültüre dair izler taşır (Türkdoğan, 1991:168).

Geleneksel Türk tıbbı ise çeşitli coğrafi kültürlere rağmen esasında Türk kültüründen beslenir (Aslan N. & Arslan M. 2020:207).

Emler, günümüzde var olan modern tedavi yöntemlerinin ilk hâlidir. Toplum, bunları tecrübe ederek öğrenmiş ve işlenmemiş bir şekilde kullanmıştır. Günümüzde bu

şekilde kullanılmanın yanında birtakım işlemlerden geçerek de kullanılmaktadır (Arpacı, 2012).

İnsanoğlu, hayatı boyunca sağlıklı olanı korumak, hastaları ise sağlığına kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu amaçlara ulaşmak için de çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemler gerek büyüsel tedaviler gerekse maddesel tedavilerdir. Günümüzde bunlar "ev ilaçları" ve "kocakarı ilaçları" olarak adlandırılmıştır (Masattaş, 2020: 1348-1358).

Modern çağda bazı Türk toplumlarında şaman tedavi yöntemlerinin etkisi devam etse de zamanla hekimlik yapan şamanlar yerini ocaklıya veya kocakarılara bırakmıştır (Avcıoğlu, 2023: 395).

Geçmişten günümüze halk hekimliği olumlu ve olumsuz yaklaşımları beraberinde taşıyan ikili bir yapı ile varlığını sürdürmektedir. Olumlu kısım alternatif tıp, olumsuz kısım ise batıl uygulamalardır (Yeşil, 2015: 202).

İlk çağlar ve ilkel toplumlar düşünüldüğünde, teknolojinin olanaksız olması hayatı her alanda kısıtladığı gibi tıp alanında da çaresizlikler söz konusudur. Bu toplumlarda belirli kişiler kabiliyet ve tahsis sayesinde hekim ünvanını kazanmıştır. Tedavi yöntemleri ise büyüsel, maddesel ya da pratik olarak çeşitli çözümlerle neticelenmiştir.

Geleneksel tedavi yöntemlerinin büyük bir kısmının Orta Asya'dan getirildiği belirtilmiştir. Türk halk hekimliğinin temel unsurunun ise "ocak" kurumu olduğu nitelendirilmiştir (Acar, 2017: 54).

Günümüzde teknoloji her anlamda üst seviyeye erişmekle beraber tıp alanını da müspet anlamda etkilemiş ve tedavi yöntemleri çeşitlenmiştir. Modern tıbbın ve teknolojinin gelişmesiyle geleneksel tedavi yöntemleri az tercih edilir olmuştur.

Bazı yörelerde halk hekimliği boş bir inanç olarak kabul edilmiş, tamamen modern tedavi yöntemlerine yönelim olmuştur (Satır, 1994: 96).

Modern dönemde büyü özelliği taşıyan tedavi yöntemlerine halk arasında rastlanılmaktadır. Büyü özelliği taşıyan tedavi yöntemleri kırsal alanlarda veya kapalı toplumlarda kullanılmaya kısmen devam etmekte olup kentlerde de bunların izine rastlanmaktadır (Baysal, 2012: 765).

Ülkemizde “alternatif tıp” tabiri belli bir süre kullanılmıştır. Fakat son zamanlarda “*geleneksel veya tamamlayıcı tıp"* tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda tamamlayıcı tıp kapsamında akupunktur ile ilgili tedavi yönetmeliği de oluşturulmuştur. 2014 yılında ise Sağlık Bakanlığı bu alanda bir yönetmelik yürürlüğe koymuştur. Hatta akupunktur haricindeki diğer geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamaları da ilk defa bu yönetmelikte belirtilmiştir. Bu süreç doğrultusunda Türkiye Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Enstitüsü’nün kurulmasına karar verilmiştir (Mollahaliloğlu vd., 2015: 103).

Günümüz hastalıkları geçmişteki hastalıklardan farklıdır. Daha tehlikeli, stresli, AIDS gibi hastalıklar daha öldürücüdür. Buna göre modern tıp camiası da geleneksel tıpla uyumlu bir tavır geliştirmiştir (Cirhinlioğlu & Mutlu, 2002: 353).

“Postmodernist dönem, sağlık olgusunun kökten yeniden düşünüleceği yepyeni bir dönemdir. İnsanın modernist ilkelerden hareketle edindiği algılamaların geçerliliği bu dönemde bitmiş görünmektedir. Birey, vücudunun bütünlüğüne yeniden kavuşurken bu bütünlük içinde bedenin aktivitelerini (ağrı gibi) yeniden tanıyacaktır” (Cirhinlioğlu, 2003: 143).

Ülkemizde geleneksel ve tamamlayıcı tıp yani GETAT’a önem vermekle beraber dünya genelinde de yüksek anlamda bütçe ayrılmıştır ve her ülkenin GETAT yöntemleri farklılık göstermektedir (Kete, 2021:13).

GETAT uygulamaları dünya çapında bazı tedavileri kapsar. Bunlar şöyledir: akupunktur, homeopati, ozon tedavisi, oksijen tedavisi, mezoterapi, hipnoz, kaplıca, yoga, meditasyon, SPA tedavisi vb. (Biçer & Yalçın Balçık, 2019: 247). GETAT uygulamaları pek çok ülkede her geçen gün artmakta ve önem kazanmaktadır. Bu tedavi hizmetlerinden yararlanma nedenleri kültürleriyle uyumlu olması, az maliyetli olması ve uygulama yöntemlerinin basit olmasıdır (Biçer & Yalçın Balçık, 2019:253).

Dünya genelinde yaşanan Aydınlanma Dönemi’nden sonra geleneksel tıp popülerliğini kaybetmiş, kaybettiği ilgiyi 20. yüzyılın ikinci yarısında tekrar kazanmaya başlamıştır. Yaşadığımız yüzyılda ise teknoloji ve medya sayesinde onlarca bitkisel ilaç, geleneksel tedavi vb. yöntemler halka ulaşmıştır. Genellikle de bu yöntemlerin az maliyetli olmasına dikkat çekilmiştir (Özkan, 2012:40).

“Kent merkezlerinde, konvansiyonel tıbbın dışında tercih edilen diğer ‘iyileşme, sağlıklı yaşama’ yöntemleri de ‘aktar tababet’ olarak adlandırılan bitki kullanımı ya da

‘sınıkçı, çıkıkçı, ocak’ gibi geleneksel şifacılara başvurmak şeklindedir. Kent merkezinden uzaktaki bölgelerde ise ilk gruptaki merkezler yerine ikinci gruptaki geleneksel iyileştirme yöntemleri kullanılmaktadır” (Özkan, 2012: 9).

Ülkemizin %80’ini kapsayan kırsal kesimde, halk tababeti temel fikirleri ile hâkim durumdadır. Modern tıp, şehir alanlarında etkin durumdadır (Türkdoğan, 1965).

Halk hekimliği, teknolojiden uzak çağlarda insanları sağaltmak için kullanılan yöntemler bütünüdür. Eski dönemlerde halk, birçok şeyden mahrum olduğu gibi hijyenik koşullarda ağrısız ve acısız şekilde tedavi edilmekten de mahrum kalmıştır. Buna istinaden halk, birçok ilkel tedavi yöntemiyle tedavi olmak zorunda kalmıştır. Bazı yöntemlerde idrar içme, kulağa idrar damlatma gibi durumlar söz konusudur. Bu durum karşısında insanlarda tedaviden kaçma, tedavi olmak istememe gibi duygular ortaya çıkmıştır.

Gelişen birçok tıbbi yöntem sayesinde ağrısız ve hızlı iyileşme imkânı sağlayan modern yöntemler insanlara daha cazip gelmeye başlamıştır. Aynı zamanda insanların kırsal alandan şehirlere doğru göç etmesi ve yaşam standartlarının artması gibi durumlar, halk hekimliği yöntemlerinin geride kalmasına sebep olmuş ve kullanım alanı giderek daralmıştır. Kadim kültürümüzün izlerini taşıması, nesilden nesile aktarılarak türlü hastalıklara çare olması gibi önemli sebeplerden ötürü tıp biliminin temeli sayılmış; her ne kadar yerini modern tıbba bırakса da günümüzde kısmen tercih edilir olmuştur.

1.4. HALK HEKİMLİĞİ LİTERATÜR ÖZETİ

Halk hekimliği ülkemizde var olan tüm coğrafyalarda rağbet görmüş ve araştırma konusu olmuştur.

Satır (1994) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Muğla iline ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Öngel (1997) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Denizli yöresine ait halk hekimliği ve ocakları incelenmiştir.

Torun (2002) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Çankırı yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Özgen (2007) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Adana yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Uçak (2007) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında eski inançlar ve Ergani yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Çevik (2008) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Konya yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Kurum (2008) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Düziçi yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Bozyiğit (2011) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Gaziantep iline ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Gönenç (2011) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Korkuteli yöresine ait halk inanışları ve halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Temizsoylu (2012) tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında Ankara iline ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Ülger (2012) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Aydın iline ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Baysal (2014) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Trabzon yöresine ait halk hekimliği uygulamaları, âdet ve gelenekleri incelenmiştir.

Tavukcu (2016) tarafından yapılan "Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)" isimli yüksek lisans tez çalışmasında halk hekimliğinin baştan sona değişimi ve medyadaki etkisi gibi konular işlenmiştir.

Sinoğlu (2017) tarafından yapılan "Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları" isimli yüksek lisans tez çalışmasında yöreye ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Bulut (2018) tarafından yapılan "Kilis Halk Hekimliği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında yöreye ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Saygı (2018) tarafından yapılan "İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında İnebolu yöresine ait çeşitli hastalıklar ve tedavi uygulamaları incelenmiştir.

Zorluer (2018) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında "Çayıralan (Yozgat) Yöresinde Halk Hekimliği ve Halk İnançları" uygulamaları incelenmiştir.

Diş (2018) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında "Erzurum İli Horasan İlçesinde Halk Hekimliği" uygulamaları incelenmiştir.

Atahan (2019) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Hatay yöresine ait geleneksel tedavi uygulamaları incelenmiştir.

Tuğra (2019) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Mudurnu yöresine ait geleneksel tedavi uygulamaları incelenmiştir.

Şentürk (2019) tarafından yapılan "İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında İslahiye ilçesine ait geleneksel tedavi uygulamaları incelenmiştir.

Akpınar (2020) tarafından yapılan "Sağlık-kültür ilişkisi ekseninde Ocak kültürü ve Halk Hekimliği: Eskil-Aksaray Örneği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında ocak anlayışı ve yöreye ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Durna & Kolukısa (2020) tarafından yapılan "Halk Hekimliği Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerde Diş Tedavilerine Yönelik Uygulamaların Tespiti ve Bu Uygulamaların Diş Hekimliği Temelinde Değerlendirilmesi" isimli makale çalışmasında diş tedavisi için kullanılan bitkiler ve bunlarla yapılan uygulamaların tıbbi yönden değerlendirmeleri incelenmiştir.

Tutar (2021) tarafından yapılan "Çivril İlçesinde Halk Hekimliği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında Çivril yöresine ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Berber (2021) tarafından yapılan "Çankırı Geleneksel Halk Hekimliği" isimli yüksek lisans tez çalışmasında Çankırı iline ait geleneksel tedavi uygulamaları incelenmiştir.

Tekel (2021) tarafından yapılan "Kırıkkale Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Türbeler" isimli doktora tez çalışmasında yöreye ait ocak ve türbelerle beraber yörenin halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Avcıoğlu (2022) tarafından yapılan “Geçmişten Günümüze Giresun İli Halk Hekimliği İnanış ve Uygulamaları” isimli doktora tez çalışmasında Giresun iline ait halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Algan (2023) tarafından yapılan “Midyat’ta Halk Hekimliği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında Midyat yöresine ait geleneksel tedavi uygulamaları incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
HINIS İLÇESİ HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

2.1. AĞRI VE ATEŞ HASTALIKLARI

Bu bölümde vücudun çeşitli yerleri ve uzuvlarında meydana gelen ağrılar ile vücutta oluşan yüksek ateş durumunda yöre insanlarının neler yaptığı, hangi yöntemleri kullandığı incelenmiştir.

2.1.1. Baş Ağrısı

"Baş ağrıları temel olarak primer ve sekonder baş ağrıları olarak iki ana grup olarak incelenir. Baş ağrısına neden olan tümör, enfeksiyon, beyin damar hastalığı gibi ikincil bir olay söz konusu ise bu 'sekonder baş ağrısı' olarak değerlendirilir. Ancak ağrının nedeni olarak yapısal bir değişiklik, sistemik bir hastalık ya da geçirilmiş kafa travması söz konusu değilse, tüm baş ağrılarının yaklaşık %90'ını oluşturan 'primer baş ağrısı' olarak kabul edilir" (Yılmaz, 2017).

Baş ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Patates dilimlenir ve çiğ bir şekilde başa bağlanır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.10, K.11, K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.19, K.21, K.22, K.23, K.24, K.25, K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.31, K.33, K.34, K.35, K.36, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.46, K.47, K.48, K.49).
- Leğenin içerisine kaynar su konulur ve suya bir avuç tuz atılır. Leğenin içine eğilir ve havluyla baş kapatılır. Bu şekilde su buharıyla terlenir (K.19, K.20, K.45).
- Bir kaba sıcak su konulur, buharı burna çekilir (K.26, K.29, K.32, K.33, K.34, K.35, K.36, K.37, K.38, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.45, K.46, K.50, K.51).
- Çeşitli baharatlar koklanır (K.47).
- Limon kesilip başa sürülür (K.46, K.47, K.48).
- Sıcak havlu ile kafa sarılır (K.50, K.57).
- Başa masaj yapılır (K.22).

- Limonlu su içilir (K.23, K.38, K.45).
- Şilan (kuşburnu) meyvesi kaynatılıp içilir (K.19, K.20).
- Papatya, zerdeçal ve zencefil kaynatılıp içilir (K.21, K.57).
- Sarımsak yutulur (K.29, K.30).
- Lavanta yağı koklanır (K.57).
- Baş bir bez ya da yazma ile iyice sıkılır (K.2, K.3, K.4, K.16, K.17, K.25, K.29, K.35, K.41, K.46, K.50).

Fotoğraf 2.1.1. Şilan Meyvesi & Kuşburnu

Baş ağrısının birçok nedeni vardır. Dönemin ve bölgenin koşulları göz önüne alındığında insanoğlu, modern tıp yöntemlerini kullanmaktan ziyade geleneksel tedavi yöntemlerini uygulamıştır. Ekseriyetle bitkisel kökenli sağaltma yöntemleri kullanılmıştır. Sarımsak, papatya, zencefil, limon, kuşburnu, patates bu yöntem için verilecek örneklerdir. Sıcak havlu, yazma ile kafa sıkma ise bitkisel kökenli sağaltma yöntemleri dışındaki tedavi yöntemleridir.

2.1.2. Migren

"Migren, çoğunlukla otonom sinir sisteminde görülen birkaç belirtiyle bağlantılı olan tekrarlayıcı orta şiddette ve şiddetli baş ağrısı ile karakterize kronik bir rahatsızlıktır. Normalde baş ağrısı doğası gereği unilateral ve atımlıdır ve 2 ila 72 saat sürer. İlişkili belirtiler arasında bulantı, kusma, fotofobi, fonofobi bulunabilir ve ağrı genellikle fiziksel aktivite ile şiddetlenir" (Beyaz, 2017).

Migren ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Karanlık ve sessiz bir yerde beklenir (K.4, K.2, K.23, K.57).
- Baş bir yazmayla ya da bezle sıkılır (K.4).
- Baş sıcak tutulur, rüzgâra çıkılmaz (K.46).
- Yüz sıcak suyun buharında bir müddet bekletilir (K.22).
- Lavanta yağı koklanır (K.1, K.4).
- Başa sıcak kompres uygulanır (K.4, K.45).

Migren hastalığının temel sebebi ışık ve ses olduğu için ekseriyetle karanlık ve sessiz ortam seçilerek bu ağrının yok edilmesi hedeflenmiştir. Başı bir yazmayla sıkmak da başka bir uygulamadır. Bu yöntemde beyin damarları da sıkışarak daralır ve ağrı diner. Yöre halkı bu tedavilerle beraber sıcak su buharıyla da burun vasıtasıyla migreni dindirmeyi hedeflemiştir. Lavanta yağı ise bitkisel emler arasında gösterilir.

2.1.3. Diz Ağrısı

"Travma sonrası görülebilen diz çevresi kırıklar ve yumuşak doku yaralanmaları, travma dışı osteoartrit, tümoral oluşumlar ve kronik kötü kullanım hasarları sık görülen patolojilerdir" (Güzel, 2017).

Diz ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Lahana yaprağı haşlanır ve ağrıyan dize sarılır (K.3, K.4, K.57).
- Çiğ lahana yaprağı dize bağlanır (K.3).
- Dizler sıcak suda bekletilir (K.47).
- Dizler sıcak havlu ya da sıcak gazete ile sarılır (K.48).
- Bamya haşlanıp dize koyulur (K.49).
- Ayakların ısınması için ılık tandıra koyulur (K.7, K.14, K.19, K.23, K.26, K.32, K.39, K.44, K.50).
- Dizlere tavuk derisi konur (K.22, K.25, K.27, K.30, K.31, K.33, K.36, K.39, K.40, K.41, K.44, K.46).
- Dizler zeytinyağı ile ovulur (K.22, K.26, K.29, K.30).
- Isırgan otu ayaklara sürülür (K.26).
- Dizler zencefil veya zencefil yağı ile ovulur (K.21).
- Zeytinyağına limon, aspirin, kolonya karıştırılarak dize sürülür (K.57).

- İlik suyu içilir (K.57).

Yöre halkı ekseriyetle bitkisel kökenli ilaçlar kullanmıştır. Örneğin lahana yaprağı, içerisinde antioksidan içermesinden dolayı diz ağrısında kullanılan bir bitkidir. Gerek haşlanarak gerekse çiğ şekilde kullanılmıştır. Isırgan otu da lahana yaprağı gibi antioksidan içermektedir ve bu sebeple diz ağrısı tedavisinde kullanılmıştır. Yöre halkı ısınma yöntemiyle de diz ve eklem ağrılarına çözüm bulmuştur. Tandıra ayak koyarak bu bölgenin ısısını ya da ısıtılmış havlu veya bezle de nesnelerin ısısını vücuda alarak diz ağrılarına bir çözüm üretmişlerdir.

2.1.4. Karın Ağrısı

Genellikle her insanın hayatı boyunca bir kez de olsa karşılaştığı bir durumdur. Karın ağrısının birçok nedeni olsa da kendi başına bir hastalık olmayıp başka bir hastalık nedeniyle oluşan bir belirtidir (Savcı vd., 2008). Karın ağrısı, kaynak kişilere ayrıntıya girilmeden geneli ifade eden bir şekilde sorulmuş ve kaynak kişilerden geneli ifade eden cevaplar alınmıştır.

Karın ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sıcak suda ayaklar bekletilir (K.3, K.4).
- Zeytinyağı içilir (K.20, K.29).
- Toprak ısıtılıp karnın üstüne koyulur (K.45, K.46, K.51).
- Gazete kâğıdı ısıtılıp karnın üstüne koyulur (K.45, K.51).
- Sıcak şerbet içilir (K.23, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.52, K.53, K.54, K.55, K.56).
- Ayaklar tandıra koyulur (K.26, K.47, K.50).
- Süt içilir (K.26, K.51).
- Karnın üstüne sıcak su konur (K.22, K.51).
- Beyaz pirinç lapa olacak şekilde pişirilir ve yenir (K.21).
- Haşlanmış patates tüketilir (K.21).
- Muz yenir (K.21).
- Papatya kaynatılıp içilir (K.29, K.30).
- Rezene çayı içilir (K.29, K.30).

- Sıcak suya oturulur (K.57).
- Kabuk tarçın sıcak suda demlemeye bırakılır ve içilir (K.42, K.46, K.57).
- Elma püre haline getirilip yenir (K.18).
- Süte bal karıştırılıp içilir (K.21, K.39, K.47).
- Keten tohumu kaynatılıp içilir (K.13, K.28, K.31, K.37, K.56).
- Ihlamur çayı içilir (K.6, K.11, K.26, K.39, K.40).
- Suya sirke ve bal katılır, bu şekilde içilir (K.23, K.33).

Birçok sağaltma yönteminde olduğu gibi karın ağrısında da ekseriyetle bitkisel tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Ihlamur bağırsak düzensizliklerinin giderilmesine yardımcı olur. Bu şekilde karın ağrısının giderilmesine fayda sağlar. Sindirim organlarının düzenli çalışmasını sağlayan bal da karın ağrısı tedavisinde kullanılan bir unsurdur. Tarçın, karında meydana gelen gaz ve şişkinliği aldığı için kullanılan bir bitkidir. Rezene bitkisi de spazmları engelleyip kasları rahatlatır. Bu yönüyle karın ağrısı tedavisinde kullanılmıştır.

2.1.5. Diş Ağrısı

Diş ağrısı genellikle diş çürükleri nedeniyle oluşmaktadır. Bu çürükler tedavi edilmezse apse oluşturarak bu ağrıyı şiddetlendirebilir. Ayrıca diş minesinde oluşan aşınma, sıcak ve soğuk hassasiyeti oluşturacağı için diş ağrısına sebebiyet verebilir.

Diş ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sarımsak ezilip ağrıyan dişin üstüne bırakılır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.29, K.30, K.57).
- Ağrıyan dişe karanfil konulur (K.3, K.23, K.24, K.25, K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.31, K.32, K.33, K.34, K.36, K.38, K.39, K.40, K.45).
- Zeytinin derisi soyulur, eti ağrıyan dişe bırakılır (K.4).
- Zeytin konur (K.22, K.26, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Yumurtanın sarısı ağrıyan dişe konulur (K.19, K.20, K.21).
- Ekmeğin iç kısmı dişe konur (K.19, K.20, K.21).
- Ekmek ıslatılır ve dişe konur (K.19, K.20, K.21).
- Kaynatılmış bulgurdan biraz ağrıyan dişin arasına konur (K.19, K.20, K.51).

- Vantuz çekilir (K.47).
- Dağlama yapılır (K.47).
- Pamuğa kolonya dökülür ve bu pamuk dişe bırakılır (K.48).
- Pung otu (yarpuz) konulur (K.21, K.35, K.49).
- Sigara dumanı çekilir (K.50).
- Dişin ağrıyan yerine kaya tuzu konur (K.24, K.25).
- Dişe nane konur (K.26, K.39).
- Sarımsak ve tuz karıştırılır ve ağrıyan yere konur (K.19, K.20).
- Tuzlu suyla gargara yapılır (K.2, K.6, K.10, K.13, K.21, K.28).
- Buğday çimi ile gargara yapılır (K.21).
- Ilık suya sirke ve tuz katılır, ağızda beş dakika bekletilir (K.57).
- Yağ ve un kavrulup biraz su katılır, hamur şekline gelir. Ağrıyan bölgeye konur (K.1, K.3, K.4, K.6, K.9, K.11, K.22, K.27, K.30, K.37, K.39, K.43, K.49, K.50, K.54).

Fotoğraf 2.1.2. Pung Otu (Yarpuz)

Diş ağrısı tedavisinde ekseriyetle bitkisel kökenli tedavi yöntemleri uygulanmıştır. Örneğin zeytin ağrıyan dişin üzerine konulduğunda ağrıyı çeker. İçerisinde bulunan vitaminlerden dolayı zeytinin ağrı kesici veya ağrıyı yatıştırıcı bir besin olduğu bilinir. Nane, karanfil ve sarımsak da bitkisel kökenli tedavi yöntemleri arasındadır. Tuz, sirke ve karanfil gibi antiseptik özelliği olan besinler de iltihap ya da diş etindeki şişkinliği giderme konusunda fayda sağlamaktadır. Sarımsak, toplum tarafından doğal antibiyotik kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu özelliği sayesinde vücutta var olan ağrılar,

iltihaplar ve şişkinlikler için önemli bir sağaltma ögesi olmuştur. Diş ağrısı için kullanılması da bunun en büyük ispatıdır. Ayrıca pung (yarpuz) otunun kullanılması yöreye has bir uygulamadır.

Dağlama yöntemi, Türk kültüründe geniş bir coğrafyada bilinip eski zaman dilimlerinde de yaygın bir tedavi yöntemidir. İnsan hastalıklarını sağaltmak için yapılan dağlama, bedeni güçlendirmek ve hastalıkları iyileştirmek için yapılır (Durmuş, 2012:113). Yörede bu yöntemin diş ağrısı için kullanıldığı görülmektedir.

2.1.6. Yüksek Ateşi Düşürmeye Dair Uygulamalar

"Ateş, vücut ısısının günlük oynamalarının üstüne çıkması olarak tanımlanan bir bulgudur. Enfeksiyonlar ateşin en sık nedenlerinden biri olmakla birlikte enfeksiyon dışındaki başka nedenler olan inflamatuar, neoplastik ve immunolojik başka nedenler de ateş nedeni olabilmektedir" (Güneş Sağer, 2010).

Yüksek ateşi düşürmeye dair tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Soğuk su ile banyo yapılır (K.3, K.4, K.6, K.7, K.8, K.9, K.11, K.12, K.15, K.17, K.20, K.21, K.22, K.23).
- Ilık suyla banyo yapılır (K.19, K.20, K.21, K.22, K.23, K.25, K.26, K.57).
- Sirkeli soğuk su ile belirli bölgeler ovalanır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.29, K.30, K.57).
- Gazeteye sirke dökülür. Bu şekilde sırta ve göğse konur (K.19, K.20).
- Yüz ve koltuk altı gibi bölgeler sirkeli su ile ovalanır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.10, K.11, K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.19, K.20).
- Koltuk altına limon konur (K.45).
- Limon kesilip tüm vücuda sürülür (K.29, K.30, K.47).
- Koltuk altına ılık ya da soğuk suyla pansuman yapılır (K.21, K.22, K.45).
- Suyun içine sirke dökülerek duş alınır (K.23).

Yüksek ateşin giderilmesi için ekseriyetle soğuk veya ılık suyla banyo yapma yöntemi kullanılmıştır. Ateşin yoğun olduğu veya olacağı bölgelere temas da önemlidir. Sirke ve limon asidik nesneler olduğu için ateş düşürmede tercih edilmiştir.

2.1.7. Mide Ağrısı

Mide ağrıları genellikle hazımsızlık sebebiyle olur.

Mide ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sıcak süt içilir (K.3, K.4, K.45, K.48).
- Ilık suya toz şeker katılır ve şerbet kıvamına gelince içilir (K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.26, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Sıcak su torbası mideye konur (K.19, K.20, K.21).
- Soğuk süt içilir (K.26, K.50).
- Karahindiba yağı içilir (K.29).
- Karnabahar kaynatılıp suyu içilir (K.29, K.30).
- Küçük bir balık yutulur (K.4, K.10, K.11, K.15, K.21, K.22, K.27, K.30, K.32, K.33, K.36, K.43, K.47, K.53 K.57).
- Zencefil kaynatılıp içilir (K.57).
- Berdera isimli ot, yoğurt ve suyla taş havan içinde dövülüp tüketilir (K.8).
- Kekik kaynatılıp suyu içilir (K.1, K.4).
- Zeytinyağı içilir (K.4, K.7, K.15, K.23, K.26, K.32).
- Zeytin çekirdekleri ile yenir (K.34, K.44, K.50).
- Nane demlenip içilir (K.7, K.22, K.27, K.34).
- Doğal maden suyu tüketilir (K.11, K.25, K.28, K.30, K.34, K.37, K.40).
- Papatya ve ısırgan otu beraber kaynatılıp içilir (K.39).

Yöre halkı tarafından sütün mideye iyi geldiğine inanılır. Gerek ısıtılmış gerek soğuk şekilde tüketimi yapılır. Şerbetin, sindirim ve mide rahatsızlığının giderilmesine yardımcı olması hasebiyle tercih edildiği görülür. Şekerli su olan şerbet ise mideyi sakinleştirdiği için tüketilir. Karahindiba bitkisi, mideyi sakinleştirip sindirime iyi gelir. Bu nedenle yörede mide ağrısını gidermek için kullanıldığı görülür. Küçük balık ile tedavi etme metodu ise alışılagelmişin dışında yöreye ait bir yöntem olup tehlike arz edebilir. Zencefilin ise mide problemlerine iyi geldiği sağlık camiasında da kanıtlanmış bir gerçektir. Mide ağrısı ve gaz problemlerine iyi geldiği için yöre halkı tarafından kullanılmıştır. Kekik suyu, antioksidan barındırdığı için mide problemlerine fayda sağlamaktadır. Zeytin ise mide asidini azalttığı için sindirim sisteminde var olan

problemlere fayda sağlamaktadır. Nane ise mentollü bir yapıya sahip olduğu için mide şikâyetlerinde kullanılan faydalı bir bitkidir. Görüldüğü gibi faydası kanıtlanmış birçok bitki mide ağrısı ve çeşitli mide problemlerinde kullanılmaktadır. Ayrıca berdera otunun kullanılması da yöreye has bir uygulamadır.

2.1.8. Boğaz Ağrısı

Genellikle üst solunum yolu mukozasının olumsuz etkilendiği bir belirtidir. Enfeksiyon kaynaklı boğaz ağrısına genellikle virüsler neden olmaktadır ve bu semptomların rahatlatılması haricinde belirgin bir tedavi yöntemi yoktur (Set, 2017).

Boğaz ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Boğaz ısıtılmış bir bezle, tülbentle ve yazmayla sarılır (K.3, K.4, K.9, K.15, K.16, K.23, K.26, K.36, K.38, K.40).
- Ihlamur kaynatılıp içilir (K.21).
- Sıcak ve baharatlı çorba içilir (K.26, K.48).
- Nane ve limon kaynatılıp içilir (K.22, K.23, K.49, K.57).
- Sıcak su içilir (K.50, K.57).
- Tuzlu suyla gargara yapılır (K.1, K.24, K.25).
- Kuşburnu kaynatılıp içilir (K.8, K.26).
- Limon tuzu suyla karıştırılıp içilir (K.19, K.20).
- Papatya demlenir ve içilir (K.21).
- Zencefil ve limon kaynatılıp içilir (K.21, K.29).
- Zencefil ve bal karıştırılıp yenir (K.29, K.30).
- Pekmez yenir (K.1, K.2, K.3, K.6, K.8, K.12, K.15, K.17, K.18, K.22, K.23, K.26, K.29, K.38, K.43, K.46, K.54, K.58).
- Maydanoz kaynatılıp içilir (K.10, K.34, K.37, K.43, K.46, K.52).
- Adaçayı kaynatılıp içilir (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.10, K.11, K.12, K.14, K.15, K.16, K.17, K.22, K.23, K.26, K.27, K.32, K.34, K.35, K.36, K.37, K.43, K.44, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.54, K.55, K.56, K.57, K.58, K.59).
- Sıcak su ve bal karıştırılıp içilir (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.23, K.34, K.35, K.36, K.38, K.42, K.43, K.44, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.52, K.54).

- Taze zencefil çiğnenir (K.3, K.6, K.7, K.9, K.11, K.13, K.17, K.23, K.24, K.27, K.28, K.31, K.32, K.34, K.36, K.38, K.40, K.46, K.48, K.49, K.50, K.53, K.54, K.57).
- Karanfil çiğnenir ya da suda kaynatılıp içilir (K.8, K.12, K.15, K.16, K.17, K.24, K.25). K.27, K.28, K.32, K.33, K.34, K.35, K.37, K.40, K.41, K.43, K.44, K.46, K.49, K.51, K.53, K.55).
- Kuru soğan dilimlenerek suda kaynatılır. Bu suya bal ilave edilir. Bir müddet bekletildikten sonra içilir (K.57).
- Tarçın, karanfil, limon ve bal kaynamış suda karıştırılıp içilir (K.49).
- Süt, karabiber ve bal suda kaynatılıp içilir (K.1, K.6, K.16, K.22, K.27, K.52).

Yöre halkı tarafından boğaz ağrısı için ekseriyetle bitkisel emler kullanılmıştır. Ihlamur içerisinde bulunan antiseptik özellikler, boğaz ağrısını hafifletip gidermeye yardımcı olur. Nane mentollü olması hasebiyle limon da C vitamini içermesi yönünden bu rahatsızlığı gidermek için kullanılan diğer bir yöntem olmuştur. Tuz, mukusu gevşetip mikropları engellediği için boğazdaki iltihaplara da iyi gelir.

2.2. SOLUNUM SİSTEMİ HASTALIKLARI

2.2.1. Akciğer Enfeksiyonu

"Akciğer enfeksiyonları çok farklı etyolojik ajanlara (bakteri, virüs, parazit, fungal ajanlar) bağlı olarak gelişebilir. Mikroorganizmaların en sık giriş yolu enfeksiyon ajanlarının damlacık inhalasyonu (vücut sıvılarının yayılması) ile alınmasıdır" (Tetikkurt, 2016).

Akciğer enfeksiyonu ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Pekmez içilir (K.48, K.50, K.55).
- Sıcak süte pekmez katılır ve içilir (K.24, K.25, K.34, K.37, K.42, K.48).
- Bol su içilir (K.9, K.16, K.19, K.23, K.35, K.37, K.49, K.51).
- Anığ (kekik) kaynatılıp suyu içilir (K.30).
- Kozalak pekmezi yenir (K.29, K.30).
- Zencefil tüketilir (K.29, K.30, K.31).

- Yaş kozalağın üstüne bal dökülüp 15 gün karanlıkta bekletilir. Aç iken yenir (K.57).
- Mor lahana haşlanıp suyu içilir (K.28, K.39, K.40).
- Bolca pancar tüketilir (K.5, K.9, K.12, K.21).
- Sarımsak ezilir ve bu şekilde yutulur (K.17, K.33, K.39, K.42).

Üzüm, dut, kozalak ile yapılan pekmez, kekik ve zencefil doğal içerikli ürünler olduğu için akciğerlerin temizlenmesini sağlar. Akciğere iyi gelen besinler arasında pancar da sayıldığı için yöre halkı tarafından kullanılmıştır.

2.2.2. Astım

"Astım hava yollarının kronik enflamatuvar bir hastalığıdır. Sık tekrarlayan hırıltılı solunum atakları, geceleri uykudan uyandıran nefes darlığı ve/veya öksürük atakları, egzersiz esnasında nefes darlığı hırıltı gibi yakınmaları olan hastalarda astımdan şüphelenilmelidir" (Tutluoğlu, 2016).

Astım ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bir kabın içerisine sıcak su konulur. Astım olan kişi buharını solur (K.3, K.4, K.57).
- Enginar yaprağı kaynatılır ve suyu içilir (K.29, K.30, K.36, K.38, K.41).

Astım, solunum yollarıyla ilgili bir hastalık olduğu için buhar solumak uygulanan yöntemler arasındadır. Bu hastalıkla ilgili fazla uygulama elde edilememiştir.

2.2.3. Bademcik Enfeksiyonu "Tonsilit"

Boğazın iki yanında bulunan ve oval şekilli yumuşak doku kitleleri olan bademcikler, lenfatik sistemin önemli parçalarıdır. Bademcik iltihabı genellikle enfeksiyon kaynaklıdır. "Tonsilla platinaların enfeksiyonu olarak tariflenen tonsilit, klinikte boğaz ağrısı, ateş, yutma güçlüğü ve ağrılı servikal lenfadenopatilerin olduğu bir hastalıktır"(Öztürk vd., 2012).

Bademcik enfeksiyonu ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bir bez veya havlu sıcak su ile ıslatılır ve boğaza sarılır (K.3, K.26).

- Nane ve limon kaynatılıp içilir (K.7, K.17, K.23, K.26, K.38).

Bu rahatsızlıkla alakalı fazla sağaltma yöntemi bilinmemektedir. Nane-limon gibi yaygın uygulamalar yapılmaktadır.

2.2.4. Bronşit

Akciğerlerdeki küçük hava keseciklerinde (bronşiol) enfeksiyon varlığıdır. Özellikle kış ve ilkbahar mevsiminde yoğun olarak yaşanabilir.

Bronşit ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Göğüse ısıtılmış gazete kâğıdı sarılır (K.22).
- Keklik eti yenir (K.13).

Keklik etinin kaynak kişi tarafından bu rahatsızlıkta kullanıldığı bilgisi elde edilmiştir. Aynı zamanda solunum sisteminde var olan bir rahatsızlık olduğu için bu kısımlar sıcak muhafaza edilmiştir.

2.2.5. Guatr

Tiroid bezinin iyot alım bozukluğu ve tiroid bezinde hormon sentezi aşamalarından birisinde aksaklık neticesinde TSH artması, T_3 ve T_4 azalması sonucunda, bezin lokal veya diffüz büyümesi ile oluşan tiroid bezi hastalığıdır (Karataş vd., 2006).

Guatr ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Dereotu yenir (K.4, K.11, K.15, K.23, K.27, K.29, K.50).
- Dövülmüş çörek otu balla karıştırılır. Her sabah yenir (K.4, K.13, K.16, K.47).
- Pel heves otu sabah aç karnına yenirse guatrı dağıtır (K.4).
- Tam pişirilmeyen alabalık yenir (K.47, K.48).
- Karalahana boğaza sarılır (K.13, K.14, K.15, K.16, K.17).
- Cevizin küçük hâli suyun içinde bekletilip içilir (K.13).
- Maydanoz kaynatılıp içilir (K.13, K.14, K.15, K.18, K.19, K.25, K.27, K.31, K.33).
- Ceviz ağacının gölgesine oturulur (K.1, K.12, K.13, K.14, K.15).
- Evelik haşlanır ve boğaza sarılır (K.57).

- Evelik otunun çorbası yapılıp içilir (K.57).
- Alabalık temizlenir, bir bezle boğaza sarılır (K.4, K.57).
- Tereyağının içine öğütülmüş çörek otu ve bal karıştırılır. 21 gün boyunca yenir (K.57).

Yörede dereotu, karalahana, maydanoz, pel heves ve evelik otunun guatra iyi geldiğine inanılmaktadır. Pel heves otunun kullanılması yöreye has bir uygulamadır. Dereotu bitkisi antioksidan içerdiğinden ötürü bu rahatsızlık için kullanılmıştır. Ayrıca alabalığın da boğaza sarılarak bu bölgedeki problemi gidereceği düşünülmektedir. Bitkisel emler sıkça kullanılmakla beraber gerçekçi yöntemlerdir. Ceviz ağacının gölgesinde oturmak gibi tedavi uygulamaları ise majik yani büyüsel veya akılla izah edilemeyen uygulamalardır. Bu uygulama yöreye ait olup uygulanırlığı fazla değildir.

Fotoğraf 2.2.1. Pel Heves Otu *(Irmak, 2018)*

2.2.6. Grip- Nezle- Soğuk Algınlığı

"Soğuk algınlığı; üst solunum yollarının akut, kendini sınırlayan enfeksiyonlarından biridir. İnsanlarda en sık görülen enfeksiyondur. Sık görülen semptomlar; burun tıkanıklığı, burun akıntısı, hapşırık, boğaz ağrısı, öksürük, baş ağrısı ve kırgınlıktır. Ateşsiz olabilir ya da hafif ateş ile seyredebilir. Birçok virüse bağlı olabilmekle beraber %50'sinde etken rinovirüstür" (Yahşi, 2017).

Grip, nezle, soğuk algınlığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kuşburnu kaynatılır, kaynatılan kuşburnuna limon sıkılır ve içilir (K.4, K.46, K.47, K.48, K.49).

- Nane ve limon kaynatılıp içilir (K.1, K.2, K.3, K.4 K.5 K.8, K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.20, K.21, K.22, K.23, K.25, K.29, K.30, K.31, K.32, K.33, K.34, K.35, K.39, K.40, K.41, K.44, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.52).
- Kekik kaynatılıp içilir (K.1, K.4, K.16, K.23, K.25, K.26, K.37, K.41, K.48, K.50, K.52, K.55).
- Portakal ve mandalina kabuğu kaynatılıp içilir (K.3, K.18, K.23, K.26, K.27, K.33, K.35, K.42, K.44, K.45, K.52, K.53, K.55).
- Çeşitli yöntemlerle terlenir (K.19, K.20, K.21, K.22, K.45, K.46, K.49, K.53).
- Bol limonlu sıcak çay içilir (K.19, K.20, K.21, K.45, K.49, K.50).
- Nane kaynatılıp içilir (K.22, K.47, K.50, K.51).
- Burna tuzlu su çekilir (K.26, K.29, K.54).
- Bolca C vitaminli meyveler tüketilir (K.1, K.3, K.4, K.6, K.10, K.14, K.17, K.22, K.23, K.30, K.43).
- Hasta olan kişinin terlemesi gerekir (K.3, K.21).
- Zencefil kaynatılıp içilir (K.46).
- Sarımsak ile bal karıştırılıp tüketilir (K.50).

C vitamini ağırlıklı besinleri tüketmek grip ve nezle hastalıklarındaki semptomları azaltıp hastalığı daha kısa sürede atlatmayı sağlar. Bu nedenle yöre halkı tarafından C vitamini fazla olan besinlerin bol bol tüketilmesi, bu hastalıkları sağaltmak için kullanılan bitkisel bir yöntemdir. Aynı zamanda tuzlu suyun da burun içine çekilmesinin fayda vereceği, tıkanan burnun açılmasını sağlayacağı kaynak kişiler tarafından söylenmiştir.

2.2.7. Kabakulak

Kabakulak, çocukluk çağında çok rastlanılan parotis bezi ve tükürük bezlerinde ağrılı şişme gibi belirtiler veren, birçok sistemi de etkileyen önemli komplikasyonlara neden olabilen bulaşıcı bir hastalıktır (Peker, 2007).

Kabakulak ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kulağa anne sütü damlatılır (K.4, K.7, K.8, K.9, K.10, K.11, K.12, K.13, K.15, K.16, K.22, K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.31, K.32, K.33, K.34, K.35, K.36, K.37, K.39, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.52, K.57).
- Sigaranın dumanı kulak içine üflenir (K.19, K.20, K.21, K.22).
- Sigaranın sap kısmı kulağın içine konulur ve yanan kısımla kulağa duman üflenir (K.19, K.20).
- Soğan közlenir ve kulak üstüne konur (K.45).
- Zeytinin etli kısmı kulağın içine konur (K.57).

Bu hastalığı iyileştirmek için gerçekçi yöntemler kullanıldığı gibi yöreye ait yöntemler de kullanılmıştır. Örneğin, ağrıyan kulağa sigara dumanı üflemenin bilimsel açıdan kabul görmesi olası değildir. Tıp kurallarına ve yöntemlerine uygun olmayan bu yöntem, yöre halkı tarafından bir sağaltma yöntemi olarak kullanılmıştır. Bunun aksine bitkisel yöntemler daha gerçekçi tedavi olarak kabul edilir. Soğan közleyip kulağa koymanın sebebi soğanın antibiyotik özelliğidir. Yine zeytin de tedavide kullanılan hem bitkisel hem de gerçekçi bir yöntemdir.

Anne sütünü kulağa damlatmak etkili olabilir. Çünkü anne sütü enfeksiyon riskini azaltan antimikrobiyaller açısından zengindir (Ata vd., 2021).

Görüldüğü gibi kulak probleminde, modern tıpta da anne sütünden faydalanılabileceği bilgisi vardır. Yörede de bu yöntemin kabakulak tedavisinde kullanıldığı görülmüştür.

2.2.8. Nefes Darlığı

Nefes darlığı; nefesin yetmemesi, hava açlığı çekme, nefes nefese kalma gibi belirtileri vardır.

Nefes darlığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Ayva pişirilip yenir (K.47, K.48, K.56).
- Kuşburnu kaynatılıp içilir (K.47).
- Sıcak suyun buharı solunur (K.21).

Yöre halkı tarafından bu rahatsızlık için bitkisel tedavi yöntemleri uygulanmıştır. Ayvanın solunum kaynaklı rahatsızlıklara iyi geldiği bilinmektedir. Kuşburnu, C vitamini

barındırdığı için ayva gibi solunum yolu problemlerine iyi gelir. Bu bitkiler yörede bu rahatsızlık için kullanılmıştır.

2.2.9. Öksürük

Öksürük değişik uyaranlara yani yabancı partiküllere karşı nefes yollarının önemli savunma mekanizması olup nefes yollarının temizlenmesinde önemli bir rolü vardır. Öksürük ciddi hastalıkların da ilk belirtisi olabilir (İğde, 2016).

Öksürük ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bal yenir (K.21, K.55, K.56).
- Pekmez yenir (K.55, K.56).
- Sıcak suya ya da süte bal karıştırılıp içilir (K.2, K.9, K.24).
- Süt ve kuru incir beraber kaynatılır ve içilir (K.3).
- Sırta ve göğüse gazete kâğıdı konur (K.5, K.6, K.7).
- Sırta sıcak havlu konur (K.19, K.20, K.21, K.22).
- Sıcak çorba içilir (K.48).
- Karaturpun içi oyulur. Boşluk olan kısma süzme bal koyulur ve bekleyen bu bal yenir (K.22, K.57).
- Ihlamur kaynatılıp içilir (K.26).
- Limonlu çay içilir (K.20).
- Tuzlu suyla gargara yapılır (K.21).
- Gari otu (gâvur otu) kaynatılıp içilir (K.30).
- Bol sıcak su içilir (K.57).
- Şeker eritilir ve sıcak suyun içine katılıp içilir (K.57).

Bal doğal bir tedavi yöntemidir. Eski dönemlerden bu yana sağlık alanında antibakteriyel özelliği olan ve cerrahi yaraların iyileşmesi için kullanılan bir üründür(Portakal vd., 2023).

Pekmez ve turp da bal gibi boğazı rahatlatıp öksürüğe iyi gelmektedir. Hatta turp ve balın beraber kullanıldığı tedavi yöntemi de vardır. Bunların yanı sıra sıcak havlu veya gazete ile boğaz ve sırta sıcak pres yapılmaktadır. Sıcak çorba ve sıcak su içilerek de

boğaz yumuşatılıp öksürüğün kesilmesi amaçlanmıştır. Öksürük için kullanılan tedavi yöntemleri ekseriyetle bitkisel ve doğal yöntemlerdir.

2.2.10. Ses Kısıklığı

Ses kısıklığı (Disfoni), sağlıklı sesin kalitesinde anormal bir değişikliğin meydana gelmesi sesin pürüzlü olması nedeniyle kişinin konuşmasını zorlaştırmasıdır (İleri, 2023).

Ses kısıklığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yumurtanın sarısı içilir (K.22).
- Çiğ yumurta yenir (K.26).
- Pul biber sıvı bir şeyle tüketilir (K.19, K.20).

Şükrüllah Çelebi'nin Edvâr-ı Mûsikî eserinin 30. faslında ses sağlığına iyi gelen yiyecekler bildirilmiştir. Bu yiyecekler arasında pişmemiş yumurta sarısına da yer verilmiştir (Aktaran: Soysal vd., 2018). Yörede de bu sağaltma yöntemi ses tellerinde oluşan kısıklığın giderilmesinde fayda sağladığı için kullanılmıştır.

2.2.11. Sinüzit

"Akut rinosinüzit (ARS) nazal yol ve paranazal sinüslerin dört haftaya kadar sürebilen inflamasyonudur. Allerjenler, çevresel irritanlar, virüs, bakteri ve mantarlar etken olabilir. Rinosinüzit ve sinüzit terimleri birbirinin yerine kullanılabilir. Nasal mukoza paranazal sinüsler ile devam ettiğinden genelde soğuk algınlığı veya başka üst solunum yolu infeksiyonu (ÜSYİ) atağını takip eder"(Şenol, 2014).

Sinüzit ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Pel haves otu kaynatılır ve buharı burna çekilir (K.3, K.4).
- Diş macunu ılık su içine sıkılır. Baş tamamen kapatılıp buharı burna çekilir (K.3, K.4).
- Havlu ısıtılır ve başa sarılır (K.23, K.57).

Yöre halkı tarafından uygulanan tedavi yöntemlerinin bazıları bitkisel kökenlidir. Sinüsler, solunum yolunda bulunduğu için buhar çekme yöntemi de kullanılmıştır.

2.2.12. Verem

Verem hastalığına Mycobacterium tuberculosis basili neden olmaktadır. Verem, solunum yollarını özellikle de akciğeri etkileyen salgın bir hastalıktır. Neolitik dönemde hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte sığırlardan insanlara bulaştığı öngörülmektedir (Akdağ, 2021).

Verem ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Kurt kafası yakılır. Oluşan kül bal ile karıştırılır ve hasta olan kişiye yedirilir (K.3).

Yapılan çalışmada verem hastalığında kullanılan pek fazla tedaviye ulaşılamamıştır. Elde edilen tek uygulama ise hayvansal kökenlidir. Aynı zamanda bu uygulama yöreye has bir tedavi uygulamasıdır. Kaynak kişi kurt kafasının neden kullanıldığına dair bir bilgiye sahip değildir.

2.2.13. Zatürre

Zatürrenin tıbbi adı pnömonidir. Virüs ve bakteri gibi mikroskobik canlıların hava keselerini etkileyerek akciğerin iltihaplanmasına sebep olmasıdır.

Zatürre ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Büyük bir kazana sıcak su koyulur ve hasta terletilir (K.47, K.51, K.53).
- Bol bol terleme sağlanır (K.50, K.56).
- Dağ kekiği kaynatılıp içilir (K.48, K.49, K.50).

Zatürre solunum yollu bir hastalıktır. Kekik ise solunum yollarına fayda sağlar. Yöre halkı tarafından bu yöntem kullanılmakla beraber terleme yöntemi de kullanılmıştır.

2.3. DERİ HASTALIKLARI

2.3.1. Alerji

Alerji, genellikle değişik yapıya sahip kişilerin çeşitli etken maddelere karşı vücutlarının istemsiz farklı tepkiler vermesidir (Bilgiç, 2009).

Alerji ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sirkeli su ile banyo yapılır (K.4).
- Kızamık şekeri yenir (K.48).
- Soğuk suyla banyo yapılır (K.3, K.6, K.11, K.12, K.15, K.19, K.22, K.23, K.25, K.26, K.27, K.28, K.30, K.32, K.33, K.35, K.36, K.37, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.46, K.48, K.50, K.51).
- Keçi tüyü suya koyulur. Bu suyla alerji olan yer ovalanır (K.20).
- Alerji olan bölgeye salça sürülür (K.19, K.20).

Sirke, alerji olan vücuttaki semptomları azaltmaya yardımcı olan bir besindir. Bu nedenle su ile seyreltilip banyo yaparken kullanılmaktadır. Keçi tüyü ve salça kullanımının ise alerjiye iyi gelmesine dair gerçekçi tıp ile bağlantılı bir bilgiye erişilememiştir. Aynı zamanda bu uygulamalar yöreye aittir.

Fotoğraf 2.3.1. Kızamık Şekeri

2.3.2. Çıban

Follikülitin (çıban) cilt ve cilt altı dokuya ilerleyerek enfeksiyon oluşturmasıdır. Fronkül cilt yüzeyinde ağrılı bir nodül olarak başlayarak apseleşir ve sonrasında cilt dışına çıkarılması ile iyileşir (Güner, 2020).

Çıban ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Soğan ateşte hafif pişirilir. Çıbanın üstüne bırakılıp sarılır. Bu şekilde çıban deşilir (K.3, K.7, K.9, K.15, K.23, K.26, K.28, K.33, K.34, K.38, K.43, K.52).

- Hava cıva otunun kökü tereyağı ile dövülür. Bu şekilde çıbanın üzerine sarılır (K.3).
- Çıbanın üstüne hamur sarılır (K.26, K.45, K.46, K.47, K.49, K.50, K.51).
- Çıbanın üstüne kara merhem sürülür (K.51).
- Çıbanın üstüne ekşi hamur sarılır (K.22).
- Çıbanın üstüne lokum ezilip konur (K.26).
- Bir beze katran sürülür ve bu bez çıbanın üzerine konulur (K.2, K.12, K.13, K.15, K.29, K.32, K.34, K.38, K.40, K.43, K.47, K.49, K.57, K.58).
- Lahana yaprağı ısıtılıp çıbanın üstüne konur (K.1, K.14, K.19, K.23, K.25, K.30, K.37, K.40).

Fotoğraf 2.3.2. Hava Civa Otu

Soğan, iltihabı toplayıp söken bir bitki olarak görülmektedir. Bu nedenle çıban için en çok kullanılan yöntemlerden biri olmuştur. Hava cıva otu da antioksidan özelliklere sahip olduğu için tereyağı ile birleştirilerek kullanılmıştır. Hamur ve lokum çıbanı kuruttuğu için tercih edilmiştir. Lahana yaprağı ise antioksidan özelliğe sahip olduğu için çıbanın iltihabını çekerek yok eder. Yöre tarafından sık kullanılan yöntemler ekseriyetle bitkisel kökenli sağaltma yöntemleridir.

2.3.3. Çil

Açık tenli insanların teninde oluşan açık kahverengi veya kırmızı ufak lekelerdir.

Çil ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yüze limon sürülür (K.2, K.7, K.13, K.15, K.18, K.22, K.26, K.30).
- Sütün içine salatalık rendelenir. Bu şekilde yüze uygulanır (K.21, K.35, K.43, K.57).
- Yumurta akının içine aspirin koyup dövülür ve yüze sürülür (K.57).

Limon suyu lekelerin rengini açtığı bilinir bu sebeple yüze sürülür. Salatalık da aynı şekilde cildi yatıştırma ve güzelleştirme etkisine sahip olması vasıtasıyla yöre halkı tarafından cilt lekelerini gidermek için kullanılmıştır. Yumurta, içerisinde bulunan proteinler nedeniyle bu tedavi yönteminde kullanılır. Böylelikle doğal ve bitkisel içerikli iyileştirme yöntemleri elde edilmiş olur.

2.3.4. Deri Çatlaması

Derinin dermis olarak adlandırılan tabakasında fazla gerilmeye maruz kalması sonucu oluşan deformasyonlardır.

Deri çatlaması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Domast ya da tohaf (sütün işlenmeye başlamış ilk hali, sütte çıkan yağ) çatlayan yere sürülür. Sabaha kadar yıkanmaz (K.3, K.4, K.57).
- Çamur sürülür (K.46, K.47, K.48, K.51).
- Yoğurdun kaymağı sürülür (K.26).
- Sütün kabuğu çatlak yere sürülür (K.19, K.20).
- Bölgeye zeytinyağı sürülür (K.21).

Yörede domast ya da tohaf adıyla bilinen sütten çiğ olarak çıkan ilk yağ, çatlayan derinin onarılmasında kullanılır. Sütün yağının bu çatlaklığı giderdiği bilinir. Çamurun ise deriyi iyileştirdiği bilindiği için bu tedavi yöntemi de kullanılmıştır.

Zeytinyağından yapılan sabun kullanımının yüksek olduğu Ege bölgesinde ise cilt tahrişinde zeytinyağı kullanıldığı saptanmıştır (Küçükkömürler & Öztekin Uluksar, 2019).

Bu bilgiler doğrultusunda yöre halkı tarafından kullanılan bu bitkisel ürünlerin tedavi amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

2.3.5. Et Ezilmesi

Yumuşak doku zedelenmesi olarak anılan bu rahatsızlıkta kaslar yaralanarak zedelenir. Genellikle spor ve egzersizler sırasında meydana gelir ve yaşam kalitesinde düşüş meydana getirir.

Et ezilmesi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yerli tavukların derisi ezilen bölgenin üzerine sarılır (K.3, K.4).
- Koyun derisi bu bölgeye sarılır (K.3).
- Üstüne kırmızı et konur (K.26).
- Kuru üzüm ve lokum ezilir bu bölgenin üzerine sarılır (K.57).

Et ezilmesi olan bölgede en sık görülen uygulama tavuk ve et kullanımıdır. Bu ürünlerin vücutta ezilen yerdeki şişkinliği ve morarmayı giderdiği görülmüştür. Ekseriyetle hayvansal kökenli sağaltma yöntemleri tercih edilmektedir.

2.3.6. Kaşıntı-Uyuz

Uyuz hastalığı (Skabiyes) dünyada yaygın olarak görülen kaşıntılı, döküntülü ve bulaşıcı ektoparaziter bir hastalıktır(Akgöl & Köroğlu, 2022).

Kaşıntı, uyuz ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Ilık suyla banyo yapılır (K.26, K.46, K.57).
- Sirkeli suyla banyo yapılır (K.26).
- Kil ile banyo yapılır (K.26).
- Çamurlu suya girilir (K.20).
- Bıttım sabunuyla banyo yapılır (K.57).

Sirke, antimikrobiyal bir özellik gösterdiği için bu rahatsızlıkta kullanılmıştır. Bu şekilde vücutta kaşıntıya sebep olan unsurlar yok olur. Aynı zamanda kilin ve çamurun da sirke gibi kaşıntıya sebep olan canlıların üremesini durdurup onları yok ettiği bilinerek kullanılmıştır.

2.3.7. Kepeklenme

"Pitriyazis (kepeklenme) normal keratinizasyon sürecindeki bir bozukluk sonucu, herhangi bir inflamasyon belirtisi olmaksızın, derinin korneum tabakasının ince plaklar halinde dökülmesiyle karakterize bir tablodur" (Sarıcaoglu, 2002).

Kepeklenme ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Banyo yapılacak suya organik kil konulur. Bu suyla banyo yapılır (K.3, K.4).
- Yeşil sabun ile saç yıkanır (K.4, K.23, K.24, K.26, K.35, K.37, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.45, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.53, K.54, K.55).
- Çamurlu suyla yıkanılır (K.46).
- Sirke koyulan su saça iyice yedirilir. Sonra duş alınır (K.2, K.8, K.13, K.20, K.21).
- Zeytinyağı saça sürülür ve iki saat sonra saç yıkanır (K.21, K.57).

Ekseriyetle çamur ve kil gibi doğal ürünler kullanılmakla beraber zeytinyağı, sirke gibi bitki özlü yöntemler de kullanılmıştır.

2.3.8. Kızamık

"Kızamık en bulaşıcı hastalıklardan biridir, kızamık virüsüyle temas eden bireylerin yaklaşık %90'ı enfekte olur" (Hacımustafaoğlu & Bülbül, 2020).

Kızamık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Vücut sürekli yıkanıp temiz tutulur (K.23, K.33, K.39, K.50).
- Kişiye ekşi yedirilmez, tatlı yedirilir (K.3, K.4, K.7, K.10, K.29, K.32, K.34, K.36, K.40).
- Bol sıvı tüketilir (K.5, K.11, K.16, K.20, K.32, K.38).

Bu hastalık süresince yeme içme konusunda biraz dikkatli olunması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle ekşi tatlardan uzak durulması gerektiği, tatlı yenmesi gerektiği bilgisi elde edilmiştir. Bunun yanı sıra bol sıvı tüketilerek de hastalığın sağaltılması amaçlanmıştır.

2.3.9. Mantar

Mantar, enfeksiyonunun neden olduğu cilt hücrelerinin enfeksiyon kapmasıyla oluşan cilt hastalığıdır.

Mantar ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Tuzla suda ayaklar bekletilir (K.4, K.26).
- Sıcak suya tuz konur ve ayaklar bu suda bekletilir (K.48, K.51, K.52, K.53, K.55, K.56).
- Suya kaya tuzu ve sirke konulur. Bu suda ayaklar bekletilir (K.22, K.26, K.38, K.43, K.45, K.49).
- Hindistan cevizi yağı sürülür (K.2).
- Badem yağı sürülür (K.21).
- Ezilmiş sarımsak sürülür (K.21).
- Zarmaşi otu (sığır kuyruğu) kaynatılır, suyuyla ayaklar yıkanır ve lapası ayağa konur (K.29, K.30).
- İncirin içine kına doldurulur ve mantar olan yere konur (K.57).

Fotoğraf 2.3.3. Zarmaşi Otu / Sığır Kuyruğu Otu

İlçede yaşanan mantar probleminin daha çok bitkisel yöntemlerle giderildiği görülmektedir. Tuzlu ve sirkeli suda bekletmek bunlardan biridir. Mantar görülen bölgelere hafifçe hindistan cevizi yağı ve badem yağı gibi antifungal özelliklere sahip yağlar da kullanılabilir. Bölge coğrafyasında bulunan otlardan olan sığır kuyruğu sağaltma yöntemi olarak kullanılan başka bir bitkisel üründür.

2.3.10. Pişik

Aşırı nem ve sürtünme sonucu derinin tahriş olmasıdır. (Gözen vd., 2011).

Pişik ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Soba külü pişik olan yere sürülür (K.3, K.24, K.25).
- Zeytinyağı sürülür (K.45).
- Toprak sürülür (K.26, K.45, K.46).
- Bol suyla her gün yıkanılır (K.51).
- Tandırdan alınan kül bölgeye sürülür (K.20).
- Ilık suyla yıkanır (K.57).
- Kuru ve elenmiş toprak kullanılır (K.21, K.28, K.33, K.37).
- Ceviz yaprağı kaynatılır, kaynayan su ılık halde pişik olan bölgeye sürülür (K.4).

Pişik tedavisi için soba külü, kuru ve elenmiş toprak gibi unsurların sürülmesi Anadolu'da höllük adıyla anılmıştır. Bu tedavi yöntemi toplumumuzda birçok yörede özellikle pişik için kullanılmıştır. Derleme yapılan yörede de soba külü ve çamur pişik tedavisi için kullanılmıştır. Zeytinyağı ise enfeksiyonu önlediği bilindiği için yine bu problem karşısında kullanılmıştır.

2.3.11. Saç Dökülmesi

Çeşitli sebepleri olan saç dökülmesi ekseriyetle stres, demir eksikliği ve hormon bozukluğu sebebiyle oluşabilmektedir.

Saç dökülmesi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Saça çamur sürülür, bir müddet sonra yıkanır (K.49).
- Saç kil ile yıkanır (K.51).
- Saç yeşil sabun ile bol bol yıkanır (K.26).
- C vitaminine sahip meyveler tüketilir (K.21).
- Sarımsak suda kaynatılıp bu suyla saçlar yıkanır (K.57).

Bölgede özellikle çamur, kil, sarımsak vb. doğada rahatlıkla bulunan ve bitkisel yönteme dayalı tedavilerin yapıldığı görülmektedir. Kilin düzenli kullanıldığı takdirde

saçı güçlendirip dökülmeyi önlediği bilinmektedir. Sarımsak bitkisi de içerisinde bulunan etkenler sayesinde saç dökülmesinde oldukça sık kullanılan bir bitki olmuştur. Bunun üzerinde sarımsaklı şampuanlar da üretilmiştir. Derleme yapılan yörede de bunun sıklıkla kullanılan bir yöntem olduğu tespit edilmiştir.

2.3.12. Saçkıran

Saçkıran (Alopesi Areata) saçlı deride veya bedenin bir bölümündeki kıllarda ani biçimde bölgesel kıl dökülmesidir (Demir & Özhen, 2024).

Saçkıran ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Saçkıran olan yere jiletle ya da iğneyle çizilir, kanayan yere dövülmüş sarımsak sürülür (K.3, K.7, K.8, K.10, K.15).
- Zeytinyağı ve sarımsak karıştırılıp o bölgeye sürülür (K.47).
- Saçkıran olan yere çamur sürülür (K.26, K.29, K.30, K.37, K.43).

Saçkıran olan bölgeye sarımsak sürmek oldukça yaygın bir çözüm yöntemidir. Kıl köklerinin tekrar çıkmasını sağlayan sarımsak sayesinde saçkıran probleminin yok olduğu kaynak kişiler tarafından bildirilmiştir. Aynı zamanda temiz bir çamur ile de bu sorunun yok edildiği söylenmiştir. Problemli bölgeyi kesip kan akıtma bir diğer sağaltım yöntemidir ve bu yöntem iptidai dönemlerde dahi var olan bir yöntemdir. Hatta İslamiyet ile sağlık alanına girmiş hacamat yöntemi de bu pratiğin en büyük kanıtıdır. Yöre halkı da saçkıran için böyle bir yönteme başvurmuştur.

2.3.13. Sarılık

"Sarılık" terimi bilirubinin deri ve mukozalarda birikmesi sonucu deri ve skleraların sarı renkte görülmesini ifade eder" (Üstün, 2018).

Sarılık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Altın yüzük ve bilezik suya atılır. Bu suyla sarılık olan çocuk yıkanır (K.1, K.2, K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.55, K.56).
- Sarılık olan yetişkinlerin dilinin altı kesilip biraz kan akıtılır (K.24, K.39, K.43, K.55, K.56).

- Sarılık olan bebeğin üzerine özellikle uyurken sarı bir örtü örtülür (K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.11, K.15, K.18, K.26, K.31, K.37, K.44, K.49, K.51).
- Sarılık olan kişi kuru kayısı, aşma yer (K.26, K.29, K.30, K.32, K.33 K.55, K.56).
- Kayısı hoşafı yapılıp içilir (K.26, K.28, K.31, K.34, K.38, K.39, K.40, K.43, K.46, K.47, K.50, K.52, K.54).
- Sarılık olan kişi limon yer (K.55).
- Ekşiden uzak durulur, bolca tatlı yedirilir (K.4, K.7, K.9, K.10, K.12, K.25, K.28, K.33).
- Şekerin üzerine idrar dökülür ve bu karışım sarılık olan kişiye yedirilir (K.3, K.6, K.19, K.28, K.35).
- Sarılık olan kişiye haberi yokken tokat atılır (K.3, K.4).
- Kayısı suyu içilir (K.51).
- Kişinin kulağının arkasından kan akıtılır (K.22, K.23, K.30, K.35, K.37, K.40).
- Kişinin dilinin altındaki damarlardan kan akıtılır (K.24, K.25).
- Kayısı soğukta bekletilip yenir (K.19, K.20).
- Canlı bir balık suya bırakılır ve kişi bunu izler (K.23).
- Sarı kıyafet giyilir (K.57).
- Boyna sarı yazma bağlanır (K.1, K.3, K.5, K.8, K.11, K.16, K.24, K.26, K.30, K.45, K.57).
- Sarılık taşı veya boncuğu asılır (K.57).
- Kayısı aşması idrarla karıştırılır. Geceleri ay ışığında bekletilir, sonrasında yedirilir (K.1, K.13, K.15, K.17, K.20, K.23, K.27, K.33).

Derleme yapılan bölgede, sarılık hastalığı renk ismi taşıması ve renk belirtmesinden ötürü ekseriyetle sarı rengi taşıyan unsurlar üzerine yönelik sağaltma yöntemleri oluşmuştur. Altın bilezik gibi maddelerin bulunduğu suyla sarılık olan kişinin yıkanması buna örnek verilebilir. Sarı örtü kullanmak, renklerinden ötürü kayısı, limon yemek, sarı renkli kıyafet giydirmek, sarı boncuk takmak gibi örnekler yine bu açıklamayı desteklemektedir. Bunların yanı sıra modern tıp yöntemleri ile uyuşmayan yöntemler de kullanılmıştır. İdrar içmek buna örnek verilebilir. Kaynak kişiler tarafından bu yöntemin güncel zamanda çok fazla kullanılmadığı bildirilmiştir. Canlı balığı suya bırakıp izlemek

ise yöreye ait bir uygulamadır. Kaynak kişi bu uygulamanın neden yapıldığına dair bir bilgiye sahip değildir.

2.3.14. Siğil

"Siğil, insanlara doğrudan veya dolaylı temastan bulaşabilen human papilloma virüsü kaynaklı bir cilt hastalığıdır" (Uzun, 2020).

Siğil ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Çiğ yumurtanın üzerine arpa tanesi girecek kadar bir delik açılır. Kırk arpanın üzerine bazı dualar okunur. Bu arpa taneleri teker teker yumurtada açılan delikten içeri atılır. Bu işlem tamamlandıktan sonra yumurta kişinin evinin yakınına bir yere gömülür. Bu siğillerin geçmesi beklenir (K.5, K.6, K.7, K.55, K.56).
- İmamın okuduğu arpa ya da buğday taneleri bir toprağa gömülür (K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.10, K.11, K.12, K.13, K.14, K.16, K.17, K.19, K.20, K.55, K.56).
- Siğil üzerine bazı dualar okunur (K.51).

Siğil rahatsızlığında kullanılan sağaltma yöntemleri bitkisel, hayvansal ya da maddesel yöntemlerden ziyade dini ritüeller ile gerçekleşen yöntemlerdir. Arpa, buğday gibi bitkiler bolluk ve bereketin timsalidir. Kırk sayısı da hem Türk kültüründe hem de İslami kültürde kutsal kabul edilen bir sayıdır. Böylelikle akli bir yöntemden ziyade dinî ve majik bir yöntem ile sağaltım gerçekleştirilmiştir.

2.3.15. Sivilce

Sivilce (akne) cilt tabakasında yağ salgılayan kanalların tıkanarak şişmesiyle ortaya çıkan bir problemdir.

Sivilce ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sivilce üzerine limon kabuğu bırakılır (K.4).
- Sivilce üzerine diş macunu sürülür (K.4).
- Yüze kil sürülür (K.47, K.48).
- Temiz çamur sürülür (K.47, K.48).
- Yağlı şeyler yenilmez ve bölge bol suyla yıkanır (K.26).

- Yüze gül suyu sürülür (K.21).
- Yüze limon suyu sürülür (K.21).
- Yüze hindistan cevizi yağı sürülür (K.21).

Limon, sivilceye sebep olan bakterileri yok etme ve içerisinde var olan sitrik asit ile C vitamini sayesinde bu probleme iyi gelebilmektedir. Bu fayda yöre tarafından da sağaltım yöntemi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda gül suyu da içerisindeki mineraller sayesinde ciltteki bu problemleri yatıştırma özelliğine sahip olduğu için kullanılan diğer bir bitkisel yöntemdir. Yağlı gıdaların sivilce oluşumunu tetiklemesinden ötürü bu tür gıdaların tüketilmemesi de kayda alınmıştır. Kil ve temiz çamur da ciltteki gözenekleri temizlediği için kullanılan bir diğer doğal yöntemdir.

2.3.16. Su Çiçeği

"Suçiçeği, insan herpes virüsleri arasında yer alan varisella zoster virüsünün primer hastalığıdır" (Dilek vd., 2015).

Suçiçeği ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kızamık şekeri yenir (K.46).
- Suçiçeği geçene kadar banyo yapılmaz (K.49).

Çalışma yapılan yörede, bu hastalık için elde edilen sağaltım yöntemi çok azdır.

2.3.17. Uçuk

Ağızdaki viral enfeksiyonlar genellikle herpes virüsle ilgilidir. Herpes simplex virüs (HSV) grubundaki HSV-1 türü genellikle ağız, dudak, deri ve beyni etkiler. Ağız salgılarıyla bulaşır (Koray, 2013).

Uçuk ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Tahtadan yapılmış herhangi bir cisim ısıtılır ve uçuk olan yere basılır (K.3, K.4, K.19).
- Bez ısıtılıp uçuğa sürülür (K.20).
- Sıcak pres yapılır (K.57).
- Vazelin sürülür (K.57).

Bu hastalık için daha çok sıcak pres uygulamaları yapıldığı görülmektedir. Bu yöntemle uçuk olan bölge sterilize edilmiş olur ve var olan virüsler yok edilir. Sıcak pres yapılan unsurlar ise çeşitlilik göstermektedir. Bu unsurlar tahta ve bez gibi cisimlerdir.

2.3.18. Yanık

Aşırı ısı ve sıcaklığın neden olduğu ciltte doku yaralanmalarını ortaya çıkaran hasardır.

Yanık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Patates soyulup çiğ bir şekilde yanık yere konur (K.4, K.46, K.57, K.58).
- Yanık kremi sürülür (K.3, K.4, K.34, K.57).
- Hava cıva otu ve tereyağı karıştırılır ve bu karışım yanık olan yere sürülür (K.3, K.26, K.48, K.49).
- Yanık bölgeye yoğurt sürülür (K.3, K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.11, K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.19, K.20, K.21, K.22, K.23, K.25, K.28, K.32, K.33, K.34, K.35, K.36, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51).
- Yumurta krem kıvamında pişirilip yanık yere sürülür (K.20).
- Yanık bölge soğuk suda bekletilir ya da üstüne buz konulur (K.21, K.24, K.30, K.38, K.43, K.50, K.53, K.55).
- Patates rendelenir, çamurla karıştırılır ve yanık bölgeye sürülür (K.19, K.20, K.20, K.44).
- Yanık bölgeye tuz ıslatılıp konulur (K.57).
- Yanık bölgeye salça sürülür (K.57).

Patates, yanık olan yerde var olan ağrıları hafifletmesinden ötürü kullanılan bir sağaltım maddesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoğurdun ise yanık bölgeyi rahatlattığı için kullanıldığı bildirilmiştir. Aynı şekilde patates çamurla karıştırılıp kullanılmıştır. Bitkisel unsurların farklı unsurlarla (çamur) karıştırılarak kullanıldığı bildirilmiştir. Kullanılan yöntemlerin bazılarının bilimsel dayanağı olduğu gibi bazıları yörede deneme-yanılma yöntemi ile uygulanan yöntemlerdir.

2.4. SİNDİRİM SİSTEMİ HASTALIKLARI

2.4.1. Bağırsak Kurdu (Helmint)

Hazır gıdaların tercih edilmesiyle günümüzde suşi gibi çiğ balık ve yeşil yapraklı sebzeler başta olmak üzere gıdaların hijyenik olmadan hazırlanması veya yeterli seviyede ısıl işleme tabi tutulmaması gibi nedenler, insanlar için parazit, bakteriyel ve viral gibi birçok hastalığa sebebiyet vermektedir (Kozan vd., 2016).

Bağırsak kurdu ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yeşil mercimek pişirilir, içerisine tuz konur ve aç karnına yenir (K.45, K.57).
- Uçları sivri olan şişler ısıtılıp görülen kurtlar çıkarılır (K.47).
- Yeşil mercimek suda bekletilir ve suyu aç karnına içilir (K.20).

Yeşil mercimeğin bağırsak için pek çok faydası vardır. Yörede, bağırsak kurtlarını düşürmek için kullanılan bitkisel bir yöntem olmuştur. Bu bitki farklı yöntemlerle pratik hâle getirilmiştir.

2.4.2. Basur (Hemoroid)

Hemoroidal doku, normal rektum ve anal kanal anatominin bir parçasıdır. Doğumdan itibaren var olan damarsal yastıkçıklardır. Bu damarların şişmesiyle oluşan bir rahatsızlıktır. Damarların genişlemesiyle kanama ve ağrı şeklinde problemler meydana gelir (Ergül, 2008).

Basur (hemoroid) ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Ilık suyun içine tuz konur ve içine oturulur (K.45).
- Açlık otu bölgeye sürülür (K.26).
- Arı poleni yenir (K.22).
- Hindistan cevizi yağı sürülür (K.57).
- Zeytinyağı sürülür (K.57).
- Papatya yağı sürülür (K.57).

Bu rahatsızlık karşısında bitkisel kökenli sağaltım yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Açlık otu kabızlık için kullanılan bir bitkidir. Yörede bu bitkinin basur

için de kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda zeytinyağı, papatya yağı gibi bitkisel yağların bölgede oluşan ağrıları ve şişlikleri hafiflettiği bildirilmiştir.

2.4.3. Hazımsızlık

"Bir hastalık olmayıp Roma III kriterlerine göre; yemek sonrası şişkinlik erken doyma, epigastrik ağrı veya yanma durumlarından en az birini içeren semptom veya semptomlar bütünüdür" (Ünal, 2017).

Hazımsızlık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Soğuk süt içilir (K.20, K.22, K.40, K.51).
- Zeytinyağı içilir (K.22, K.30, K.33).
- Bir dilim turp yenir (K.26).

Sütün mide rahatsızlıklarına iyi geldiğine inanılır. Zeytinyağının da sindirimi desteklemesi sebebiyle hazımsızlık problemi karşısında kullanılan doğal yöntemlerdir.

2.4.4. Gaz Sıkışması

Bağırsaklarda gaz birikmesi sonucu meydana gelen ve rahatsızlığa sebep olan bir durumdur.

Gaz sıkışması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bölgeye sıcak suyla masaj yapılır (K.3, K.57).
- Ayaklar sıcak tutulur (K.26).
- Şerbetli su içilir (K.26).
- Hoşaf içilir (K.26).
- Leblebi yenir (K.21).
- Zencefil, tarçın ve karbonat tüketilir (K.21).

Sıcak pres bu rahatsızlıkta kullanılan bir yöntemdir. Aynı zamanda şerbetli su, hoşaf gibi bitkisel gıdaların da bu problemi ortadan kaldırdığına inanılır. Leblebi ve zencefil gibi ürünler de yöre tarafından sağaltım yöntemi olarak kullanılmıştır.

2.4.5. İshal

"İshal, dışkının su içeriği, hacmi veya sıklığında artışla karakterize normal bağırsak hareketlerinin değişmesidir" (Baldi vd., 2009).

İshal ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Patates haşlanıp yenir (K.3, K.21, K.23, K.45, K.48, K.57).
- Yoğurt yenir (K.3).
- Patates ve nişasta karıştırılıp yenir (K.3, K.39).
- Sade Türk kahvesi içilir (K.3, K.4).
- Şeftali yenir (K.46).
- Kuru kahve veya kuru çay içilir (K.51).
- Kahve ve limon karıştırılıp yenir (K.22, K.55).
- Leblebi yenir (K.26, K.54).
- Nohut yenir (K.26).
- Çiğ buğday pişirilir ve sırt üzerine konulur (K.20).
- Elma püre hâline getirilip yenir (K.21).
- Pirinç pişirilip yenir (K.21).
- Muz tüketilir (K.21, K.23, K.28, K.44, K.51).
- Yağsız yoğurt yenir (K.57).
- Elma ve armudun kabuğu soyulup yenir (K.57).

İshal rahatsızlığının giderilmesi için uygulanan yöntemler bitkisel kökenli olup çeşitlilik göstermiştir. Patates, sindirimi kolay olduğu için bu rahatsızlıkta tercih edilmiştir. Aynı zamanda patates, muz, yoğurt ve pirinç gibi besinler ishalde meydana gelen sıvı dışkılamayı katı hâle getirdiği için tercih edilmiştir. Kaynak kişiler tarafından leblebinin de ishali hafifletip kestiği bilgisi elde edilmiştir.

2.4.6. İştahsızlık

"İştahsızlık, yemek seçiciliği ve besin fobisi gibi beslenme davranışları, özellikle bebeklerde ve küçük çocuklarda çok yaygın görülen sağlık problemleridir" (Samur & Toprak, 2019).

İştahsızlık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Zeytinyağı içilir (K.48).
- Çorba veya sulu yemek yenir (K.26).
- Bıldırcın yumurtası içilir (K.23).
- Sarımsak ve yoğurt karıştırılıp yenir (K.19).

İştahsızlık ile alakalı derlenen yöntemler nicelik olarak azdır. Çoğunlukla doğal ve bitkisel yöntemlere başvurulmakla beraber bıldırcın yumurtası gibi hayvansal kökenli yöntem de elde edilen bilgiler arasındadır.

2.4.7. Kabızlık

Kabızlık, vücudun ihtiyacı kadar su almaması ve gün içinde az hareket edilmesi gibi sebeplerden ötürü bağırsak hareketlerinin yavaşlamasıyla dışkının sert, kuru ve katı bir hâle gelmesidir.

Kabızlık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kayısı yenir (K.3, K.4, K.22, K.26, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51).
- Kayısı hoşafı içilir (K.3, K.4, K.26 K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.52, K.57).
- Bol su tüketilir (K.3, K.4).
- Yoğurt yenir (K.3, K.4).
- Elma yenir (K.48).
- Çorba içilir (K.26).
- Zeytinyağı içilir (K.23).
- Kuru incir bir gece suda bekletilir, sonra bu su içilir (K.57).
- Nar tüketilir (K.57).
- Yaş üzüm tüketilir (K.57).

Kayısı, lif miktarı yoğun olan bitkiler arasındadır. Bağırsaklar için faydalı olduğu bilindiğinden kabızlık için kullanılan bir besindir. Kayısı, ham hâliyle tüketildiği gibi hoşafa katılarak da yöre halkı tarafından tüketilmiştir. Aynı zamanda su bağırsakları yumuşattığı bilinciyle tüketilmiştir. Yoğurt, probiyotik barındıran bir gıda olduğundan kabızlık için kullanılan bir diğer doğal unsurdur. Aynı zamanda bağırsakları ve dışkıyı yumuşatmaya yardımcı olacak diğer ürünler de bitkisel kökenli emlerdir.

2.4.8. Kusma ve Bulantı

Kusma, diyafram ve karın kaslarının kasılması sonucu mide ve ince bağırsak üst bölüm içeriğinin ağız yolundan dışarı atılmasıdır. Kusma öncesinde ortaya çıkan ve kusma anında devam eden fenalık duygusunun ağır bastığı bulantı da ortaya çıkar (Kaya & Özer, 2012).

Kusma ve bulantı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sıcak suya bol limon sıkılıp içilir (K.23, K.26, K.49).
- Süt içilir (K.51, K.53).
- Tuzlu ayran içilir (K.26, K.34, K.37, K.40, K.43, K.50, K.57).
- Yoğurt yenir (K.26, K.57).
- Bolca tuzlu yiyecek yenir (K.23).

Bu rahatsızlık için başvurulan yöntemler genellikle süt ve süt ürünleri tüketilerek sağaltım yapılan uygulamalardır. Aynı zamanda tuzlu yiyeceklerin de mide bulantısına iyi geldiği gözlemlenmiştir.

2.5. ZEHİRLENMELER

2.5.1. Akrep ve Arı Sokması

Özellikle sıcak bölgelerde akrep sokması yaşanır. Sokulan yerde meydana gelen şişlik ve ani yaşanan ağrıyla fark edilebilir. Arı sokması ise daha az tehdit içerir.

Akrep ve arı sokması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Akrep sokmasında sokulan yerin üzeri çizilir ve kan akıtılır (K.3).
- Toprak ile yoğurt karıştırılıp ısırılan yere sürülür (K.24, K.25, K.26, K.50).
- Akrep sokmasında bölgeye kül basılır (K.22).
- Bölgeye tavuk derisi konulur (K.26).
- Yoğurt sürülür (K.3, K.4, K.20, K.22, K.23, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.51, K.52, K.53, K.54, K.55, K.56, K.57).
- Çamur sürülür (K.46, K.47, K.48).
- Limon sürülür (K.20).

Akrep tarafından sokulan bölgenin kesilip kan akıtılmasıyla zehrin atılması hedeflendiği için kullanılan bir yöntemdir. Çamur ve toprak gibi doğal unsurlar da kullanılmıştır. Bu unsurların oluşan şişkinliği azalttığı ve ağrıyı dindirdiği bilgisi elde edilmiştir. Yoğurdun sokulan yerdeki iltihap oluşumunu önleyeceği düşünülmüştür. Derlenen bu yöntemlerin bir kısmı modern tıp bilgileri ile uyuşmamaktadır.

2.5.2. Gıda Zehirlenmesi

Mikroorganizmalar ya da bakteri toksinleri sebebiyle bozulmuş yiyeceklerin tüketilmesiyle ortaya çıkar.

Gıda zehirlenmesi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yoğurt yenir (K.26, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Ayran içilir (K.45).
- Soğuk süt içilir (K.24, K.25).

Gıda zehirlenmesi, sindirim sistemi ve bağırsaklarda meydana gelen bir problem olduğu için süt ve süt ürünlerinin tüketildiği bilgisi elde edilmiştir. Yoğurt, probiyotik içeren bir besin olduğu için bağırsakları rahatlatır. Derlenen bilgiler nicelik olarak azdır.

2.5.3. Yılan Sokması

Yılan sokması risk taşıyan bir problemdir. Tedavi ve müşahede edilmemesi neticesinde hayati problemler yaşanabilir.

Yılan sokması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Isırılan yer emilir ve bu bölge kan dolaşımının yavaşlatılması için bağlanır (K.4).
- Yoğurt sürülür (K.26, K.46).
- Ayran içilir (K.46).
- Bölgeye tavuk derisi sarılır (K.26).
- Yoğurt yenilir (K.26).
- Deri kesilir ve bölge emilir. Çürük diş olmamasına dikkat edilir (K.57).

Yörede, bu problem karşısında uygulanan yöntemlerden bir kısmı modern tıp bilgileri ile uyuşmamaktadır. Isırılan bölgeyi rahatlatması için yoğurt sürüldüğü bildirilmiştir. Aynı zamanda ısırılan kişi yoğurt ve ayran tüketir.

2.6. KESİK, KANAMA VE YARA

2.6.1. Burun Kanaması

Burun kanaması, çoğunlukla burundaki kılcal damarlar yaralandığında görülen bir rahatsızlıktır.

Burun kanaması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kişi sırt üstü yatırılıp bir müddet bekler (K.3).
- Burna tampon yapılır (K.3, K.5, K.10, K.12, K.17, K.21, K.39, K.44, K.48).
- Kişi kafasını öne eğip bir müddet bu şekilde bekler (K.46, K.47, K.48).
- Tütün öğütülüp burna çekilir (K.26).
- Alına yakı sürülür (K.20).
- Örümcek ağı ile burna tampon yapılır (K.29, K.30).
- Soğuk su tamponu yapılır (K.5, K.23, K.57).

Örümcek ağları K vitamini bakımından zengin olması sebebiyle kanın pıhtılaşmasını sağlar *(URL5).* Soğuk su kan akışını yavaşlattığı için kullanılan bir yöntemdir. Tütünün öğütülüp burna çekilmesi modern tıp uygulamaları ile uyuşmamakla beraber yöreye aittir.

2.6.2. Yara Tedavisi

Vücuttaki herhangi bir dokunun; travma, ameliyat veya başka bir nedenle sağlıklı durumunun bozulmasıdır (Arab vd., 1994).

Yara tedavisi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kantaron bitkisinin sütü bölgeye sürülür (K.30).
- Kesilen kurbanın gözleri kurutulur, kaynatılır ve yaralar bu suyla yıkanır (K.3).
- Kabak sapı yakılır. Tereyağı ile karıştırılıp merhem haline getirilir. Yara olan yere sürülür (K.1).

- Çatlankuş otu, kabak sapı, suların etrafındaki kamışlar ve soğan kabuğu yakılır. Tülbentten geçirilir. Taze tereyağı ile karıştırılıp yara olan bölgeye sürülür (K.58).
- Sarımsak sürülür (K.25, K.46).

Fotoğraf 2.6.1. Çatlankuş Otu

Kantaron yağının sürülmesi modern tıp bilgileri ile uyuşmaktadır. Yine kabak sapı, sarımsak, çatlankuş otu gibi unsurların kullanılması bitkisel ve doğal yöntemlerdir. Derlenen bilgilerin bir kısmı ise hayvansal yöntemler olup yöre halkı tarafından günümüzde kullanılması azalmıştır. Kesilen kurbanın gözlerini kurutarak uygulanan tedavi ise yöreye aittir.

2.6.3. Vücut Kanaması

Çeşitli sebeplerden ötürü vücudun bölümlerinde kanamalar meydana gelebilmektedir. Bazıları kısa bazıları ise uzun sürmektedir.

Vücut kanaması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kesilen ya da kanayan yere toz şeker dökülür (K.22, K.55, K.56).
- Kanayan yere kül dökülür (K.55, K.56).
- Tezek külü bölgeye sürülür (K.19).
- Bölge işlenmemiş sabunla yıkanır (K.57).
- Temiz bezle bölgeye tampon yapılır (K.57).

Yöre halkı tarafından elde edilen bu yöntemler nicelik bakımından azdır. Şekerin yarayı iyileştirdiği bilinerek bu yönteme başvurulmuştur. Aynı zamanda odunların külleri de pek çok yara ve kanama gibi problemlerde başvurulan doğal unsurlardandır. Bu yöntemlerin bir kısmı güncel tıp ile uyuşmakta, bir kısmı uyuşmamaktadır.

2.7. GÖZ HASTALIKLARI

2.7.1. Arpacık, İtdirseği

Arpacık, göz kapağında görülen kırmızı sivilce biçiminde bir şişliktir (Tek, 2021).

Arpacık, itdirseği ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bir hayvanın idrarı bölgeye sürülür (K.5).
- Kuşburnu ağacının köküne dua okunur. Bu dua sayesinde arpacık geçer (K.3).
- Köpeklerin su içip yemek yedikleri kaba bir bıçak sürülür sonra bu bıçak sorunlu yere sürülür (K.3).
- Göze hamur basılır (K.22, K.28, K.32, K.36, K.40, K.44, K.48, K.53).
- Pirinç haşlanır, lapa hâline getirilir ve bölgeye sürülür (K.12, K.18, K.23, K.27, K.57).

Bu rahatsızlıkta kullanılan yöntemlerin bir kısmı akla dayanan ve somut yöntemlerdir. Bir kısmı ise ritüel tarzında majik yöntemlerdir. Köpeklerin su içtikleri kaba sürülen bıçakla sağaltma yapma işlemi buna örnektir. Bu uygulama yöreye aittir. Aynı zamanda hayvan idrarı kullanmak modern tıp bilgileri ile uyuşmamaktadır. Kaynak kişiler, bu yöntemlerin birçoğunun artık kullanılmadığını da belirtmişlerdir.

2.7.2. Göz Ağrısı- İltihabı

Gözün içinde bazen de dışında görülen ağrıların kaynağı farklılık göstermektedir. Ağrı, yanma ve kaşıntı şeklinde görülebilmektedir.

Göz ağrısı, iltihabı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bayat çayla göz yıkanır (K.45, K.51).
- Yaş çay gözün üstüne koyulur (K.26, K.46, K.47, K.48).
- Havuç yenir (K.47).

- Kuru çay gözün üstüne konur (K.49, K.50).
- Gözün içine sürme sürülür (K.20).

Derlenen sağaltım yöntemleri ekseriyetle bitkisel kökenlidir. "Çayın içerisinde bulunan flavonoid adı verilen antioksidanların katarakt, sarı nokta hastalığı ve bazı göz tansiyonu tiplerinden koruduğu bilinmektedir. Özeli bir flavonoid olan gallakatekin adı verilen molekül retinada birikir ve retinayı ultraviyole ışınlarının olumsuz etkisinden korumaktadır"*(URL6).* Çay tedavisi modern tıp tedavisiyle uyuşmaktadır.

2.8. DIŞ ETKENLERDEN OLUŞAN HASTALIKLAR

2.8.1. Cilt Çatlaması

Deri tabakasında fazla gerilmeyle ortaya çıkan (incelme ve yırtılma) bir cilt problemidir.

Cilt çatlaması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Çamur sürülür (K.46, K.47).
- Sütün üzerindeki yağ sürülür (K.51).
- Sütün kaymağı sürülür (K.26).

Süt ve kaymak gibi hayvansal ürünler içerisinde bulunan doğal yağdan ötürü ciltte meydana gelen çatlaklar için yumuşatıcı görevi görebilmektedir. Yöre halkı tarafından denenmiş bir uygulama cilt ile alakalı sağaltım yöntemlerinde başvurulan bir tedavi olmuştur.

2.8.2. Güneş Yanığı

Özellikle bahar ve yaz aylarında havaların ısınmasıyla ortaya çıkar. Güneş ışınlarına derinin uzun süre maruz kalmasıyla oluşur.

Güneş yanığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yoğurt sürülür (K.4, K.19, K.20, K.22, K.26, K.47, K.50, K.57).
- Limon sürülür (K.57).

Yoğurt, cildin yanmasıyla oluşan yanma hissini hafifleterek rahatlatır. Kullanılan yöntemler bitkisel ve hayvansal kökenli emlerdir.

2.8.3. Nazar Tedavisi

"Halk arasında bakışlarında zararlı güç bulunduğuna inanılan kötü niyetli kişilerin bu özellikleriyle, canlı ya da cansız varlıklar üzerinde olumsuz bir etki bırakması nazar olarak açıklanır" (Çıblak, 2004).

Nazar tedavisi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kaya tuzunu bir hocaya okuturlar. Sonra bu tuzu nazar çıksın diye tandıra ya da ateşe, küle atarlar (K.55, K.56).
- Bir miktar tuz ateşin içine atılır (K.55, K.56).
- Kapının dışına sarımsak asılır (K.4).
- Kapının dışına at nalı asılır (K.46, K.49).
- Tuza dua okunur ve nazarı olan kişi o tuzu yer (K.46).
- Belirli dualar okunur (K.49, K.51).
- Eve nar asılır (K.29, K.30).
- Nazar boncuğu asılır (K.19).
- Muska yazılır ve asılır (K.19, K.20).
- Tuza 7 kez İhlas suresi okunur, tuzdan birazı ateşin içine atılır, bir kısmı nazar olan kişiye yedirilir ve kapısının önüne serpilir (K.57).

Yöre halkı tarafından nazardan korunmak için çeşitli majik yöntemler yapılmıştır. Aynı zamanda dinî ritüeller de uygulanmıştır. Bitkisel ya da hayvansal emler bu uygulamalar arasında bulunmamaktadır. Nazar, Anadolu kültüründe öteden beri var olan ve korunma yöntemleri geliştirilmiş bir unsurdur. Tuz ile yapılan yöntemler Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de görülmektedir. Hatta "tuz çevirme" adıyla bilinen uygulamalar da vardır. Sarımsak ve nar nazarı temizleme aracı olarak görülüp kullanılmıştır. Nazar boncuğu ise yüzyıllardır pek çok toplumda kullanılan bir yöntem olup derleme yöresinde de kullanılmıştır.

2.9. ÜRİNER HASTALIKLAR

2.9.1. Böbrek Ağrısı

"Böbrek ağrısı, böbrek taşları, böbrek enfeksiyonu, yaralanma, idrar yolu enfeksiyonu, susuzluk veya böbrek kanseri gibi nedenler ile yanlar, sırt, kaburgaların altında karın bölgesinde ve omurgaların her iki yanında hissedilen ağrıdır" *(URL7).*

Böbrek ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bol su içilir (K.19, K.20, K.21, K.22, K.23, K.24, K.25, K.26, K.29, K.30 K.32, K.33, K.34, K.35, K.48, K.49).
- Ayaklar sıcak tutulur (K.48).
- Bel sıcak havluyla sarılır (K.26).
- Maydanozla limon kaynatılır ve içilir (K.57).

Böbrek ile ilgili yaşanan rahatsızlıkların çoğunda bol su tüketme söz konusudur. Bol su içmek bölgede var olan ağrıları hafifletip dindirebilir. Aynı zamanda böbreklerin bulunduğu bölgelere sıcak pres yapılmaktadır.

2.9.2. Böbrek Taşı

Üriner sistem hastalığı olan taş hastalığı çeşitli toplumlarda sıklıkla görülmektedir. Bu hastalığın tedavisi taşa ve hastaya ait özelliklere bağlı olarak yapılmaktadır (Özçift vd., 2013).

Böbrek taşı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Maydanoz ve limon kaynatılıp içilir (K.3, K.4).
- Kırkkilit otu (yörede kırk boğum otu) kaynatılıp içilir (K.3, K.4).
- Çermik ve sıcak sulara girilir (K.4).
- Yoğurdun sarı suyu veya suyu içilir (K.20, K.45).
- Yoğurt altı suyu (yörede şuzi) içilir (K.29, K.30).
- Alabalık yenir (K.23).

Fotoğraf 2.9.1. Kırkkilit Otu *(URL8)*

Bu hastalık için uygulanan geleneksel tedavi yöntemleri bitkisel ve hayvansal kökenli emlerdir. Maydanozun idrar yolları ve böbreklere iyi geldiği bilinciyle kullanıldığı görülmektedir. Kırkkilit otu da böbrek taşı için kullanılan bir başka emdir. Kırkkilit otunun içerisinde bol miktarda antioksidan bulunur. Mesane, safra kesesi ve böbreklerde oluşan problemlere kırkkilit otu iyi gelmektedir.

2.9.3. İdrar Tutamama

İdrar kaçırma olarak da bilinir. Kontrol edilemeyen ve istem dışı gerçekleşen bir olaydır. Her yaşta görülebilir.

İdrar tutamama ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Hayvan dalağı (yörede talak, safra kesesi denilmekte) pişirilip yenir (K.3, K.4, K.57).

Yörede bu rahatsızlık için hayvansal kökenli tedavi uygulaması kullanılmıştır.

2.9.4. İdrar Yolları Enfeksiyonu

İdrar yolu enfeksiyonu (İYE) mesanede bulunan idrarda bakteri varlığıdır. Bu enfeksiyonun sıklığı yaş ve cinsiyete göre farklılıklar gösterir.

İdrar yolları enfeksiyonu ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kuşburnu on beş gün boyunca kaynatılıp içilir (K.4).

- Pel haves otu kaynatılıp içilir (K.51).
- Bol bol su içilir (K.26).
- Nane ve kuşburnu beraber kaynatılıp içilir (K.26).
- Çınar ağacının yaprağı kaynatılıp içilir (K.29, K.30).

Kuşburnu, C vitamini bakımından zengin olup idrar yolları enfeksiyonuna iyi geldiği bilinen bir bitkidir. Münferit kullanıldığı gibi nane ile kullanıldığı uygulamalar da vardır. Aynı zamanda böbreklere ve idrar yollarına iyi gelen su tüketimi de söz konusudur. Yörede pel haves otu olarak bilinen pel heves otunun da enfeksiyon sökme özelliği olduğu bilindiği için bu bitkiye başvurulmuştur.

2.10. KAS VE İSKELET SİSTEMİ HASTALIKLARI

2.10.1. Bel Ağrısı-Bel Tutulması

"Bel ağrısı sık görülen, kostaların alt sınırıyla aşağı gluteal kıvrımlar arasında lokalize olabilen ve bacaklara da yansıyabilen sakatlığın önemli nedenlerinden biridir" (Dizdar & Nazlıkul, 2019).

Bel ağrısı, bel tutulması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Hacamat yapılır (K.47, K.48).
- Sülük atılır (K.47, K.48).
- Yakı atılır (K.20, K.49).
- Bele kemer bağlanır (K.51).
- Bele sıcak havlu veya atkı bağlanır (K.22, K.24, K.25).
- Karasakız yakısı yapılır (K.26, K.32, K.49).

Bu hastalık için ekseriyetle hacamat, sülük, yakı, sıcak havlu gibi maddesel yöntemler yapılmıştır. Sıcak pres ile beldeki kasların gevşetilmesi sağlanır. Hacamat ve sülük ile bölgedeki kirli kan akıtılır.

2.10.2. Boyun Tutulması

Servikal bölgedeki ağrıya karşı duyarlı olan kas, tendon, ligaman, disk, faset eklemleri ve sinir köklerinden kaynaklanan semptomlardır(Coşkun, 2006).

Boyun tutulması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Boyuna sıcak havlu veya sıcak yazma sarılır (K.22, K.26, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.54, K.56, K.57).
- Yazma veya atkı ile boyun çekilir (K.49, K.50).
- Boyuna yakı atılır (K.20).

Bu rahatsızlık için yapılan yöntemler ekseriyetle maddesel yöntemlerdir. Bazı yöntemler modern tıp ile uyuşmamaktadır. Yazma ile boyun çekilmesi gibi yöntemler birtakım problemlere yol açabilir.

2.10.3. Burkulma

Ayak veya el bileğindeki kaslarda aşırı zorlanma nedeniyle oluşan semptomlardır.

Burkulma ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Lokum ve kişniş beraber dövülür. Burkulan yere sarılır (K.4, K.10, K.23, K.33).
- Kişniş ezilir ve burkulan yere sarılır (K.3, K.7, K.28).
- Burkulan yere hamur konulur (K.48, K.49).
- Tavuk derisi sarılır (K.48, K.57).
- Bölgeye kırmızı et sarılır (K.26).
- Sabun ve sıcak suyla bölge sıvazlanır (K.20, K.57).

Burkulma rahatsızlığı, kemik ve deri kaynaklı bir problem olduğu için ekseriyetle tavuk, et, hamur gibi bölgeyi rahatlattığı bilinen unsurlar konulmuştur. Bölgedeki şişlikleri gidermek için hamur ve sabun kullanılmıştır. Aynı şekilde tavuk derisi ve kırmızı etin de kullanıldığı görülmüştür. Hayvansal ve bitkisel kökenli emler ekseriyetle tercih edilmiştir.

2.10.4. Felç Tedavisi-İnme

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımına göre; vasküler (damarsal) nedenler dışında fokal serebral fonksiyon kaybına ait belirtileri gösteren nörolojik sendromdur (Sudlow & Warlow, 1996).

Felç tedavisi, inme ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Çok soğuk su ile bölge yıkanır ve ovulur (K.26, K.48, K.57).

Soğuk suyla ovularak bölgede kan akışının hızlanması amaçlanmış ve bölge rahatlatılmaya çalışılmıştır.

2.10.5. Kemik Çatlaması-Kırılması

Kemik kırığı, kemiğin orijinal şeklinden genellikle darbe ve travma nedeniyle bir ya da birkaç parçaya ayrılması veya çatlamasıdır.

Kemik çatlaması, kırılması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yumurta ile sabun yakısı yapılır (K.49).
- Yumurta ile un hamur haline getirilip bölgeye konur (K.50).
- Beze yumurta sürülüp kırık yere sarılır (K.24, K.25).
- Yumurta yakısı yapılır (K.26).
- Siyah sakız yakısı yapılır (K.29, K.30).
- Paça çorbası içilir (K.57).
- Yeşil sabunla yumurta sarısı karıştırılıp bölge sarılır (K.57).

Kemik çatlağı ve kırığı için uygulanan tedavi yöntemleri çoğunlukla doğal yöntemler olmuştur. Bazen yumurta sabun ile karıştırılmış bazen de un ile karıştırılıp hamur hâline getirilmiş bazen de sadece yumurta kullanılmıştır. "Yumurta ve sabun ile hazırlanan bu materyalin evde anneler ve halk arasında iyileştirici olarak bilinen halk ebeleri tarafından hazırlanarak uygulandığı günümüzde de halen görülmektedir*"* (Çetin Hacer & Yürük Bal Emel, 2019). Yumurta ve sabunun genel olarak sağaltma amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

2.10.6. Kemik Erimesi

Kemikte düşük mineral yoğunluğuna, kemik dokusunun mikro yapısının bozulmasıyla kırık riskinde artışa neden olan sistemik bir hastalıktır (Kışlak & Genç, 2019).

Kemik erimesi ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Bol süt ürünleri tüketilir (K.26, K.57).

- Yumurta kabuğu ezilerek kemiklere sarılır (K.29, K.30).

Kemik erimesi rahatsızlığı için uygulanan yöntemler nicelik olarak azdır. Kemik gelişiminde katkısı çok fazla olan süt tüketimi sağaltma yöntemlerinden biridir.

2.10.7. Kireçlenme (Artrit)

Kireçlenme eklemlerde meydana gelen aşınma ve yıpranma sonucu ortaya çıkar.

Kireçlenme ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yumurta kabuğu yakı haline getirilip bölgeye sürülür (K.50).
- Sıcak bir şeyle pansuman yapılır ve bölge ovulur (K.26).

Kemik problemlerinde kullanılan yumurta ile tedavi uygulaması kireçlenmede de görülmektedir. Yumurtanın kemik rahatsızlıkları için çok fazla kullanıldığı görülmüştür.

2.10.8. Romatizma

Her yaş grubunda görülebilecek hareket sisteminde oluşan ağrıya sebep olan ve hareketleri kısıtlayan kronik bir rahatsızlıktır.

Romatizma ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kirpi eti haşlanır. Romatizması olan kişi bu eti yer (K.3).
- Pancar kaynatılıp pancarın suyu sürülür (K.24, K.25).
- Sıcak bir alanda romatizma bölgesi ufalanır (K.26, K.28, K.30, K.39, K.55, K.57).

Romatizma hastalığına karşı uygulanan tedavi yöntemleri nicelik olarak az olmakla beraber doğal unsurlar kullanılmaktadır. Kirpi etinin az da olsa eski dönemlerde kullanıldığı söylenmiştir ve bu uygulama yöreye hastır. En yaygın yöntem ise sıcak tutma yöntemidir.

2.11. DOLAŞIM SİSTEMİ HASTALIKLARI

2.11.1. Bayılma

"Senkop pek çok tıbbi terim gibi Yunanca'dan gelmedir. Serebral perfüzyonun, ani geçici olarak düşmesi, azalması ile ortaya çıkan geçici şuur kaybı olarak tanımlanır" (Yeni, 2010).

Bayılma ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kişiye soğan koklatılır (K.3, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50, K.57).
- Soğuk su ile yüzü yıkanır (K.47, K.48, K.49, K.50).
- Kolonya koklatılır (K.47, K.48, K.49, K.50, K.57).
- Kişiye tokat atılır (K.20).

Bayılan kişiye uygulanan sağaltma yöntemleri genellikle solunum ile kişiyi ayıltacağı düşünülen şeyler olmuştur. Bazı yöntemler, örneğin tokat atmak vb. modern tıp uygulamaları ile örtüşmemektedir.

2.11.2. Kalp Ağrısı

"Göğüs ağrısı yaşamı tehdit eden birçok hastalığın ortak bulgusu olan, ileri derecede çeşitlilik gösteren, multidisipliner yaklaşım gerektiren bir semptomdur" (Işıl, 2017).

Kalp ağrısı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kuru üzüm yenir (K.57).
- Ceviz suda bekletilir ve suyu içilir (K.5).

Ceviz, içerisindeki yağ ve vitaminlerden ötürü sağlıklı bir besin olarak bilinir. Bu nedenle kalp ağrısı ve sağlığı için tüketildiği görülmektedir. Aynı zamanda kuru üzüm de bu rahatsızlık için tedavi yöntemi olarak kullanılmıştır. Nicelik olarak az olan tedavi yöntemleri bitkisel kökenlidir.

2.11.3. Kolesterol

İnsanlar için hastalık riskleri oluşturan kolesterol, hücrelerin zarlarında bulunan ve kan plazmasında taşınan, özellikle endokrin ve sindirim sisteminde görevlere sahip olan yağ benzeri bir maddedir.

Kolesterol ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Ceviz suda bekletilir ve suyu içilir (K.4, K.10, K.14).
- Ceviz yenir (K.3, K.4, K.9, K.12, K.16, K.33, K.37, K.49, K.54).
- Eşek sütü içilir (K.29, K.30).
- Yeşillik ve marul bolca tüketilir (K.57).

Kolesterol, kalp ile ilgili bir rahatsızlık olduğu için daha çok kalbe fayda sağlayan unsurlar tüketilmiştir. Kalp ağrısında tüketildiği görülen ceviz kolesterolde de tüketilmektedir. Aynı zamanda yine bitkisel em olarak yeşillik tüketildiği görülmektedir.

2.11.4. Şeker Hastalığı

"Diabetes mellitus dünya nüfusunun önemli bir kısmını etkileyen hiperglisemi ile karakterize kronik, metabolik bir hastalıktır. İnsülin eksikliği Tip 1 ya da insüline karşı direnç gelişmesi Tip 2 temel bozukluktur. Tip 1 diyabet; çocukluk ve genç erişkin döneminde başlayan, etyolojisi kesin olarak bilinmeyen, genetik yatkınlık zemininde, enfeksiyonların da içerisinde yer aldığı çevresel faktörlerin etkisiyle pankreasın beta hücrelerinde zedelenme ile sonuçlanan otoimmün bir hastalıktır" (Sağlam, 2004).

Şeker hastalığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Acı otlar kaynatılıp içilir (K.20).
- Kuzukulağı tohumu yenir (K.29, K.30).
- Ekşi yiyecekler tüketilir (K.23).
- Bulgur tüketilir (K.57).
- Yoğurdun içine tarçın ve limon koyup yenilir (K.57).

Şeker hastalığı için yörede ekseriyetle bitkisel kökenli emler kullanılmıştır. Kuzukulağı bitkisinin şekeri düşürdüğü bilinir. Bunun tohumları yenerek sağaltma gerçekleştirilir. Daha çok glisemik indeksi düşük besinlerin tüketilmesi tercih edilmiştir.

Ekşi yiyecekler, yoğurt, acı otlar gibi unsurların em olarak kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

2.11.5. Tansiyon

Kanın, atardamarların duvar yüzeylerine yaptığı basınca tansiyon (kan basıncı) denir.

Tansiyon ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Limonlu su içilir (K.4, K.22).
- Dalak otu kaynatılıp içilir (K.19).
- Sarımsak yutulur (K.57).
- Salataya veya marula limon sıkılır ve yenir (K.57).

Limon içerisinde bulunan potasyum sayesinde tansiyon değerlerini düşürür*(URL9).*

Yöre halkı tarafından limonun tek başına veya salata ve marul ile tüketildiği görülmektedir. Sarımsak da aynı şekilde kan basıncını düşürür. Bu bitkiler tansiyon rahatsızlığı için kullanılan doğal unsurlardır.

"Dalak otu (Teucrium chamaedrys), ballıbabagiller (Lamiaceae) familyasından Haziran-Eylül ayları arasında pembe veya beyazımsı renkli çiçekler açan, 10–30 cm boyunda, çok senelik, otsu bir bitkidir"*(URL10).*

"Teucrium polium ve Teucrium chamaedrys türleri Türkiye'de oldukça geniş bir coğrafik yayılıma sahiptirler. Tıbbi bitkiler arasında yer alan bu bitki grubunun kullanılan bitki kısımları, toprak üstü yani gövde, yaprak, çiçek ve meyvesidir. Halk tarafından; gövde, yaprak ve çiçek kısımları kaynatılıp suyu içilir" (Tunçtürk vd., 2019).

(Bruno vd., 2003) tarafından yapılan çalışmada ayrıca dalak otu anti-romatizmal zayıflatıcı, tansiyon düşürücü gibi birçok tıbbi etkiye sahip olduğu belirtilmiştir.

Fotoğraf 2.11.1. Dalak Otu *(URL10)*

2.12. ANNE VE ÇOCUK SAĞLIĞI HASTALIKLARI

2.12.1. Ateşli Pençe

Çıban olarak bilinir. Follikülitin (çıban) cilt ve cilt altı dokuya ilerleyerek enfeksiyon oluşturmasıdır. Fronkül cilt yüzeyinde ağrılı bir nodül olarak başlayarak apseleşir ve sonrasında cilt dışına çıkarılması ile iyileşir (Güner, 2020).

Ateşli pençe ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Sirke ile pansuman yapılır (K.50).

Belirlenen tek yöntem sirke ile pansuman yapmaktır. Sirke, mikropları yok etmede sıkça kullanılan bir üründür. Fakat çıbana doğrudan temas ettirmek tahrişe yol açabilir.

2.12.2. Aydan Düşme

Pek çok yörede ay basması olarak bilinir. Aydan düşme, yeni doğan hilal şeklindeki ay ile 27 günlük ayı görünce çocuğun korkup hastalanmasıdır (Karakaş, 2012).

Aydan düşme ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Sobanın isi çocukların ayaklarının altına, avuçlarının içine ve alnına sürülür ve dua okunur (K.5, K.6, K.7).

Bu hastalık için uygulanan tedavi yöntemi eski dönemlerde sıklıkla kullanılmış ve günümüzde kullanımı azalmıştır**.**

2.12.3. Kısırlık

Bu hastalık cinsiyete bağlı değildir. Kadının anatomisi gereği kısırlık yaşamasının pek çok nedeni olabilir. Bunlar yaş, yumurtalık ve rahim temelli nedenlerdir. Erkeklerde ise anatomi gereği birçok neden olabilir.

Kısırlık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Boş arı kovanları yakılır ve dumanı kısır kişinin üstüne verilir (K.20).
- Üzerlik otuna okutulur ve bu ot kişi tarafından tüketilir (K.4).

Üzerlik otunun ve tohumlarının doğurganlık için diğer yörelerde ve derleme yapılan bölgede kullanıldığı bilgisi elde edilmiştir. Arı kovanlarının yakılıp dumanı ile sağaltma yapılması yönteminin güncel dönemde az kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.12.4. Düşük Yapma

Fetüsün ve embriyonun gelişimini tamamlamadan anne rahminden atılmasıdır.

Düşük yapma ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Boylama yapılır (K.50).

Yörede, elde edilen bilgiler doğrultusunda bu rahatsızlık için yapılan sağaltma yöntemi modern tıp tedavileri ile örtüşmemektedir. Kaynak kişiler, düşük yapma gibi kritik bir rahatsızlığın güncel dönemde tamamen modern tıp ile tedavi edildiğini bildirmişlerdir.

2.12.5. Doğumun Kolay Olması

Doğum her kadın için zorluğu olan bir olaydır. Bunun kolay geçmesi için gerek modern gerek geleneksel yöntemler kullanılmaktadır.

Doğumun kolay olması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sıcak şerbet içilir (K.25, K.26).

- Çeşitli dualar doğumdan önce okunur (K.58).
- Meryem ana otu suya konur ve doğumdan önce içmesi sağlanır (K.58).
- Doğumdan önce hurma yenir (K.58).

Bu durum için yapılan sağaltma yöntemi sayı olarak az ve uygulanan yöntemlerin çoğu bitkisel kökenlidir.

2.12.6. Göbek Bağını Kesme

Yenidoğan bebeğin belirli bir süre sonra göbek bağının kesilmesidir.

Göbek bağını kesme ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- İp bağlanır (K.20).
- Yanmış kumaş parçası bağlanır (K.29, K.30).
- Bir bez para şeklinde bükülüp göbeğin üstüne sarılır (K.6, K.22).

2.12.7. Lohusalık

Hamilelik süresince doğum için hazırlanan ve değişime uğrayan anne vücudu, doğumdan sonraki süreçte hamilelikten önceki haline geri dönmeye başlar ve genellikle ilk altı haftalık sürece lohusalık dönemi denir.

Lohusalık ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Lohusa kadın karanlık yerlere bırakılmaz (K.55, K.56).
- Lohusa kadın kırkı çıkana kadar evden çıkarılmaz (K.55, K.56).
- Lohusa kadının başına Kur'an-ı Kerim konur (K.55, K.56).
- Lohusa kadının yattığı yere soğan ve sarımsak bırakılır (K.53).
- Lohusa kadına filkete takılır (K.5, K.6, K.7, K.55).
- Tereyağı ile şeker karıştırılıp lohusa kadına yedirilir (K.50).

Lohusalık döneminde kişi birçok problemle karşılaşabilir. Bu problemlerden korunmak için yöre tarafından uygulanan sağaltım yöntemleri dinî, bitkisel ve doğal yöntemlerdir. Kur'an-ı Kerim okunarak dinî korunma sağlanır. Alkarısı, al basması gibi ruhani varlıkların uzaklaşması için bu varlıkların sevmediği düşünülen soğan ve sarımsak gibi bitkiler lohusa kadının başına bırakılır.

2.12.8. Al Basması

Al basması, al karısı ve lohusalık humması olarak bilinen ve lohusa kadınların bu döneminde görülen yüksek ateş, halsizlik ve ağrı belirtilerini içeren durumdur.

Al basması ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yatılan yere su konur (K.3, K.4).
- Korunmak için toplu iğne takılır (K.30).
- Yatılan yerde ekmek parçası ve yiyecek kırıntısı olmamalıdır (K.4, K.57).
- Demir eşyalar bulundurulmalıdır (K.57).

Lohusa kadına musallat olduğu bilinen al basması isimli ruhani varlıktan korunmak için çeşitli geleneksel yöntemler uygulanmıştır. Demir eşyaları uzak tutmak ve ekmek parçası bulundurmamak gibi yöntemler bunlardan bazılarıdır.

2.12.9. Bebek Gazı

Yenidoğan bebeklerde bazı sebeplerden ötürü gaz meydana gelir.

Bebek gazı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Sıcak şerbetli su içilir (K.45, K.49).
- Sırtı ufalanır (ovulur) (K.26, K.46).
- Yel cevizi verilir (K.22, K.50).

Bu rahatsızlık için yapılan uygulamalar nicelik olarak az olmakla beraber farklı yörelerde de uygulandığı bilinmektedir.

2.12.10. Burun Tıkanıklığı

Yenidoğan bebeklerin burunları çeşitli sebeplerden ötürü tıkanır veya kapanır. Bu problemlerden ötürü nefes almakta güçlük çekilir.

Burun tıkanıklığı ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Burna tuzlu su çekilir (K.4, K.45, K.48).
- Burna anne sütü sıkılır (K.26, K.49, K.50).

Bebeklerin yaşının ve vücutlarının küçük olmasından ötürü bu uygulamalar sağlıklı sonuçlar doğurmayabilir. Yöre halkı, eski dönemlerde yapılan bu uygulamaların günümüzde yapılmadığını belirtmiştir.

2.12.11. Kırk Çıkarma

Doğumdan sonra lohusa kadının ve bebeğin kırk gün boyunca dışarı çıkarılmayıp evde de yalnız bırakılmamasıdır.

Kırk çıkarma ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Suyun içine tesbih atılır, bebek bu suyla yıkanır (K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.34, K.35, K.39, K.40, K.41, K.42, K.44, K.45, K.48).
- Kırk İhlas suresi okunur. Bir tesbih, bir tarak, kırk taş, bir altın konulan suda bebek yıkanır (K.50).

Kırk sayısı, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir ve bu sayıya bir kutsallık atfedilmiştir. Doğumdan sonraki kırk gün, bu anlamda önemli bulunmuş, anne ve bebeğin korunması için birtakım ritüeller yapılmıştır. Bebeğin yıkanacağı suya tesbih atıp onunla yıkamak yine İslami kültüre bağlılığı göstermektedir. Kırk İhlas suresinin okunması da hem kırk sayısının kutsallığını hem de sure okunmasıyla İslami bağlılığı gösterir.

2.12.12. Sünnet

"Sünnet, dünya genelinde en sık ve en uzun zamandan beri uygulanan bir cerrahi girişimdir. Bazı toplumlarda geleneksel nedenlerle uygulanırken fimozis ve tekrarlayan idrar yolu enfeksiyonlarında tıbbi nedenlerden dolayı önerilmektedir" (Şencan vd., 2015).

Sünnet ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Kanın donması ve durması için bölgeye toprak veya çamur konur (K.46, K.48, K.49, K.50).
- Çürümüş söğüt ağacının tozu kanayan yere sürülür (K.30).

Sünnet uygulamasından sonra oluşan kanama için çamur, toprak ve ağaç tozu gibi bitkisel ve doğal yöntemler kullanılmıştır.

2.12.13. Yürümesi Geciken Çocuk

Bebeklerin belli bir yaşa gelince yürümesi beklenir. Yaşanan bazı durumlardan ötürü yürümesi geciken çocuklar için bazı yöntemler uygulanmıştır.

Yürümesi geciken çocuk ile ilgili tespit edilen uygulama şöyledir:

- Çocuğa belirli dualar okunur (K.49).

2.12.14. Geç Konuşan Çocuk

Bebeklerin belirli bir yaşa gelmesiyle konuşması beklenirken bazı sebeplerden ötürü çocuk konuşamaz ya da geç konuşur.

Geç konuşan çocuk ile ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

- Yedi tane kurban edilen hayvanın dili geç konuşan çocuğa yedirilir (K.3, K.4).
- Karga çocuğun dilinin üstünde kesilir. Böylece çocuk korkup konuşmaya başlar (K.4).
- Deve dili yedirilir (K.49).
- Serçeye dua okunur çocuğun ağzında kesilir (K.50).
- Çocuğun diline güvercin yumurtası sürülür (K.22).
- Çocuğun dilinin üzerinde kuş kesilir (K.57).

Sağaltma yöntemlerine bakıldığında genellikle hayvanların kullanıldığı görülmektedir. Özellikle hayvanların dilinin yedirilmesi ya da ötmesiyle bilinen kuşların çocuğun dilinin üzerinde kesilmesi bunlara önemli örnek olarak gösterilebilir.

SONUÇ

Hakkında birçok araştırma yapılan halk hekimliği, Türk kültürünün önemli bir parçasıdır. Kültürümüzde kökeni Şamanizme kadar dayanan bu gelenek ait olduğu dönemlerde bir kutsiyete sahiptir. Eski Türk toplumunun yaşadığı dönem göz önüne alındığında her konuda olduğu gibi sağlık konusunda da ilkel uygulamalar kullanılmıştır. Şaman adı verilen yetkin kişiler sağaltım alanında söz sahibi olmuş, her türlü tedavi uygulamasını gerek maddesel yöntemler gerekse dini ritüeller ile gerçekleştirmişlerdir. Böylece insanlar açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır.

Günümüzde halk hekimliği, yerini büyük ölçüde modern tedavi uygulamalarına bıraktığı için çoğu tedavi yöntemi sadece kaynak kişilerin hafızasında yer almaktadır. Yapılan saha araştırmaları, kaynak kişilerin hafızasında varlığını koruyan uygulamaları kayıt altına almayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, Hınıs ilçesindeki halk hekimliğine dair yapılan ilk kapsamlı alan araştırması özelliği taşımaktadır. Hınıs merkez olmak üzere 5 merkez mahallesi ve 13 köyünde alan araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada bölgedeki halk hekimliği uygulamaları incelenmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle kaynak kişilere, hazırlanan sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar ses kaydı ya da yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Soru-cevap yöntemiyle de bazı kaynak kişilere hatırlatma sağlanmıştır. Bu şekilde kaynak kişinin aklına gelmeyen tedaviler açığa çıkarılmıştır. Kaynak kişilerin 39'u kadın, 19'u ise erkektir. Bazı kaynak kişilerin yaşlı olması ve Türkçe bilmemesi sağlıklı iletişim kurulmasını engellemiştir. Bu kişiler, bahsettikleri bazı bitkilerin güncel isimlerini bilmedikleri için bu bitkilere dair bilgi ve görsel elde edilememiştir (Örn: Berdera otu). Hafızalarında yer edinen bu bitkiler genellikle kaynatılarak tüketilmiştir ya da pişirilip lapa yapılarak tedavi gerektiren bölgeye sarılmıştır.

Araştırma ve derlemenin yapıldığı Hınıs ilçesi, Erzurum'un kültürel çeşitliliği açısından zengin içeriklere sahip ilçelerindendir. Bu nedenle uygulanan tedaviler de çeşitlilik göstermiştir. Parpılama, dağlama, büyüsel ve dinsel uygulamalar, bitkisel ve hayvansal ürünlerin kullanımı gibi çeşitli sağaltma yöntemleri kullanılmıştır. Parpılama, vücuttaki kirli kanı akıtarak yapılan bir uygulamadır. Hasta kişinin vücudu çizilir, dağlanır ya da kesilir. Örneğin, saçkıran tedavisinde saçkıran olan yer jiletle ya da iğneyle

çizilir. Sarılık tedavisinde kişinin kulağının arkası ve dili kesilir. Dağlama, ateşle tedavi etmektir. Örneğin, uçuk tedavisinde tahtadan yapılmış herhangi bir cisim ısıtılır ve uçuk olan yere basılır.

Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre derlenen tedavi uygulamalarının bazıları hâlen yöre halkı tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, bitkisel kökenli tedavi uygulamalarının birçoğunun halen kullanıldığı aktarılmıştır. Özellikle ilçe coğrafyasında kendiliğinden yetişen çatlankuş, pel heves, hava civa, kırk kilit, şilan (kuşburnu) gibi bitkiler kullanılmaya devam etmektedir. Hayvansal ürünlerin kullanımı incelendiğinde ise çoğunlukla hayvanların derilerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle tavuk derisinin kullanımı fazladır. Bazı hayvanların ise etinin kullanıldığı görülmüştür. Örneğin, kirpi eti. Bazı hayvanlar ise diri şekilde tüketilmiştir. Örneğin, alabalık. Çocukların geç konuşmasında uygulanan tedavi yöntemi ise daha çok kuşların kanının akıtılması şeklindedir. Görüldüğü gibi bölge halkı, bitkisel ve hayvansal ürünleri çeşitli şekilde kullanarak bunlardan sağlık alanında da istifade etmiştir.

Tedavi uygulamalarının ardından yapılan değerlendirmelerde görüldüğü üzere bazı yöntemler modern tıp ile örtüşmektedir. Özellikle bitkisel yöntemler buna örnek verilebilir. Bazı uygulamaların ise modern tıp ile uyumlu olmadığı aşikârdır. Örneğin, sarılık hastalığının tedavisinde uygulanan kayısı aşması ile idrarın karıştırılarak tüketilmesi ve bayılan insanın tokatlanması gibi. Malzemeyi gece ay ışığında bekletme, bir pir ile kurban kesme ve kırk kez dua okuma gibi uygulamalarda ise bazı ritüellerin ön planda olduğu görülmüştür. Bu ritüeller uzun ve ayrıntılı değildir. Bazı yöntemler yaş farkı gözetilmeksizin birçok kişi tarafından belirtilmekle beraber bazı yöntemler ise tek bir kaynak kişi tarafından belirtilmiştir.

Yapılan benzer çalışmalarla bu çalışma karşılaştırıldığında bazı uygulamaların Hınıs ilçesine ait olduğu gözlemlenmiştir. Bu uygulamalar şunlardır:

- Mide ağrısında kullanılan berdera otu,
- Guatr tedavisinde kullanılan pel haves otu,
- Diş ağrısında kullanılan pung otu,
- Verem tedavisinde kurt kafasının yakılıp külünün kullanılması,
- Arpacık tedavisinde köpeklerin su içtikleri kaba sürülen bıçakla sağaltım yapılması,

- Alerji tedavisinde keçi tüyü ve salça kullanımı,
- Sarılık tedavisinde canlı balığın suya bırakılıp izlenmesi,
- Burun kanamasında tütünün öğütülerek toz halde burna çekilmesi,
- Romatizma tedavisinde kirpi etinin haşlanarak yenmesi,
- Yara tedavisinde, kesilen kurbanın gözlerini kurutup kaynatarak hastanın mevcut yaralarının bu suyla yıkanmasıdır.

Bölgede sağlık kuruluşlarının artması ve yenilenmesi ile eski yöntemlerin daha az tercih edildiği ayrıca halk hekimliği uygulamaları hakkında bilgi sahibi olan kaynak kişilerin de genellikle belirli bir yaş ortalamasının üzerinde olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

Acar, H. V. (2017). "Türk Halk Hekimliğinde Ocak Çeşitleri". *Lokman Hekim Dergisi*, 7(2), 54-72.

Acıpayamlı, O. (1978). "Acıpayam'da Halk Hekimliği". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 11-12.

Acıpayamlı, O. (1989). "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi". *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri(1-8),* Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Akdag, M. (2021). *Tarihsel Süreçte Anadolu'da Verem*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Akgöl, J., & Köroğlu, A. (2022). "Uyuz Hastalığı (Skabiyes), Tedavisi ve Uyuz Hastalığı Tedavisinde Kullanılan Bitkiler". *Journal of Faculty of Pharmacy of Ankara University*, 46(2), 600-618.

Akpınar, B. (2020). *Sağlık-Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk Hekimliği: Eskil-Aksaray Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Algan, F. (2023). *Midyat'ta Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Arab, Yrd. Doç. Dr. A., Orakçı, Araş. Gör. Dr. V., Erbilen, Öğr. Gör. Dr. M. ve Şahin, Yrd. Doç. Dr. M. (1994). "Yara İyileşmesi". *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 1(2).

Arpacı, G. Y. (2012). *Gök-Tanrı İnancının Bilinmeyenleri Din ve Millet Kavramları Akay Kine'nin Bilgileri Işığında*. İstanbul: Çatı Kitapları.

Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Asil, E. (1989). "Halk Hekimliği ve Eczacılığı Araştırmalarında Metodoloji". *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri,* (ss. 33-38) Ankara: Kültür Bakanlığı MİFAD Yay.

Aslan N., Arslan M. (2020). "Halk İnanışlarına Dayalı Halk Hekimliğinin Tarihi Türkçe Tıp Metinlerindeki (16.-17. Yüzyıl) İzleri". *Milli Folklor*, 16(128), 206-217.

Ata, T. M., Kıray, E. ve Kariptaş, E. (2021). "Anne Sütünün Gastrointestinal Sistem ve Mikrobiyal Çeşitliliğe Etkisi". *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 108-119.

Atahan, O. (2019). *Hatay Yöresi Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atnur, G. (2010). "Sibirya'daki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları". *Bilig*, 55, 51-70.

Avcıoğlu, İ. (2022). *Geçmişten Günümüze Giresun İli Halk Hekimliği İnanış ve Uygulamaları* (Doktora Tezi). Giresun: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Avcıoğlu, İ. (2023). "Türk Halk Hekimliğinde Anne Sütü". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 393-403.

Baldi, F., Bianco, M. A., Nardone, G., Pilotto, A. ve Zamparo, E. (2009). "Focus on Acute Diarrhoeal Disease". *World Journal of Gastroenterology: WJG*, 15(27), 3341.

Başar, Z. (1972). *Erzurumda Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*. Ankara: Sevinç Matbası.

Bayat, A. H. (1988). *Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları*. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, (ss. 23-25.) Ankara: Kültür Bakanlığı.

Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi* (3. bs). İstanbul: Geleneksel Tıp Derneği.

Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken.

Baysal, N. (2012). "Halk Hekimliğindeki Dinsel Büyüsel Uygulamaların Baş Bölgesi Rahatsızlıklarını Sağaltma Yöntemleri". *IV. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*, (ss. 761-770), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.

Baysal, N. (2014). *Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Baysal Yurdakul, N. (2023). "Türk Halk Hekimliğinde Hayvan Sembolizmi". *Türk Dünyası İncemelemeleri Dergisi*, 23(1), 188-200.

Berber, Ş. (2021). *Çankırı'da Geleneksel Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beyaz, E. K. (2017). "Migren ve Beslenme". *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 79-95.

Biçer, İ., & Yalçın Balçık, P. (2019). "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp: Türkiye ve Seçilen Ülkelerin İncelenmesi". *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 245-257.

Bilgiç, A. (2009). "Alerji ve Hastalıkları Hakkında Bazı Bilgi ve Görüşler". *Journal of Experimental and Clinical Medicine*, 4(1), 155-157.

Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru* (2.). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bozyiğit, N. (2011). *Gaziantep Halk Hekimliği (Merkez)*. (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bruno, M., Maggio, A. M., Piozzi, F., Puech, S., Rosselli, S. ve Simmonds, M. S. J. (2003). "Neoclerodane Diterpenoids From Teucrium Polium Subsp. Polium and Their Antifeedant Activity". *Biochemical Systematics and Ecology*, 31(9), 1051-1056.

Bulut, A. (2018). *Kilis Halk Hekimliği*. (Yüksek Lisans Tezi) Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cirhinlioğlu, Z. (2003). "Post-Modern Çözülüş ve Sağlık". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 131-148.

Cirhinlioğlu, Z., & Mutlu, S. (2002). "Postmodern Söylemlerde Sağlık". *Toplum ve Hekim*, 17(5), 353.

Coşkun, E. M. (2006). Boyun Ağrısı ve Tedavisi. *Turkiye Klinikleri Journal of Surgical Medical Sciences*, 2(51), 43-47.

Çavdar, A. (1992). "Günümüz Türk Halk Hekimliğinde İslam Öncesi Türk Tıbbının İzleri". *I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri* (ss. 309-313). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Çetin H., & Yürük Bal E. (2019). "Tıp Tarihinde Tedavi Yöntemi Olarak Kullanılan Alçı: Doğada Hazırlanan Ev Yapımı". *Lokman Hekim Dergisi*, 9(1), 108.

Çevik, B. (2008). *Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıblak, Yrd. Doç. Dr. N. (2004). "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 15, 103-125.

Çopuroğlu, C. (2011). "İnsan-Çevre İlişkisi Çerçevesinde Fırat Havzasında Halk Hekimliği". *Sosyoloji Konferansları*, 27, 15-39.

Demir, V., & Özhen, E. (2024). "Alopesi Areata Olgularında Sanat Terapisinin Kullanılması: Bir Olgu Sunumu". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Dergisi*, 14(1), 81-94.

Demirhan, A. (1982). *Kısa Tıp Tarihi*. Bursa: Bursa Üniversitesi Yayınları.

Dilek, M., Helvacı, M., ve Aksu, N. (2015). "Suçiçeği Komplikasyonlarının Değerlendirilmesi". *Abant Medical Journal*, 4(4), 360-365.

Diş, Y. (2018). *Erzurum İli Horasan İlçesinde Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Dizdar, D., & Nazlıkul, H. (2019). "Bel Ağrısı Olan Hastalarda Kinesyotaping Uygulamasının Etkinliği". *Bilimsel Tamamlayıcı Tıp Regülasyon ve Nöral Terapi Dergisi*, 13(3), 66-69.

Durmuş, İ. (2012). "Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği". *Milli Folklor*, 95, 113-114.

Durna, D., & Kolukısa, H. (2020). "Halk Hekimliği Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerde Diş Tedavilerine Yönelik Uygulamaların Tespiti ve Bu Uygulamaların Diş Hekimliği Temelinde Değerlendirilmesi". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*,(69), 357-386.

Ergül, E. (2008). "Hemoroid ve Mukozal Prolapsusta Stapler Yöntemi". *Türk Tıp Dergisi*, 2(3), 410-416.

Gönenç, A. (2011). *Antalya ili Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görgen Satır, S. (1994). *Muğla'da Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gözen, D., Çağlar, S., ve Doğan, Z. (2011). "0-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Pişiği Önleme ve Bakımına Yönelik Uygulamaları". *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 19(1), 17-22.

Gümüş, Ş. (2023). "Yaşayan Halk Hekimleri ve Halk Hekimliği Uygulamaları: Arabacıbozköy Örneği". *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 486-499.

Güner, S. (2020). "Deri ve Yumuşak Doku Enfeksiyonları". *Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği*, 19, 754-757.

Güneş Sağer, S. (2010). *Annelerin Ateş, Ateş Düşürücüler, Ateşli Hastalıklar, Antibiotik Kullanımı ve Ateşli Havale Hakkında Bilgi Düzeylerinin Ölçülmesi* (Tıpta Uzmanlık Tezi). İstanbul: Sağlık Bakanlığı Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi.

Güzel, Yrd. Doç. Dr. Y. (2017). "Diz Ağrılı Hastaya Yaklaşım". *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 9(1), 27-32.

Hacımustafaoğlu, M. ve Bülbül, B. (2020). "Kızamık Enfeksiyonu ve Korunma". *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 12(1), 5-12.

Işıl, Uzm. Dr. A. M. (2017). "Göğüs Ağrısına Yaklaşım". *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 9(1), 33-35.

İğde, M. (2016). "Kronik Öksürük ve Klinik Yaklaşım". *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 8(5), 31-35.

İleri, H. (2023). "Ses Kısıklığına Yaklaşım". *Türkiye Klinikleri Aile Hekimliği Dergisi*, 14(3), 76-80.

İnan, A. (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Irmak, Y. (2018). "Bingöl Halk Hekimliği". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 49-74.

Kaplan, M. (2023). "Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi". *Milli Folklor*, 91, 150-156.

Karakaş, R. (2012). "Diyarbakır'da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi,* 1(16).

Karataş, F., Taşkın, U., Halifelioğlu, İ. ve Dönder, E. (2006). "Guatr'lı Hastalarda Antioksidan Vitaminler (A, E ve C), Selenyum ve Glutatyon Peroksidaz (GSH-Px) Düzeylerinin Araştırılması". *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 20(4), 277-280.

Kaya, M. ve Özer, M. (2012). "Bulantı-Kusma ve Çözüm Önerileri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(3), 160-165.

Kete, H. (2021). *Hekimlerimizin Modern Tıp ve Geleneksel Tamamlayıcı Tıp Yöntemleri Hakkındaki Düşüncelerini Değerlendirme* (Tıpta Uzmanlık Tezi). İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi.

Kışlak, P., & Genç, F. (2019). "Osteoporoz ve Tedavisi". *Lectio Scientific*, *3*(1), 1-18.

Koray, M. (2013). "Herpes Virüsün İnfeksiyonlarının Klinik Laboratuar Teşhisi ve Tedavisi". *Journal of Istanbul University Faculty of Dentistry*, 38(1-2), 1-8.

Kozan, E. (2016). "Gıda Kaynaklı Helmintler". *Kocatepe Veterinary Journal*, 9(2), 127-134.

Köprülü, F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları* (3.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kurum, U. (2008). *Düziçi'nde Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde*:*Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükkömürler, S. ve Öztekin Uluksar, F. (2019). "Somut Olmayan Kültürel Miraslarımızdan Biri Olan Zeytinyağının Günümüz Halk Hekimliğinde Kullanımı: Muğla Örneği". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(1), 60-80.

Masattaş, A. (2020). "Divanu Lugati't-Türk'te Halk Hekimliği Büyüsel ve Rasyonel Tedavi Yöntemleri". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1348-1358.

Mollahaliloğlu, S., Gülçin Uğurlu, F., Kalaycı, M. Z. ve Öztaş, D. (2015). "Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamalarında Yeni Dönem". *Ankara Medical Journel*, 15(2), 102-105.

Muharrem Ergin. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

Öngel, G. (1997). *Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.

Örnek, S.V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Örnek, S. V. (1995). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Özçift, B., Bal, K., Bölükbaşı, A. ve Dinçel, Ç. (2013). "Böbrek Taşı Tedavisinde Perkütan Nefrolitotomi Deneyimlerimiz: 200 Olgu". *Van Tıp Dergisi*, 20(2), 62-69.

Özgen, Z. N. (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması (Yüksek Lisans Tezi). Adana:* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkan, T. (2012). *Geleneksel Tıptan Modern Tıbba Ocaklık Kurumu: Ankara ili Çubuk ilçesi Örneği* (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

Öztürk, Ö., Yılmaz, M. ve Akıl, F. (2012). "Akut ve Kronik Tonsilit Komplikasyonları". *Turkiye Klinikleri Kulak Burun Boğaz Dergisi*, *5*(4), 19-21.

Peker, E. (2007). "Interferon Tedavisi İle Başarılı Bir Şekilde Tedavi Edilen Bir Kabakulak Orsiepididimit Olgusu". *Duzce Medical Journal*, 9(3), 31-33.

Polat, S. (2011). "Hınıs ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Özellikleri". *Eastern Geographical Review*, 6(3), 169-185.

Portakal, P., Aşkar, Ş. ve Özgen S. (2023). "Çankırı'nın Farklı Bölgelerinde Üretilen Balların Antibakteriyel, Antioksidan Özellikleri ve Bazı Kimyasal Parametreleri". *Van Veterinary Journal*, 34(3), 256-262.

Ronan, C. A. (2003). *Bilim Tarihi Dünya Kültüründe Bilimin Tarihi ve Gelişmesi*. Ankara: TUBİTAK

Sağlam, H. (2004). "Diyabet ve Enfeksiyonlar". *Güncel Pediatri*, *2*(1), 44-52.

Samur, G. ve Toprak, K. (2019). "İştahsız Çocuk ve Beslenme Tedavisi Yaklaşımları". *Güncel Pediatri*, 17(2), 314-324.

Sarıcaoglu, H. (2002). "Kepek ve Oluşum Mekanizması". *Turkiye Klinikleri Journal of Cosmetology*, 3(2), 75-78.

Savcı, A., Narcı, A., Şen, T. A., Uygun, İ. ve Özkaraca, E. (2008). "Geleneksel Uygulamaların Karın Ağrısı Tanısı Üzerine Etkileri". *Kocatepe Tıp Dergisi*, 9(1), 5-10.

Saygı, E. (2018). *İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sayılı, A. (1991). *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Set, T. (2017). "Boğaz Ağrısına Yaklaşım". *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, *9*(1), 23-26.

Sever, M. (2004). "Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve". *TÜBAR-XVI*, 95-109.

Sinoğlu, S. (2017). *Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları* (Yüksek Lisans Tezi). Rize:Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Soysal, G., Kızılaslan, N. ve Soysal, F. (2018). "Şükrullah Çelebi'nin Edvar-ı Musiki Eserinin 30. ve 31. Fasılları: Ses sağlığı". *Rast Musicology Journal*, 6(2), 1843-1852.

Sudlow, C. L. M., ve Warlow, C. P. (1996). "Comparing Stroke Incidence Worldwide What Makes Studies Comparable?" [Dünya çapında inme insidansının karşılaştırılması: çalışmaları karşılaştırılabilir kılan nedir?]. *Stroke*, 27(3), 550-558.

Şar, S. (1989). "Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü". *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri* (223). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Şencan, A., Çayırlı, H. ve Şencan, A. (2015). "Sünnet Teknikleri". *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(4), 86-90.

Şenol, Ş. (2014). "Akut Rinosinüzit için Klinik Uygulama Rehberleri". *ANKEM Dergisi*, 28(2), 28-31.

Şentürk, M. G. (2019). *İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep:* Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tavukcu, H. (2016). *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tek, R. (2018). "Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 189-204.

Tek, R. (2021). "Anadolu Türk Halk Hekimliği Uygulamalarında Analojik Düşünce". *Anadolu Türk Halk Hekimliği Uygulamalarında Analojik Düşünce Uluslarası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 18, 15-26.

Tekel, F. (2021). *Kırıkkale Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Türbeler* (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Temizsoylu, A. (2012). *Ankara'da Halk Hekimliği (Yüksek Lisans Tezi). Ankara:* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tetikkurt, C. (2016). "Akciğer Hastalıklarında Temel Radyolojik Paternler". *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 8(5), 38-46.

Torun, C. (2002). *Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tuğra, A. (2019). *Mudurnu (Bolu) Yöresi Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tunçtürk, R., Tunçtürk, M. ve Eryiğit, T. (2019). "Van Florasında Yayılış Gösteren Teucrium Cinsine Ait Bazı Türlerin Kimyasal İçerikleri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 22(1), 138-142.

Tutar, K. (2021). *Çivril İlçesinde Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tutluoğlu, B. (2016). "Astım Tanı, Takip ve Tedavisi". *Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi*, 8(5), 24-30.

Türkdoğan, O. (1965). "Türk Köy Sosyolojisine Yardımcı Olması Bakımından Medikal Sosyoloji, Saha ve Problemleri". *İstanbul Journal Of Sociological Studies*.(6), 45-59.

Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*. Ankara: MEB Yayınları.

Uçak, S. (2007). *Ergani'de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, R. (2020). "Siğil Tedavi Yöntemlerinin Başarısının Tahmini". *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 10(1), 44-52.

Ülger, Z. (2012). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği* (Yüksek Lisans Tezi). Aydın:Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, Dr. H. Ü. (2017). "Dispepsiye Yaklaşım". *Klinik Tıp Bilimleri*, 5(2), 51-53

Ünver, S. ve Nafiz, F. (1935). *Türk Tıp Tarihi Arşivi*. İstanbul: İstanbul Tıp Tarihi Enstitüsü.

Üstün, N. (2018). "Yenidoğan Sarılığı". *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, *10*(4), 54-59.

Yahşi, Uzm. Dr. A. (2017). "Soğuk Algınlığı". *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 9(5), 16-20.

Yeni, S. N. (2010). "Senkop: Nörolog Bakışı". *Balkan Medical Journal*, *2010*(1), 74-78.

Yeşil, Y. (2015). "Türk Halk Hekimliğinde Elma". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 4(11), 202.

Yılmaz Çağlayan, M. (2014). *Erzurum Ansiklopedisi* (1.bs). Erzurum: Eser Basın Yayın Dağıtım Matbaacılık.

Yılmaz, A. (2017). "Baş Ağrısına Pratik ve Güncel Yaklaşım". *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 9(1), 15-19.

Zorluer, S. (2018). *Çayıralan (Yozgat) Yöresinde Halk Hekimliği ve Halk İnançları* (Yüksek Lisans Tezi). Kayseri:Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Açık Erişim Kaynakları

URL1: http://www.hinis.gov.tr/hinisin-tarihcesi

URL2: https://hinis.meb.gov.tr/www/hinisimiz/icerik/67

URL3: http://www.hinis.gov.tr/hinista-nufus-ve-yerlesim

URL4: https://cip.tuik.gov.tr/

URL5: https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%96r%C3%BCmcek_a%C4%9F%C4%B1

URL6: https://gozdoktor.net/cay-pansumani-ve-goz/

URL7: https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/bobrek-agrisi-nedir-belirtileri-nelerdir

URL8: https://www.akittv.com.tr/saglik/haber/56982-kirkkilit-otu-at-kuyrugu-nedir-faydalari-nelerdir

URL9: https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberi/tansiyon-nasil-dusurulur-tansiyon-dusurme-yontemleri

URL10: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dalak_otu

Kaynak Kişiler

Sıra	Ad-Soyad	Doğum Yılı	Öğrenim Durumu	Meslek	Derleme Yeri
1	Abdullah ÖZEL	1974	İlkokul	İşçi	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
2	Sedat ÇELİK	1980	Lise	İşçi	Altınpınar Köyü
3	Salim SARIYAR	1972	Ortaokul	İşçi	Yenikent Mahallesi
4	Şengül GÜLER	1985	Lise	İşçi	Köprübaşı Mahallesi
5	Songül ÖZTÜRK	1968	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Yenikent Mahallesi
6	Ayşe ÖZTÜRK	1988	Ortaokul	Ev Hanımı	Yenikent Mahallesi
7	Meryem ÖZTÜRK	1944	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Yenikent Mahallesi
8	Ferfuri FIRAT	1920	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Esenli Köyü
9	Fatma YILMAZ	1934	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Altınpınar Köyü
10	Makbule TEPELİ	1954	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Altınpınar Köyü
11	Gülfidan AKICI	1987	İlkokul	Ev Hanımı	Tapu Köyü
12	Zahide AKICI	1952	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Kilisedere Mahallesi
13	Gülten ÖZEL	1976	İlkokul	Ev Hanımı	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
14	Nurten USANMAZ	1980	İlkokul	Ev Hanımı	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
15	Serhat USANMAZ	1980	Üniversite	Memur	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
16	Cansel ÖZEL	1999	Üniversite	Hemşire	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
17	Saadet DURNA	1988	İlkokul	Ev Hanımı	Bellitaş Köyü
18	Aydın DURNA	1975	İlkokul	Çiftçi	Bellitaş Köyü
19	Yıldız SU	1979	İlkolul	Ev Hanımı	Burhan Köyü
20	Harbinaz SU	1958	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Burhan Köyü
21	Songül NAKAY	1982	Lise	Memur	Merkez
22	Meral SÖNMEZ	1975	Ortaokul	Ev Hanımı	Alibey Köyü
23	Canan ÇÖĞENDER	1986	İlkokul	Ev Hanımı	Aşağı Kayabaşı Mahallesi
24	Mahmut GÜNEŞ	1950	İlkokul	Emekli	Göller Köyü
25	Zühre GÖÇER	1972	İlkokul	Ev Hanımı	Meydan Köyü
26	Mahmut GÖÇER	1970	İlkokul	Çiftçi	Meydan Köyü
27	Elif GÜLTEPE	1983	İlkokul	Ev Hanımı	Alaca Köyü
28	Halide GÜNAY	1966	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Demirci Köyü
29	Sakine ÇELİK	1987	Lise	Ev Hanımı	Altınpınar Köyü
30	Hatun ÇELİK	1950	Okuma yazma yok	Ev hanımı	Altınpınar Köyü
31	Güler ÇAKMAK	1992	Üniversite	Öğretmen	Yeşilbahçe Mahallesi
32	Kamile ÇAKMAK	1962	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Yeşilbahçe Mahallesi

33	Atik ÇAKMAK	1960	İlkokul	İşçi	Yeşilbahçe Mahallesi
34	Gülli ÇAKMAK	1940	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Yeşilbahçe Mahallesi
35	Turan AKDUMAN	1964	İlkokul	İşçi	Yeşilbahçe Mahallesi
36	Ebru YÜREKSEVEN	1986	Üniversite	Öğretmen	Merkez
37	Filiz AKICI	1981	Ortaokul	Ev Hanımı	Merkez
38	Gül AYDİLEK	1980	Ortaokul	Ev Hanımı	Akçamelik Köyü
39	Serkan BORAN	1996	Lise	İşçi	Merkez
40	Hüsnü GÜNEŞ	1959	İlkokul	Ev Hanımı	Göller köyü
41	Keriman SARIYAR	1975	İlkokul	Ev Hanımı	Merkez
42	Kevser GÜLER	1977	İlkokul	Ev Hanımı	Ovaçevirme Köyü
43	Fesih YÜREKSEVEN	1968	İlkokul	Serbest Meslek	Merkez
44	Sudiye YÜREKSEVEN	1978	İlkokul	Ev Hanımı	Merkez
45	Ramazan KIRMIZIKAYA	1977	İlkokul	Serbest Meslek	Merkez
46	Deniz AKICI	1983	İlkokul	İşçi	Kilisedere Mahallesi
47	Ender AYDİLEK	1972	İlkokul	Serbest Meslek	Akçamelik Köyü
48	Bülent AKICI	1978	İlkokul	Serbest Meslek	Merkez
49	Necmettin YANAR	1958	İlkokul	Serbest Meslek	Kilisedere Mahallesi
50	Esra GÜNEŞ	1996	İlkokul	Ev Hanımı	Göller Köyü
51	Vedat GÜNEŞ	1986	İlkokul	Serbest Meslek	Göller Köyü
52	Mehmet Şirin SU	1981	İlkokul	İşçi	Burhan Köyü
53	Ayşegül GÖNÜLTAŞ	1995	Üniversite	Öğretmen	Merkez
54	Yusuf AKICI	1972	İlkokul	Serbest Meslek	Yenikent Mahallesi
55	Zübeyde TUNÇ	1979	İlkokul	Ev Hanımı	Merkez
56	Sakine TUNÇ	1952	Okuma yazma yok	Ev Hanımı	Merkez
57	Birgül GÜLER	1986	Lise	İşçi	Merkez
58	Hatice KARAMAN	1957	İlkokul	Ev Hanımı	Erence Köyü

ÖZ GEÇMİŞ